

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DAKİ GEÇ ANTİK VE BİZANS DÖNEMİNE AİT
DİKİLİTAŞLAR'IN KENT İÇİNDEKİ KONUMLARI VE GEÇİRDİKLERİ
TARİHSEL DEĞİŞİM**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Bediha ULUTÜRK**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimarlık Tarihi

HAZİRAN 2010

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DAKİ GEÇ ANTİK VE BİZANS DÖNEMİNE AİT
DİKİLİTAŞLAR'IN KENT İÇİNDEKİ KONUMLARI VE GEÇİRDİKLERİ
TARİHSEL DEĞİŞİM**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Bediha ULUTÜRK
(502061109)**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 07 Mayıs 2010

Tezin Savunulduğu Tarih : 09 Haziran 2010

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Zeynep KUBAN (İTÜ)

Diğer Jüri Üyeleri : Doç. Dr. İlknur KOLAY (İTÜ)

Doç. Dr. Engin AKYÜREK (İÜ)

HAZİRAN 2010

Eşime ve Tez Hocam Zeynep Kuban'a,

ÖNSÖZ

Tez konusunda beni yönlendiren, tüm çalışmam boyunca bana yardımcı olan tez hocam Zeynep Kuban'a, destek olan eşime ve aileme çok teşekkür ediyorum. Tezim şekillenmesi sırasında değerli fikirlerini benimle paylaşan arkadaşlarım Esra Sönmez ve Gülin Kara'ya minnettarım. Araştırmam boyunca bana yardımcı olan İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

Mayıs 2010

Bediha Ulutürk
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	1
1.2 Literatür Özeti	2
1.3 Hipotez	2
2. KONSTANTİNOPOLİS KENTİ VE DİKİLİTAŞ KAVRAMI	5
2.1 Konstantinopolis'in Ondört Bölgesi.....	5
2.2 Konstantinopolis'teki Meydanlar	7
2.2.1 Byzantion Dönemi'nde Meydanlar	7
2.2.2 Geç Antik ve Bizans Dönemi'nde Meydanlar	8
2.3 Dikilitaş Kavramı	9
2.4 Bizans İmparatorluğu'ndan Önce Dikilitaş Örnekleri	10
2.4.1 Roma İmparatorluğu'ndan Önceki Kültürlerde Dikilitaşlar.....	10
2.4.2 Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar ile Benzerlik Gösteren Roma Başkenti'ndeki Anıtsal Sütun ve Obeliskler	12
2.4.2.1 Augustus Obeliski-Güneş Saati.....	12
2.4.2.2 Traian Sütunu	13
2.4.2.3 Antoninus Pius Sütunu	15
2.4.2.4 Marcus Aurelius Sütunu.....	16
2.4.2.5 Fokas Sütunu	17
3. KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ DİKİLİTAŞLAR.....	19
3.1 Konstantinopolis'te Günümüze Kadar Tamamı ya da bir Bölümü Ayakta Kalan Dikilitaşlar	19
3.1.1 Constantinus Sütunu	19
3.1.2 Gotlar Sütunu.....	25
3.1.3 Yılanlı Sütun.....	27
3.1.4 Philadelphion'daki Obelisk	31
3.1.5 Tetrarkh Gruplu Porfir Sütunlar	33
3.1.6 Dikilitaş.....	34
3.1.7 Örme Sütun.....	39
3.1.8 Theodosius Sütunu	41
3.1.9 Arcadius Sütunu.....	45
3.1.10 Eudokia Sütunu.....	50
3.1.11 Marcianus Sütunu	51
3.1.12 Leo Sütunu.....	53
3.2 Konstantinopolis'teki Günümüze Ulaşamayan Dikilitaşlar	55

3.2.1 Strategion'daki Constantinus Sütunu.....	55
3.2.2 Augusteion'daki Constantinus Sütunu.....	55
3.2.3 Augusteion'daki Helena Augusta Sütunu.....	56
3.2.4 Strategion'da Mısır Obeliski.....	56
3.2.5 Exakionion Sütunu.....	57
3.2.6 Augusteion'daki Theodosius Sütunu	58
3.2.7 II. Theodosius Sütunu	59
3.2.8 Augusteion'daki Iustinianus Sütunu.....	59
3.2.9 Fokas Sütunu.....	63
3.2.10 VIII. Mikail Sütunu.....	64
4. KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ DİKİLİTAŞLARIN DEĞERLENDİRMESİ	69
4.1 Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Biçimsel Analizi	69
4.2 Dikilitaşların Kent İçindeki Konumları - Forum ve Dikilitaş İlişkisi	70
4.3 Konstantinopolis Dışındaki Örnekler ile Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi ..	73
5. DİKİLİTAŞLARIN GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİKLERİ DEĞİŞİM ...	77
5.1 Geç Antik ve Bizans Dönemde Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri	78
5.2 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri ..	80
5.2.1 Osmanlı'da Nişan Taşları	84
5.2.2 Tılsım Olarak Dikilitaşlar	85
5.2.3 Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda Dikilitaşlar'ın Geçirdikleri Restorasyon ve Kazılar	86
5.3 Yirminci Yüzyılda Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri	88
6. SONUÇ VE TARTIŞMALAR	91
KAYNAKLAR.....	95

KISALTMALAR

Amm.Marc.	: Ammianus Marcellinus
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: çeviren
ChronPasch	: Chronicon Paschale
D.B.İ.A.	: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DC	: De Ceremoniis
E.İ.	: The Encyclopaedia of Islam
İst.Ans.	: İstanbul Ansiklopedisi
İ.A.M.	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
İ.T.S.	: Hipodrom / Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi
ITK	: Yolların İslahatı Komisyonu
P.	: Patria
ParChron	: Parastaseis Syntomoi Chronikai
TheophChron	: The Chronicle of Theophanes Confessor
yay. hazır.	: Yayına hazırlayan

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1 : Konstantinopolis'teki Tamamı ya da Bir Bölümü Günümüze Ulaşmış Sütunların Genel Özellikleri.....	66
Çizelge 3.2 : Konstantinopolis'teki Günümüze Ulaşamamış Sütunların Genel Özellikleri.....	67

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil A.1: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Berger, 1988)	104
Şekil A.2: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Gyllius, 1997)	105
Şekil A.3: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Banduri, 1711)	105
Şekil A.4: Byzantion Kenti'nin ve antik dönemdeki varoşlarının taslak çizimi (Müller-Wiener, 2007).....	106
Şekil A.5: Byzantion ilk ve sonuncu surlar / tahmini (Kuban, 1996).....	107
Şekil A.6: Constantinus döneminde kent surlarının sınırları.....	107
Şekil A.7: Konstantinopolis 4-7. Yüzyılları arasında önemli yerler ve anıtlar (Müller- Wiener, 2007)	108
Şekil A.8: Konstantinopolis'in tahmini planı (Kuban, 1996).....	108
Şekil A.9: Ben Taşı (Budge, 2003).....	109
Şekil A.10: Sesosthes tarafından Heliopolis'e dikilen obelisklerden biri	109
Şekil A.11: Augustus Obeliski	110
Şekil A.12: Traian Sütunu, Roma ve Daçya Savaşını tasvir eden sütun kabartması	110
Şekil A.13: Traian Forumu'nun portikolu meydan rekonstrüksiyonu (Stierlin, 1996)	111
Şekil A.14: Roma Forumu.....	111
Şekil A.15: Traian Sütunu	112
Şekil A.16: Traian Sütunu kaidesi	113
Şekil A.17: Antoninus Sikkesi_Antoninus Pius Sütunu ve Üstündeki Heykel Tasviri	113
Şekil A.18: Antonius Pius Sütunu kaidesindeki asker seremonileri.	114
Şekil A.19: Antonius Pius Sütunu kaidesinde İmparator Antonius Pius ve eşi Faustina'nın göğre ulaşması betimlenmiştir.	114
Şekil A.20: Marcus Aurelius Sütunu	115
Şekil A.21: Marcus Aurelius Sütunu, 1589 yılındaki restorasyonda değiştirilen yazıt	115
Şekil A.22: Roma Forumu içerisinde yer alan Fokas Sütunu. (Giambattista Piranesi, 1750).....	116
Şekil B.1: Konstantin Forumu Rekonstrüksiyonu (Berger, 1988)	117
Şekil B.2: Constantinus Sütunu, I.Manuel tarafından yaptırılan yazıt.	117
Şekil B.3: Constantinus Sütunu'nun kaidesi, Melchior Lorichs'in Rekonstrüksiyonu (1561)	118
Şekil B.4: Constantinus Sütunu (1574), Freshfield Koleksiyonu, Trinity College Kitaplığı, Cambridge, MS 0.17.2, folio I.	119
Şekil B.5: Osmanlı döneminde Çemberlitaş (Burçak Evren Koleksiyonu)	120
Şekil B.6: Constantinus Sütunu ve kaidesinin kuzey-güney yönü kesiti. Forum ve Divanyolu'nun yükseltisi ve 1929-1930 yılı kazısının sonuçları (E. Mamboury).....	120
Şekil B.7: Çemberlitaş restorasyonu ile ilgili Radikal gazetesi 21 Şubat 2010 haberi. (Url-2, 2010).....	121

Şekil B.8: Constantinus Sütunu kaide etrafında II.Mustafa tarafından eklenen küfeki taş kılıf.....	121
Şekil B.9: Constantinus Sütunu iki kasnak arasındaki defne yaprağı kabartma birleşimi.....	122
Şekil B.10: Constantinus Forumu Rekonstrüksiyonu (Mango, 1980).....	122
Şekil B.11: Gotlar Sütunu.....	123
Şekil B.12: Gotlar Sütunu kaidesindeki yazıt kalıntısının rekonstrüksiyonu. (Peschlöw, 1991).....	123
Şekil B.13: Fatih Sultan Mehmed'in Atmeydanı'ndaki Yılanlı Sütuna şerper atışı (Mehmed Bey'in gravürü, Hünername).....	124
Şekil B.14: Yılanlı Sütuna ait yılanbaşlarından biri. (İstanbul Arkeoloji Müzesi)..	125
Şekil B.15: Yılanlı Sütun.....	125
Şekil B.16: Yılanlı Sütun'un farklı iki konstrüksiyonu (Gauer, 1968).....	126
Şekil B.17: İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Philadelphion'daki Porfir Obelisk'in Parçası.....	127
Şekil B.18: İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Philadelphion'daki Porfir Obelisk Kaidesi'nin Parçası.....	127
Şekil B.19: Philadelphion Obelisk Restitüsyon Önerisi. (Url-3).....	128
Şekil B.20: 1857 yılında Altın Kapı'nın yakınında bulunan torso (Verzone, 1958).....	129
Şekil B.21: Tetrarkh heykellerine ait eksik ayak parçası (Verzone, 1958).....	129
Şekil B.22: Tetrarkh heykel grubu, Venedik.....	130
Şekil B.23: İkiz Porfir Sütunlar, P. Verzone rekonstrüksiyonu. (Verzone, 1958)...	130
Şekil B.24: Kapitol ve çevresi (Berger, 1988).....	131
Şekil B.25: Dikilitaş'ın alt kaidesi üzerindeki kabartmalar.....	131
Şekil B.26: Dikilitaş kaidesinin kuzey yönündeki kabartmaları.....	132
Şekil B.27: Dikilitaş kaidesinin güney yönündeki kabartmaları.....	132
Şekil B.28: Dikilitaş kaidesinin doğu yönündeki kabartmaları.....	133
Şekil B.29: Dikilitaş kaidesinin batı yönündeki kabartmaları.....	133
Şekil B.30: Örme Sütun'un restorasyonu, 1895-1896. (İ.T.S., 2010).....	134
Şekil B.31: Örme Sütun kaidesindeki yazıt.....	134
Şekil B.32: Örme Sütun kaidesinde üç tarafında bulunan delikler.....	135
Şekil B.33: Örme Sütun gövdesi üzerindeki delikler.....	135
Şekil B.34: 1929-30 yıllarında Casson tarafından yapılan kazıda Örme Sütun kaidesindeki etrafında tespit edilen su kanalı.(Casson, 1929).....	136
Şekil B.35: 1929-30 yıllarında Casson tarafından yapılan kazıda Örme Sütun kaidesindeki tespit edilen boşluk. (Casson, 1929).....	137
Şekil B.36: Theodosius Forumu Rekonstrüksiyon (Bauer, 1996).....	137
Şekil B.37: Theodosius Sütunu'na ait kabartma parçası-Env. No. 73.76 (İ.A.M.).	138
Şekil B.38: 1927 yılındaki kazıda Theodosius Sütunu'na ait bulunan A parçası (Casson, 1928).....	138
Şekil B.39: 1927 yılındaki kazıda Theodosius Sütunu'na ait bulunan B, C ve D parçası (Casson, 1928).....	139
Şekil B.40: Melchior Lorichs'in İstanbul gravürü.....	140
Şekil B.41: Matrakçı Nasuh'un İstanbul gravürü. (1533-1536).....	141
Şekil B.42: Piri Reis'in İstanbul haritası (1520-1525).....	142
Şekil B.43: Paris, Bibliotheque Nationale'deki çizim.....	143
Şekil B.44: Du Cange'nın gravürü.....	144
Şekil B.45: 17. yüzyılda yerel bir sanatçı tarafından yapılan gravür.....	145
Şekil B.46: Arcadius Sütunu'nun ayakta kalan kaidesinin günümüzdeki durumu..	146
Şekil B.47: Arcadius Sütunu kaidenin batı kısmı (Konrad, 2001).....	146

Şekil B.48: Konstantinopolis'in 1480 görünümü. (Vavassore, 1520).....	147
Şekil B.49: Melchior Lorichs'in Arcadius Sütunu'na ait çizimi, 1559. (Kollwitz, 1941).....	147
Şekil B.50: Arcadius Sütunu'nun Kaidesine ait Batı Cephesi(1), Güney Cephesi (2)ve Doğu Cephesi (3); Freshfield Çizimleri (Konrad, 2001).....	148
Şekil B.51: Arcadius Sütunu Spiral Kabartmalara ait Batı Cephesi(1), Güney Cephesi (2)ve Doğu Cephesi (3); Freshfield Çizimleri (Konrad, 2001).....	149
Şekil B.52: Sandy'ın gravürü, 1610	150
Şekil B.53: Arcadius Sütunu, (Cassas, 1784).....	151
Şekil B.54: Gurlitt'in Arcadius Sütunu restitüsyonu.	152
Şekil B.55: Eudokia Sütunu'nun kaidesi, Aya Sofya Müzesi.	153
Şekil B.56: Eudokia Sütun Kaidesi.	153
Şekil B.57: Marcianus Sütunu'nun kaidesi üzerindeki İsa Monogramı kabartması.	154
Şekil B.58: Marcianus Sütunu'nun kaidesi üzerindeki Nike figürleri.....	155
Şekil B.59: Marcianus Sütunu'nun günümüzdeki durumu.....	155
Şekil B.60: Marcianus Sütunu'nun ölçekli çizimi (P. Schazmann) (Müller-Wiener, 2007).....	156
Şekil B.61: 1959'da Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda yapılan kazıda bulunan basamak blokları, sütun gövdesi (a) ve korint sütun başlığı (b) (Müller-Wiener, 2007).....	157
Şekil B.62: Barletta Heykeli, İtalya.	157
Şekil B.63: Leo Sütunu Rekonstrüksiyonu (Peschow, 1986).....	158
Şekil B.64: Konstantinopolis (Bauer,1996).....	159
Şekil B.65: Iustinianus öncesi ve sonrası Augusteion.....	160
Şekil B.66: İmparatorluk Atlısı'nın çizimi. Budapeşt Üniversitesi Kütüphanesi.(Kollwitz, 1941).....	160
Şekil B.67: Iustinianus Sütunu'na ait C. Gurlitt, E.M. Antonides ve R.H.W. Stichel'in rekonstrüksiyonları (Bauer, 1996).....	161
Şekil B.68: Iustinianus Sütunu rekonstrüksiyonu (Düzgüner, 2005).....	161
Şekil B.69: Konstantinopolis manzarası. (Buondelmonti, 1422, Liber insularum archipelagi) Marciana Kütüphanesi, Venedik.	162
Şekil C.1: Byzantion Döneminde Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar.	163
Şekil C.2: Constantinus Döneminde Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar.	164
Şekil C.3: Geç Bizans tören alayları ve kutsal mahalleler (Cerasi, 2006)	164
Şekil C.4: Bizans döneminde tören alayları. (Berger, 2001).....	165
Şekil D.1: Jerash, Antik Dönem (Ürdün)	166
Şekil D.2: Palmira (Suriye)	167
Şekil D.3: Konstantinopolis manzarası. (Buondelmonti, yaklaşık 1420, <i>Liber insularum archipelagi</i>) MS Lat. 2383, folyo 34v. Fransız Milli Kütüphanesi, Paris.....	168
Şekil D.4: Hipodrom'un ve çevresinin 15. yüzyılın sonlarına doğru görüntüsü (Panvinio, De ludis circensibus, Venedik, 1600).....	169
Şekil D.5: Pieter Coecke van Aalst'ın Konstantinopolis ahşap baskısı. 1533'te Kanuni Sultan Süleyman'ın bir alayı.	169
Şekil D.6: 1493 tarihli Konstantinopolis gravürü (Hartmann Schedel, Liber Chronicarum, Nürnberg 1493).....	170
Şekil D.7: Osmanlı Devrinde Çemberlitaş ve çevresi	170
Şekil D.8: 1865 Hocapaşa yangının yayıldığı alan. (Çelik, 1996)	171
Şekil D.9: Löwenhielm'in suluboya çizimi (Acar, 2006).....	171

Şekil D.10: Teşvikiye'deki nişan taşları (Acar, 2006).....	172
Şekil D.11: Nişan taşı örnekleri: (Acar, 2006)	172
Şekil D.12: 19. yüzyıldaki Yol Genişletmeden Önce ve Sonra Çemberlitaş Çevresi. (Cerasi, 2006)	173
Şekil E.1: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Harita Önerisi.	174
Şekil E.2: Konstantinopolis'teki Sütunların Grafıksel Tablosu.	175

KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ GEÇ ANTİK VE BİZANS DÖNEMİNE AİT DİKİLİTAŞLAR'IN KENT İÇİNDEKİ KONUMLARI VE GEÇİRDİĞİ TARİHSEL DEĞİŞİM

ÖZET

Tez çalışmasında Konstantinopolis kentinde yer almış dikilitaşların Geç Antik, Bizans ve Osmanlı döneminde geçirdikleri tarihsel değişimin incelenmesi amaçlanmıştır. Günümüzde İstanbul'da yarımadaı kaplayan alanda dikilmiş olan dikilitaşlar, Geç Antik dönemde Constantinus'un Konstantinopolis'i kurması ile yapılmaya başlanmış, Bizans döneminde birkaç örnek verilmiş olsa da bu dönemden başlayarak doğal olaylardan ve insanların tahribatından dolayı günümüze kadar sayıları azalarak gelmişlerdir.

Günümüze kadar sadece birkaç örnek ulaşabilmiştir. Ancak bunlar dikildikleri döneme ait anıtsal özelliklerinden çok tarihi birer anıt olarak ayakta durmaktadırlar. Ayakta kalan önemli örneklerden Constantinus Sütunu (Çemberlitaş) ve Hipodrom'daki dikilitaşlar, merkezi konumlarından dolayı hala dikkat çekmektedirler. Marcianus Sütunu (Kıztaşı), bunlara göre biraz daha tali bir yol üzerindedir. Gotlar Sütunu, Gülhane Parkı'nda ayakta durmaktadır, ancak tarih boyunca ilgisiz kalmış olan bu anıt halen gereken ilgiyi görememektedir. Diğer önemli dikilitaşlardan biri olan Arcadius Sütunu'nun kaide kısmı, Cerrahpaşa semtinde dikildiği yerde sivil yapılaşmanın arasında kalmış ve Theodosius Sütunu'nun sütun kabartmaları, Beyazıt Hamamı'nın temelinde kullanılmıştır. Eudokia Sütunu'nun kaidesi, Aya Sofya Müzesi'nin bahçesinde ve Leo Sütunu'nun kazılar sonucu ortaya çıkarılan parçaları da Topkapı Müzesi'nin bahçesinde in-situ olarak sergilenmektedir. Bu çalışmada dikilitaşların mimari özellikleri, kent içindeki konumları ve tarih içinde geçirdikleri değişim incelenmiştir.

İkinci bölümde, Konstantinopolis'e etki eden kültürler incelenerek dikilitaş geleneğinin nasıl ortaya çıktığı araştırılmış ve Roma ile Mısır Uygarlığı'ndaki benzer örnekler ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde dikilitaşların analizleri yapılarak ortak özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal sütun ve obelisklerin Geç Antik dönemde, kent içinde genellikle ana yol ve seremoni güzergâhları üzerinde yer alan forumlarda dikildiği tespit edilmiştir. Seremoni yollarının önemini kaybetmesi ile forum ve dikilitaşın kent haritasında öneminin azaldığı tespit edilmiştir.

Beşinci bölümde dikilitaşların tarihsel değişimleri incelenerek farklı kültürlerde farklı fonksiyonlar taşıdıkları anlaşılmıştır. Geç Antik dönemde pagan kültürünün birer anıtı olarak zaferlerin onuruna yapılan dikilitaşlar, Bizans döneminde önemlerini kaybetmeye başlamışlar ya da Hristiyanlığa ait öğelerle bağlantı kurarak ayakta kalabilmeyi başarmışlardır. Osmanlı döneminde ise kentin tılsımları olarak görüldüğü için yıktırılmamış; ya doğal olaylar ya da zaman içinde tahrip oldukları için etrafına zarar verebileceği korkusuyla bazı örnekler yıktırılmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda birer tarihi ve turistik anıt olarak görülmeye başladıkları için

korunmuşlardır. 20. yüzyılın başındaki kazılardan sonra dikilitaşlar, sergilenmeye başlanmışlardır.

LOCATION AT THE URBAN AREA AND CHANGE IN THE TIME OF HONORABLE COLUMNS THAT ERECTED IN THE LATE ANTIQUITY AND BYZANTINE ERA IN CONSTANTINOPLE

SUMMARY

The main subject of the thesis is to research the obelisks and honorable columns changing at the Late Antique, Byzantine and Ottoman periods, that erected in the city of Constantinople. The obelisks that were located in the historical peninsula İstanbul, started to erect at the Late Antique period, when Constantine the Great established the Constantinople. At Byzantine period a few examples were erected, thereafter the obelisks decreased because of the natural disaster and the human destructions.

The obelisks manage to survive as a historical monument instead of the monumental feature. The Constantine Column and the obelisks at the Hipodrom, still have attracted attention because of their central location. Marcianus Column (Kıztaşı) is located over a secondary path. Goths Column is standing in Gülhane Park, but throughout history, these monuments have remained indifferent, and still can not see the necessary interest. The base of the Arcadius Column, one of the important obelisk, take place between the civil structuring and the reliefs of the Theodosius Column had been used in the base of Beyazit Baths. The base of the Eudokia Column is exhibited in the garden of Hagia Sofia Museum and the uncovered parts of the Leo Column is exhibited in the garden of the Topkapı Museum as in-situ. In the study it is researched architectural characteristics, urban locations and change of the monuments.

In the second chapter, the cultures that effected to the Constantinople were researched to find how has the tradition of the stone monuments appeared. The Roman and the Egyptian civilizations were discussed as the similar example of Constantinople.

In the fourth section, the obelisks analysis were done and the common specialities were determined. In the Late Antique Period, the columns and the obelisks were erected usually on main roads and the ceremony routes. The importance of the forums and the monuments were decreased by losing the importance of the ceremonial road.

In the fifth chapter, it is worked about historical changing and it is figure out that the monuments has different meaning at the different times. The honorable monuments that were erected in ancient times, began to lost their importance or relate with the Christianity at the Byzantine period. At the Ottoman period they were thought as the talisman of the city, so they were not destroyed. Some monuments were demolished, because of the natural disasters or in time they were damaged. The monuments were protected because they were seen as historical and touristic monument at the nineteenth and twentieth centuries. The monuments began to be exhibited after twentieth century excavations.

1. GİRİŞ

Yapılan çalışmanın amacı, Geç Antik ve Bizans döneminde Doğu Roma'nın başkenti olan Konstantinopolis kentinde dikilen dikilitaşların genel özelliklerini ve tariflerini vererek Geç Antik dönemden günümüze kadar kent içindeki işlevlerini ve yaşadıkları değişimleri araştırmaktır.

Dikilitaş, Antik dönemde belirli bir şahsı veya olayı anmak için genellikle anıtsal sütun, obelisk, heykel kaidesi ve stel¹ gibi yüksek, daire veya dörtkenar planlı, tepeye doğru incelen taş anıtlardır. Tezin konusu içerisinde her dikili duran anıt işlenmeyecektir. Tezin kapsamı içerisinde bir zaferi kutlayan, bir şahsın onuruna yapılmış ve kent ölçeğinde odak olabilmeyi başarabilmiş dikilitaşlar işlenecektir.

Konstantinopolis'teki dikilen bu anıtların, Bizans seremonilerindeki önemleri incelenerek, kent ve kentli adına önemleri ortaya çıkarılacak ve Konstantinopolis kentinin dikilitaş haritası ve seremonilerin ilerleme güzergâhları belirlenerek dikilitaşların kente ne şekilde dahil oldukları irdelenecektir.

Konstantinopolis'teki dikilitaşları daha iyi anlayabilmek için, Roma İmparatorluğu'nun eski başkenti Roma ve etkileşim içinde bulundukları Mısır kültürlerindeki dikilitaşlar ile karşılaştırılacaktır. Ortaçağ gezginlerinin gravürleri ve Osmanlı dönemindeki minyatürler üzerinden anıtsal dikilitaşların kentteki konumları ve durumları araştırılmıştır.

1.1 Tezin Amacı

'Geç Antik ve Bizans Dikilitaşları' incelenerek, bu anıtların meydan içerisindeki yeri, önemi ve kentli için kullanımı ele alınıp kent içindeki anlamı bulunmaya çalışılmıştır.

Geç Antik ve Bizans dönemine ait bu anıtların, Geç Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde önemlerini ne şekilde kaybettikleri incelenerek İstanbul haritasından

¹ Stel terimi, klasik obelisk formunda olmayan diğer dikili duran anıtlar için kullanılmıştır.

nasıl silindiklerini görmek; bununla birlikte günümüze ulaşabilenlerden bazılarının hala kentsel odak olmayı sürdürebilmesinin nedenleri araştırılacaktır.

1.2 Literatür Özeti

Konstantinopolis'in Antik Çağ ve Bizans dönemlerindeki dikilitaşların kimin onuruna ve nereye dikildikleri, birincil kaynakları oluşturan Bizans dönemi tarihçilerinin kroniklerinden ve Bizans araştırmacılarının çalışmalarından aktarılacaktır. *Patria* ve *Parastaseis* gibi Bizans kronikleri, Konstantinopolis'teki anıtlar ile ilgili ne zaman ve kimin için yapıldıklarını bildiren birincil önemli kaynaklardır. Bu iki kronik, günümüze çok az eser ulaştırabilmiş Konstantinopolis kenti ile ilgili önemli ve ana bilgileri aktarmaktadır. Bizans ve Osmanlı dönemi için yine Bizans tarihçilerinin çalışmaları ve Avrupalı seyyahların gezi mektupları, yapılan gravür ve Osmanlı minyatürleri de bize dikilitaşların zaman içindeki durumları ile ilgili bilgi vermektedir.

İkincil kaynaklar arasından, Konstantinopolis ile ilgili iki önemli ve kapsamlı kaynak; '*Bizans Konstantinopolis'i*' adlı kitabı ile tüm Bizans tarihçilerinin kaynaklarını ele alan Raymond Janin (1964) ve Konstantinopolis'teki arkeolojik anıtları raporlayan Müller-Wiener (1977) tezin ana kurgusunu oluşturmak için kullanılmıştır. Bunlarla birlikte, yakın dönemde Cyril Mango tarafından yapılan ve 4-7. yüzyıllar arasındaki Konstantinopolis'in kentsel gelişimi ile ilgili belirli öneriler sunan '*Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)*' (1985, 1990) ile Albrecht Berger'in *Patria Konstantinopolis*'te yer alan anıtları değerlendirerek onların lokasyonları belirlemeye çalışan kaynaklar da konunun genişletilmesini sağlamıştır. 20. yüzyılda yapılan kazı çalışmaları da dikilitaşlar ile ilgili bilinmeyen önemli bilgileri açığa çıkartmıştır.

1.3 Hipotez

Geç Antik ve Bizans dönemlerine ait dikilitaşların bazıları Geç Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde önemlerini kaybederken, bazı sütunlar restore edilmiş ve kentte odak olabilmeyi sürdürebilmiştir. İmparator ve birkaç önemli imparatoriçenin onuruna dikilen bu anıtlar kendi dikildikleri dönemde önemli birer anıt iken, onuruna dikilen kişinin ölmesinden sonra önemlerini kaybetmişlerdir. Ancak, dikilitaşlar üzerindeki

orjinal heykellerinin yerine, ya sonra gelen imparator veya azizin heykeli ya da ha ile değiştirilmesi durumunda güncelliğini koruyabilmiştir. Geç Antik döneminde onursal birer anıt olan dikilitaşlar, Bizans döneminde Hristiyanlık ve İsa ile bağlantı kurarken, Osmanlı döneminde tüm bu kavramlarla bağlantısı kesilerek halkın gözünde birer tılsıma dönüşmüşlerdir. Ancak Tanzimat ile birlikte birer anıt olma özelliklerini tekrar kazanan dikilitaşlar, restorasyonlar geçirmişlerdir. Günümüze ulaşabilen ve kentsel odak olmayı sürdürebilen dikilitaşlar, Bizanslıların simgesel bir öğesi olmaktan çıkıp artık kente ait turistik birer anıt haline gelmiştir.

2. KONSTANTİNOPOLİS KENTİ VE DİKİLİTAŞ KAVRAMI

2.1 Konstantinopolis'in Ondört Bölgesi

Patria'da aktarıldığına göre Konstantinopolis kenti, aynen Roma kentinde olduğu gibi ondört bölgeye ayrılmıştır. '*Notitia Urbis Constantinopolitae*' haritasında bu bölgeler gösterilir ve Konstantinopolis'teki sur içinde kalan yapılar hakkında bilgi verir. Berger, Notitia'da bahsedilen bölgelerin sınırlarını çizen bir öneride bulunmuştur. (bkz. Şekil A.1) Bu bölümler, 322 vici yönetim birimi içerir ve komşu oldukları daha büyük bölgelerin adlarını almışlardır. (Müller-Wiener, 2007, s.20) Petrus Gyllius ve Anselmo Banduri antik dönem Bizans yazmalarını inceleyerek kentin bölgelerini kapsayan harita için öneride bulunmuşlardır. Gyllius (1490-1555) Bizans kaynaklarına göre kentin bölgelerini kapsayan bir harita çizmiştir. (bkz. Şekil A.2) Banduri de (1675-1743) fetih sonrası yapıları da dahil olmak üzere tüm yapıların anlatıldığı kitabının birinci cildinde Konstantinopolis'teki eski eserlerle ilgili Bizans kaynaklı metinlerden oluşan çok sayıda yazı ve kitabeleri derleyerek kentin bölgeleri ile ilgili öneride bulunmuştur. (bkz. Şekil A.3)

Birinci Bölge: Konstantinopolis kentinde hipodrom ve imparatorluk sarayını kapsayan ve oradan doğuya doğru alçalarak giden ve Marmara Denizi kıyı şeridi arasındaki alanı kaplar. Günümüzde Sultan Ahmet Camii'sini ve Sultan Ahmet mahallesini kapsayan bölgedir. (Gyllius, 1997, s.59-62)

İkinci Bölge: Bizantion akropolisini ve Aya Sofya Kilisesi, Augusteion ve Pittakia bölgelerini içermektedir. Günümüzde Topkapı Sarayı'nın yer aldığı Cankurtaran mahallesini kapsar.

Üçüncü Bölge: Milion'dan başlayan Via Egnatia'ya doğru giden Mese Yolu'nun güneyinden yarımada'nın güneyinde yer alan İulianos Limanı arasındaki bölgedir. Üst bölümü hipodromun uzandığı düzlüktür. Bölge kuzeyde Constantinus Forumu'nun bir kısmını kapsamaktadır. Günümüzde Binbirdirek ve Küçük Ayasofya mahallelerinin olduğu konumda yer alır. (Gyllius, 1997, s.73)

Dördüncü Bölge: Yarımada'nın kuzey burnu ile Milion arasındaki bölgedir. Batısında Strategion, doğusunda ise Akropolis yer alır. (Gyllius, 1997, s.84-85)

Beşinci Bölge: Kuzeyde Prosphoros Limanı'ndan başlayan bölge, güneyde Constantinus Forumu'nun bir kısmını kaplamaktadır. Strategion meydanı bu bölge içerisinde yer almaktadır. Constantinus, denizden kente girmek için Prosphoros Limanı'nı kullanmıştır. Saray'a ulaşmak için seremoni yolunda Strategion bir durak olmuştur. (Gyllius, 1997, s.123-126)

Altıncı Bölge: Kuzeyde Sykai İskelesi ve Neorion Limanı'ndan başlayan bölge, güneyde Constantinus Forumu'nun bir kısmını kaplamaktadır. Bu bölgede Constantinus Sütunu ve senato yer alır. Günümüzde bölge, Rüstempaşa ve Çemberlitaş arasında yer almaktadır. (Gyllius, 1997, s.126)

Yedinci Bölge: Constantinus Sütunu'nun batısında Theodosius Forumu'na kadar yayılır. Bölge, eğimi artarak kuzeydeki deniz kıyısına kadar yayılır. Theodosius Sütunu da bu bölgede yer alır. Günümüzde Beyazıt semtinin bulunduğu bölgede yer alır. (Gyllius, 1997, s.137)

Sekizinci Bölge: Constantinus Forumu'nun güney batı ucundan başlayarak Theodosius Forumu'nun sol portikosunu kapsayan bölgedir. Denizle hiçbir noktada birleşmez. (Gyllius, 1997, s.143)

Dokuzuncu Bölge: Kuzeyde Philadelphion ve Amastrianon'dan başlayarak güneye inerek deniz kıyısı ile son bulmaktadır. (Gyllius, 1997, s.144, 161)

Onuncu Bölge: Kentin kuzey kıyısına doğru dokuzuncu bölgeden ayrılır. Valens Kemerinin de yer aldığı bölgedir. (Gyllius, 1997, s.162-163)

Onbirinci Bölge: Mese yolunun çatallandığı Philadelphion'dan başlayarak Constantinus Surları'na doğru uzanan geniş ve düz bölgedir. (Gyllius, 1997, s.169-170)

Onikinci Bölge: Kent kapısının yer aldığı, Arcadius Sütunu'nun, Theodosius'un Sigma Portikosu'nun yer aldığı bölgedir. Bölge güneyde denizle son bulur.

Onüçüncü bölge, Galata bölgesini işaret ederken; ondördüncü bölge de kentin Constantinus ve Theodosius Surları arasındaki geniş bir alanı kaplamaktadır. (Gyllius, 1997, s.179)

2.2 Konstantinopolis'teki Meydanlar

2.2.1 Byzantion Dönemi'nde Meydanlar

İstanbul kentinin tarihi; antik dönemde M.Ö. 660-658 yılları arasında, Yunan kentlerinin lideri Byzas'ın önderliğinde Sarayburnu'nda Bizantion'un kuruluşu ile başlamıştır. Kent, Trakyalı ve Anadolu'daki komşuların istilasında korunmak için ilk yıllarından itibaren surlarla çevrilmiştir. Topkapı Sarayı'nın yerindeki akropoliste Apollon, Artemis ve Aphrodite tapınaklarının olduğu sanılmaktadır. Kentin kuzeyindeki sahilde Poseidon Tapınağı ve Athena Eksabia kutsal alanları; Haliç kıyısında Hera Tapınağı ve Pluton Tapınağı yer almıştır. Ancak bunlar daha milattan önce yıkılmış ve tahrip edilmiştir. Kserolophos'da ise eski Apollon Tapınağı ve Amastrianum Forumu'nda da Helios ve Selene kutsal alanları yer almıştır. (Müller, 2007, s. 16)

M.Ö. 512 yılında Perslerin egemenliği altına girmiştir. Kent, M.Ö. 146 yılına kadar kendi bağımsızlığını korumuştur. Ancak Trakya'daki ve Anadolu'daki düşmanlarının tehlikesi karşısında Roma'ya bağlanmıştır. 74 yılında Bithynia Eyaleti'nin bir parçası olmuştur. 70 hektar genişliğine ulaşan kente, bu dönemde yeni kutsal tapınaklar ve sivil yapılar yapılmıştır. Kentin kuzeyinde bulunan limanın yanında stadyum ve Akropolis'in dik doğu yamacında Topkapı Sarayı'nın mutfaklarının bulunduğu konumda tiyatro yer almıştır. Strategion'un batısında ve Trakion'un güneyinde ise kentin iki ana meydanı yer almıştır. (Müller-Wiener, 2007, s. 17-18) (bkz. Şekil A.4)

Byzantion kentinin tepesinde, Akropolis ve deniz arasında tapınaklar, gymnasion, stadion ve başka yapılar bulunurdu. Trakion, geniş boş bir alanda; Trakion Kapısı ise Neorion'a varan ana caddenin sonunda yer alırdı. Strategion olarak bilinen bölgede ise kamu yapıları yer alır. Yunan dönemindeki diğer önemli anıtlardan biri de kentin koruyucu tanrıçası, Tykhe olan Rea'nın heykelinin bulunduğu Basilike Stoa'sıdır. Kentin agorası ve yanında yer almış olan bu stoa geç dönem yazarları tarafından karıştırılmıştır. Byzantion kenti, diğer Yunan kentleri gibi heykel ve anıtlarla donatılmıştır. Kentin agorasında Zeuksippos'un anıtsal sütunu dikilmiş, kent dışında da birçok sunak ve kutsal alan yapılmıştır. (Kuban, 1996, s. 21-22)

Uzun süren savaşlar sonunda M.S. 196 yılında kenti ele geçiren Severus, kenti harap eder ve şehrin adını Nea Roma olarak değiştirir. 197 yılında Severus tarafından kent yeniden yapılandırılmaya başlanır. Kentin yenilenmesi sırasında kentin agorasının

Tetrastoon'a dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Agora'nın portikoları yeniden yapılır ve ana kapıya uzanan yeni bir yolun (Mese) yapımına başlanır. Severus, kentin güneyinde yer alan bölgede Tetrastoon'a bağlı sütunlu caddenin yanındaki Zeuxippos Hamamlarını, hipodromu, Akropolis çevresinde içinde vahşi hayvan gösterilerinin yapıldığı ve 'Kynegion' olarak anılan ve 8. yüzyıla kadar ayakta kalan anfityatroyu yaptırmıştır. (Kuban, 1996, s. 21-23; Sinanlar, 2005, 9-11) Severus'un imar çalışmaları kendisinden sonra tahta geçen oğlu Caracalla tarafından devam ettirilmiştir. Yaygın kanıya göre Septimius Severus, Byzantion kentinin surlarını yıkmış; kentin sınırlarını genişletmiş ve surları yeniden yaptırmıştır. (bkz. Şekil A.5)

Kent, dördüncü yüzyılda Maximianus-Licinius ve Licinius-Constantinus arasındaki savaşlardan dolayı zarar görür. 324 yılında Constantinus, kentin surlarını yeniden inşa ettirir ve aynı yıl zaferlerini onurlandırmak için kente 'Konstantinopolis' adını verir. (Müller-Wiener, 2007, s. 18)

2.2.2 Geç Antik ve Bizans Dönemi'nde Meydanlar

Konstantinopolis'in tarihi, adının değişmesi ve kentin surlarının yenilenmesi ile 324 yılında başlar. Constantinus, 326 yılında Roma'nın pagan tabakası ile yaşadığı görüş farklılıklarından dolayı 328 yılında kenti, yeni yönetim merkezi ilan eder. Daha önce Romalıların da kullandığı ızgara planlı şemayı kullanmak yerine, yelpaze şeklinde ayrılan ana caddeler ve bunları kesen büyük caddelerin yer aldığı şemayı uygular. Constantinus, kentin surlarını Severus'un surlarından 15 stadia yani günümüze ölçülerine göre 3 km. batıya doğru kadar genişletmiştir. (bkz. Şekil A.6) Zamanla genişleyen kentin sınırları, II. Theodosius tarafından Praefectus Anthemios'a yaptırılan yeni surlar ile belirlenmiştir. Kent içinde giderek çoğalan evler ile ilgili kısıtlamalar getiren yasalar çıkartılmıştır. Kent merkezlerindeki imparatorluğın temsil kaygısı, büyük sütunlu caddelerin yapılması, sokaklara ve meydanlara heykeller ve anıtların yerleştirilmesi; kamusal ve dini yapıların mozaik ve heykellerle süslenmesi ile sağlanmışır. (Boyd, 1905, s.50; Müller, 2007, s. 20-21) (bkz. Şekil A.7)

Mese, eski Trakya yolu olan Via Egnatia'yı izleyen Konstantinopolis'in ana caddesidir. Mese, Bizantion agorasından başlar; Geç Roma döneminde Tauri Forumu'nun batı yönünde ilerleyerek; birkaç yüz metre sonra Constantinus dönemi Kapitol'unu geçtikten sonra ikiye ayrılır. Buradan, bir kol Haliç'e paralel olarak

konumlanır ve Polyandri Kapısı'nda sona erer. Güneydeki kol ise batıya yönelerek Bovis Forumu'na ulaştıktan sonra yedinci tepeyi tırmanarak kentin ana kapısı olan Altın Kapıda son bulur. (Kuban, 1996, s. 33-34) (bkz. Şekil A.8)

Constantinus, Yeni Roma olarak adlandırdığı kente, Roma başkentinin tüm görkemini getirmek istemiş, bunun için de kentin ilk forumu olan Constantinus Forumu'nu, Severus kentinin ana kapısının önüne inşa ettirmekle başlamıştır. Yeni Roma'nın resmen adanması kırk gün boyunca, bu forumda pagan şenlikleri ile kutsanmıştır. I. Theodosius'a kadar, her yıl aynı tarihte Encainia² şenlikleri ile kentin kuruluşu kutlanmıştır.

Önemli forumdan biri olan Augusteion'un kuzeydoğusunda Aya Sofya, güneydoğusunda Senato ve İmparatorluk Sarayı; güneybatısında Zeuksippos Hamamları ve kuzeybatısında da Basilika yer alır. 'Augusteion' isminden ilk defa 425 yılında bahsedilir. Bu isim, Roma İmparatorluğu'nda 'İmparator' veya 'İmparatorluğa ait' anlamına gelen 'Augustus' kelimesinden gelmektedir. Malalas, Augusteion isminin bu meydana dikilmiş olan Helena Augusta'dan aldığını belirtir. (Malalas, 1986, s.174; Bauer, 1996, s.148) Bauer ve Mango'ya göre Augusteion'un, Bizantium dönemine ait antik agora üzerine yerleşmiş olma ihtimali vardır. Bauer'in aktarımına göre Ksenofon³ bu antik agoranın varlığını bildirir. (Bauer, 1996, s.149; Mango, 1959, s.42-47) Septimius Severus öncesi, Tetrastoon olarak bilinen ve Augusteion'dan daha geniş alan kaplayan meydanın, Zeuksippos hamamlarını ve Milion'u da kapsayan bir meydan olduğu sanılmaktadır.

Prokopius, kendi döneminde Augusteion'u agora olarak adlandırmıştır. Bu da hala kamusal bir meydan işlevi taşıdığını göstermektedir. Ancak 7. yüzyıldan itibaren Augusteion, Aya Sofya'nın girişinde yer alan ve girişleri olan bir atrium olarak görülmüştür. (Mango, 1959, s.46; Bauer, 1996, s.167)

2.3 Dikilitaş Kavramı

Dikilitaş; bir kaide üzerine oturan, daire veya dörtgen kesitli, yüksek 'anıt' anlamına gelmektedir. Antik uygarlıklarda genellikle belirli bir şahsı veya olayı anmak için

² Bir anıtın ya da kentin adanma törenlerine verilen addır.

³ M.Ö 430- 355; Yunan filozof, yazar, tarihçi ve asker, Sokrates'in öğrencisi. Uzun yıllar Anadolu'yu işgal eden Pers ordularında bulunmuştur.

dikilirdi. Dikilitaşlar ikiye ayrılır:

- Obelisk: genellikle kare ya da dikdörtgen kesitli bir kaide üzerine oturan, tepeye doğru incelen ve üstte piramid ile biten dikilitaşlar,
- Anıtsal Sütun: kare, dikdörtgen ya da daire kesitli bir kaide üzerine oturan, kasnaklardan ya da monolit parçadan oluşan silindir kesitli dikilitaşlardır.

Bu anıtlar, yoğun olarak Mısır ve Roma’da dikilmişlerdir. Bu iki uygarlığı örnek alan Bizans’ta da hem monolit hem de parçalı örnekler dikilmiştir. Konstantinopolis, Roma İmparatorluğu’nun yeni başkenti haline gelince bu kent de anıtsal sütunlar ve Mısır’dan getirilen dikilitaşlar ile süslenmeye başlamıştır.

2.4 Bizans İmparatorluğu’ndan Önce Dikilitaş Örnekleri

2.4.1 Roma İmparatorluğu’ndan Önceki Kültürlerde Dikilitaşlar

Antik Mısır Uygarlığı’nda firavunlar, güneş tanrısının onuruna obeliskler dikmişlerdir. Güneş ışınlarını sembolize eden obeliskler, Antik Mısır’da ‘tekhen’⁴ olarak isimlendirilmiştir. (Pliny, 1991, s.349; Budge, 2003, s.13) Tapınak girişlerinde çift halinde yer alan obeliskler, aynı zamanda güneşe göre saatin saptanmasında kullanılmıştır. (Hasol, 1998, s.140) Spooner’ın ifade ettiği gibi ‘Mısır mimarlığının en eski ve basit anıtlarıdır’. Obelisklerin dikilişi, Hz. Musa’dan önce (?-M.Ö. 1271) ya da en geç Truva Savaşı’ndan (M.Ö. 1200) iki yüzyıl öncesine dayanır. (Spooner, 1865, s.30)

Mısır Uygarlığı’nda bilinen en eski anıt, Ben Taşı kültüdür. Mezopotamya Gökyüzü Tanrısı Anu’nun⁵ insanları da bu kulte inanmışlardır. Yüksek bir temele sahip Ben Taşı, yukarı doğru incelen taş bir bloktan ve piramid şeklindeki bitişten oluşmaktadır. Bu bitişe Ben-ben denilmiş ve tanrının ruhunun burada olduğuna inanılmıştır. (bkz. Şekil A.9) Tarihi, Mısır Uygarlığı’nın I. Hanedanlık dönemine kadar uzanan Ben Taşı, Mısır Uygarlığı’ndaki obeliskin öncüsüdür.

Bu taşlarda Güneş’in ruhunun yer aldığı düşünülmüş ve taşın en üstünde yer alan kuş

⁴ Tekhen: monolit anlamına gelmektedir.

⁵ Mezopotamya tanrı panteonundaki en eski tanrıdır ve üç büyük tanrı olan gökyüzü tanrısı Enlil ile su tanrısı Enki ile beraber üçlemenin bir parçasıdır. Sümer’in kral Sargon tarafından Akkadlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Akkadlılar tarafından Anu olarak adlandırılmıştır. Üç büyük tanrıdan oluşan üçlemenin ilk figürü olmasına dayanarak, Anu tanrılarının ilk kralı ve babası olarak saygı görmüştür.

figürü Güneş Tanrısı'nı simgemiştir. Ra'nın ruhu ve Osiris'in kalbinin tekrar hayata gelişini temsil eden bu kuş figürüne 'Benu' denilmiştir. Mısırlılar kendi tanrılarını kuş, sürüngen gibi hayvan figürleri ile temsil ederken, zamanla tanrılar insan vücudunda temsil edilmeye başlamıştır.

Obeliskler, Mısır Uygarlığı'nda ilk, mezar anıtı olarak IV. Hanedanlık döneminde dikilmeye başlanır. Genellikle mezar kapısının iki yanına dikilir. Daha önceki hanedanlıklarda mezarlarda steller kullanılırdı. Obelisklerin üzerinde yer alan yazıt geleneği de mezar anıtı olan stellerden gelmektedir. Ancak stellerde sadece tek yönde yazıt yer alırken, obelisklerin dört yönü de yazıt olarak kullanılırdı. (Budge, 2003, s. 5-6) Abusir'de V. Hanedanlık döneminde yapılan Ben Taşı şeklindeki tapınaklar, yakınındaki piramid mezarları ile bağlantı kurulur ve aynı zamanda Güneş Tanrısı Ra'yı temsil ederdi. VI. Hanedanlık 'Tekhen' olarak isimlendirilen obeliskler, kapı girişlerinde seremoni amaçlı dikilmeye başlanır. Tekhen çift şeklinde bir arada yer alır ve sütun şeklinde, piramid bitişler ile son bulur. (Budge, 2003, s. 14) XVIII. Hanedanlık dönemindeki krallar, obeliskleri Amon Ra ya da Tem onuruna dikilirdi. Bunun aracılığıyla Tanrılardan kendilerine sonsuz bir hayat bahşetmelerini istemişlerdir. Ben Taşı ve obeliskler, Güneş Taşları olarak tanımlanabilmektedir.

Tekrar hayata gelmeyi, ebedi olmayı simgeleyen Tapınak obeliskleri, Tanrı Ra adına dikilmişlerdir. Antik dönem yazar ve araştırmacısı olan Plinius'a göre, ilk obelisk diken kral Mesphres'tir. Daha sonraki dönemde Sesosthes (M.Ö. 1971-1926) tarafından Heliopolis'te yüksekliği 21.9 m. – 24.3 m. arasında dört tane obelisk dikilmiştir. (bkz. Şekil A.10) II. Ramses 67 m. – 77.5 m. yüksekliğinde obeliskler diktirmiştir. Zamrres ve Phius tarafından 25 m. yüksekliğinde, II. Pholemy tarafından da İskenderiye'de 41.8 m. yüksekliğinde obeliskler dikilmiştir. Plinius, bunların dışında iki obeliskten daha bahsetmiştir. Bunlardan biri Augustus tarafından Roma'ya götürülen ve Circus Maximus' dikilen yaklaşık 26 m. yüksekliğindeki obelisk; diğeri ise güneş saati olarak kullanılmış olan Campus Martius'a dikilen 23.4 m. yüksekliğindeki Augustus Obeliski'dir. Plinius ve Ammianus'un aktardığına göre obeliskler, firavunlar tarafından zafer anıtı olarak dikilmeye başlanınca, dini sembolizm ve karakterini kaybetmeye başlamışlardır. (Pliny, 1991, s.349-350; Budge, 2003, s. 22-24)

2.4.2 Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar ile Benzerlik Gösteren Roma

Başkenti'ndeki Anıtsal Sütun ve Obeliskler

Mısır Uygarlığı'nda tapınakların girişinde çift olarak dikilen obelisklerden bazıları antik dönemde Mısır'dan Roma'ya getirilmiş ve ilk olarak Circus Maximus'un spinasına dikilmiştir. (Polzer, 1965, s.165) İlk Roma imparatoru olan Augustus, Mısır'dan obelisk getirterek Circus Maksimus ve Campus Martius'a diktirir. Kabartmalarla süslü zafer sütunu konsepti ise daha sonra Roma'da Traian Sütunu ile başlar ve Marcus Aurelius ile devam eder. Bunun sayesinde süsleme amacı ile savaşlar, onursal sütunlar üzerine işlenir. (Stierlin, 1996, s.131, 136) Konstantinopolis'teki sütun dikme geleneğini etkileyen Roma İmparatorluğu'ndan diğer önemli örneklerden biri de Antoninus Pius Sütunu'dur. Nasıl ki hiyerogliflerle obelisk üzerinde yazıtlar yazılmış ise, Roma Uygarlığı'nda da imparatorlar kendi zaferlerini sütun kaideleri ya da gövde üzerinde yazıt ve kabartmalarla gelecek nesillere aktarmışlardır. Bu örnekler dışında ise Fokas Sütunu ele alınmıştır. Sütun, Iustinianus döneminden sonraki dönemde Roma Forumu'nda dikilmiş son onursal sütun olduğu için seçilmiştir. Roma'da da dikilitaşların dikilmemeye başlanması Konstantinopolis'teki dönem ile aynı olduğunu göstermektedir.

2.4.2.1 Augustus Obeliski-Güneş Saati

Heliopolis'e M.Ö. 595-589 yılları arasında II. Psamtik tarafından dikilmiş olan kırmızı granit obelisk, M.Ö. 525'te Persler tarafından yıkılır ve durduğu yerden İmparator Augustus tarafından M.Ö. 10 yılında Roma'ya getirilir. (Pliny, 1991, s.351; Rouillet, 1972, s.79)

Güneş saati olarak kullanılmış olan obelisk, Campus Martius'a dikilmiştir. (Budge, 2003, s.24) Obelisk, 160 x 75 m. traverten levhalardan oluşan bir meydanın ortasına konumlandırılmıştır. Saat, ay, mevsim ve burçları gösteren kadranın işaret ettiği bronz harfler hesaplanarak zemine yerleştirilmiştir. Plinius'un aktardığına göre güneş saati yapıldıktan 30 yıl sonra doğru zamanı göstermemeye başlamıştır. Plinius'a göre bu durum, güneş yörüngesinin kaymasından ya da dünyanın merkezinin kaymış olabileceğinden kaynaklanmıştır. (Pliny, 1991, s.351)

Polzer'e göre Augustus Obeliski'nin yeri, dördüncü yüzyılda Constantius'un dikeceği obeliske yer açmak için güney doğu yönünde kaydırılmıştır. (Polzer, 1965,

s.165) Obelisk, 1084 yılında Normandiyalıların Campo Marzio⁶ bölgesine saldırısı sırasında yıkılmıştır. Kaidesi, 1475 yılında; obelisk ise 1502 yılında ortaya çıkarılmış ve 1587 yılında Papa V. Sixtus obeliskin tamir edilmesi için girişimde bulunmuştur. (Roullet, 1972, s.79) 1748’de ayrıntılı olarak kazı çalışması yapılan obelisk, 1789-1792 yılları arasında Papa VI. Pius tarafından Antoninus Pius Sütunu’nun buluntuları kullanılarak restore edilmiş ve Piazza di Montecitorio’ya dikilmiştir. (Roullet, 1972, s.79)

Plinius’un aktardığına göre, kaide üzerinde duran obeliskin orijinal yüksekliği 25.90 m. yüksekliğindeyken, Campus Martius’a dikilen obelisk bundan üç metre daha alçaktır. (Pliny, 1991, s.351) Bir kaide üstünde duran kırmızı granit obeliskin üzerine, güneşi yansıtmak için bir kozalak takılmıştır. (Roullet, 1972, s.79) Obelisk, kaidesi ve üzerindeki bu kozalak ile birlikte 33.97 m. yüksekliğe sahiptir. (bkz. Şekil A.11)

2.4.2.2 Traian Sütunu

Traian Sütunu, İmparator Traian’ın Daçya (Romanya) Savaşları’nda kazandığı zaferleri (101-102 ve 105-106) kutlamak için dikilmiştir. (Stierlin, 1996, s.136) (bkz. Şekil A.12)

Traian Sütunu, Traian tarafından kurulan anıtsal Traian Forumu’nun bir parçası durumundadır. (bkz. Şekil A.13) Traian Sütunu, Traian Forumu’nda Ulpia Bazilikası’nın arkasında Yunan ve Latin Kütüphanesi’nin arasında yer alır. (bkz. Şekil A.14) Sütunun bulunduğu meydanın üç tarafı da portikolarla çevrilmiştir. Kaidesinin üzerindeki bir yazıta göre 113 yılında bir törenle bitirilmiştir. (Davies, 1997, s.42) Papa V. Sixtus, 1588 yılında Traian heykelinin yerine kendi heykelini yerleştirmiştir. Antik sikkelerdeki tasvirler göre sütun üzerindeki Traian Heykeli zırhlıdır ve elinde bir mızrak ile küre tutar. (Davies, 1997, s.43)

38.4 m. yüksekliğindeki Traian Sütunu, kaide ile birlikte 44.07 m. yüksekliğindedir. Traian Sütunu’nun kaidesinde silah ve ganimetlerinin kabartmaları, sütun gövdesinde ise -200 m. uzunlukta- spiral formda devam eden kabartmalar yer alır. (Stierlin, 1996, s.131) (bkz. Şekil A.15) Sütun, birbirine geçen Carrara mermer kasnaklardan

⁶ Roma kentinin dördüncü bölgesi anlamına gelmiştir. Antik dönemde Campus Martius hipodromunu da kapsayan bölgedir.

oluşur. (Ward-Perkins, 1994, s.87) Dorik sütunbaşı heykel kaidesi tarafından desteklenir ve üzerinde dev altın yaldızlı Traian heykeli yer almaktadır. (Stierlin, 1996, s.128-131; Davies, 1997, s.42-43)

Sütun kaidesinin oturduğu blok 4.9 m. genişliğindedir. Sütunun içerisinden yukarıda bulunan platforma ulaşılabilir spiral merdivenler bulunmaktadır. Her silindir parçası, sütun gövdesi, kaide ve üst platformu dahil monolit bir parçadan oluşmaktadır. Merdivenlerin içi, sütun yerine dikilmeden önce oyulmuştur. Sütunun oyulması, her parçasını yaklaşık olarak %30 hafifletmiştir. Bu da sütunun yerine dikilmesi için avantaj sağlamıştır. Sütun üzerindeki kabartmaların çoğu sütun dikilmeden bitirilmiştir. (Lanchester, 1999, s. 419-439)

Sütunun yapıtaşı, Roma'nın 300 km kuzeyinde Luna taş ocağından temin edilmiştir. Sütunun üzerindenki frizler Daçya (Romanyalılar) savaşları ile ilgili günümüze ulaşan az dökümandan biridir.

Richard Brilliant'a göre büyük ölçekteki sütunun üzerindeki küçük kabartma figürleri algılamak zor olmaktadır. Spiral bir bantta yontulmuş hikâyenin tamamını okuyabilmek için sürekli olarak sütunun etrafında dönmek ve yukarıdaki kabartmaları okumak için sütunun çevresinden uzaklaşmak gerekmektedir, ancak Ulpia Kütüphanesi'nin birimlerinden dolayı sütundan uzaklaşmamaktadır. Bu da sütunun üst kabartmalarının okunamamasına neden olmaktadır. (Brilliant, 1984, s. 90-94)

Penelope Davies, Traian Sütunu'nun inşası ile ilgili üç senaryo önerir. Bunlardan birincisi, sütunun Traian'ın Daçyalılara (Romanyalılar) karşı kazandığı zaferler için bir onur sütunu ve ölümünden sonra mezar olarak tasarlanmasıdır. İkincisi, sütun onur sütunu olarak tasarlanması ve ölümünden sonra yeniden düzenlenerek mezar için bir bölme ayrılmasıdır. Üçüncü tahmin ise, sütunun Traian'ın mezarı olarak tasarlanmasıdır. (Davies, 1997, s.45-46)

Sütun kaidesinin içinde yer alan bölme, İmparator'un lahitini muhafaza etmek için kullanılmıştır. Kaide üzerindeki iki kapının üzerinde yazıtlar ve doğan ile silah kabartmaları vardır. (bkz. Şekil A.16) Traian Sütunu'nun kaidesi; etrafında yazıt ve şahin, silah gibi kabartmalarla süslenmiş çift kapılı Roma mezar sunakları ile benzerlik gösterir. Sütunlar, Yunan topraklarında Arkaik dönemde mezarları işaretlemek için

kullanılmıştır. Traian Sütunu da sunak ve mezar sütunu kavramlarının her ikisini kendinde barındırmaktadır. (Davies, 1997, s.47)

Ward-Perkins'e göre sütun, yontu kalitesi ile daha sonraki Roma betimleme sanatını etkilemiş ve sütun şeması, antik anlatım biçimi ile kendinden sonraki Marcus Aurelius, I.Theodosius ve Arcadius'u etkileyerek başka örneklerin yapılmasına neden olmuştur. (Ward-Perkins, 1994, s.87)

2.4.2.3 Antoninus Pius Sütunu

Antoninus Pius Sütunu, İmparator Antoninus Pius (138-161) ve eşi Faustina'nın ilahlaşmasını kutlamak için günümüzde Vatikan Müzesi'nin bulunduğu yerde Campus Martius'ta dikilmiştir. Sütun, imparatorun oğulları Marcus Aurelius ve Lucius Verus⁷ (130-169) tarafından Antoninus Pius onuruna 161 yılında yaptırılmıştır.

14.75 m. yüksekliğinde olan Antoninus Pius Sütunu kırmızı granitten yapılmıştır. (Ward-Perkins, 1994, s.124) Sütunun yüzeyinde Traian ve Marcus Aurelius Sütunları'nda olduğu gibi herhangi bir kabartma yer almamış ve sütunun üstünde İmparator Antoninus'un heykeli yerleştirilmiştir. Sütun ve üzerindeki heykel ile ilgili tasvirler imparatorun ölümünden sonra onun adına yapılan sikkelerde yer alır. (bkz. Şekil A.17)

18. yüzyıldan önce yıkılan Antoninus Pius Sütunu'na ait, 1703 yılında yapılan kazılarda sütunun gövdesinin bir kısmı ve kaidesi ortaya çıkarılmış ancak o dönemde herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Kazılardan ortaya çıkartılan kaide, 1759 yılında bir yangında zarar görmüştür. 1764 yılında Antoninus Sütun kaidesi restorasyon geçirmiş ve sütunun bazı parçaları, Augustus Obeliski'nin 1789'daki restorasyonunda kullanılmıştır. (Vogel, 1973, s.5-6) Günümüze kadar ulaşabilen ve Vatikan'da bulunan sütun kaidesinin bir yüzünde ithaf yazıtı bulunmaktadır. Diğer iki tarafında cenaze törenleri ve Roma askerlerine ait seremoniler tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil A.18) Diğer tarafında ise İmparator Antoninus Pius ve eşi Faustina'nın cennete yükselişinin tasviri yer alır. (bkz. Şekil A.19)

⁷ Marcus Aurelius'un döneminde yardımcı imparator olmuştur.

2.4.2.4 Marcus Aurelius Sütunu

İmparator Marcus Aurelius (161-180), Germen ve Sarmatlara karşı kazandığı zaferlerin (172-5) onuruna bir sütun diktirmiştir. Traian Sütunu örnek alınarak yapılmış; ancak kaidesinin içerisinde Traian Sütunu gibi imparator için lahit hücresi yer almamıştır. Sütunun yakınında bulunan bir kaide yazıtına göre sütun imparatorun ölümünden (180) sonra 193 yılında tamamlanmıştır.

Ward-Perkins'in aktardığına göre Marcus Aurelius Sütunu, onursal sütundan çok 172-5 yıllarındaki Tuna Savaşları'nın aktarıldığı bir sütun olarak yapılmıştır. (Ward-Perkins, 1994, s.124)

Günümüzde Piazza Colonna'da yer alan Marcus Aurelius Sütunu, Campus Martius'un kuzeyinde, bir meydanın ortasında, Hadrian Tapınağı ve Marcus Aurelius Tapınakları arasında yer alır.

Üç metre yüksekliğindeki alt blok üzerinde 10 m. yüksekliğe sahip kaide oturmaktadır. 29.6 m. yüksekliğindeki sütun gövdesi sarmal kabartmalardan oluşmaktadır. (bkz. Şekil A.20) Sütunun toplam yüksekliği 41.95 m.dir. Sütun gövdesi 27-28 blok Carrara⁸ mermerinden oluşmaktadır. Sütunun içerisinde yukarıdaki platforma ulaşımı sağlayan 190-200 basamaklık döner merdiven yer almaktadır. Kabartmaların içerisinde ince yırtıklarla sütunun içerisindeki merdiven aydınlatılmaktadır.

Aziz Silversto Kilisesi'ndeki bir yazıttan, Orta Çağ'da 1119 yılında Marcus Aurelius Sütunu'nun üzerindeki platformun kiralandığı ve gelir elde edildiği bilinmektedir. Sütunun üzerinde İmparator Marcus Aurelius'un bir heykeli yer almış, ancak heykel 16. yüzyılda kaybolduktan sonra yerine Aziz Pavlus'un bronz heykeli sütunun restorasyonu sırasında değiştirilmiştir. Papa V.Sixtus tarafından 1589'da restorasyonu başlatılan sütun, Domenico Fontana tarafından restore edilmiş ve sütunun üç metre yüksekliğindeki alt bloğu ortaya çıkarılmıştır. Bu restorasyon sırasında kaide üzerindeki zarar gören ya da yıkılan orijinal yazıt yerine Antoninus Pius Sütunu'nu işaret eden bir yazıt yerleştirilmiştir. (bkz. Şekil A.21)

Martin Beckmann'e göre Marcus Aurelius ve Traian Sütunları'nın spiral merdivenlerinin yapılma nedeni ve üstteki platforma çıkmak için kime izin verildiği

⁸ Toscana bölgesinde yer alan, beyaz ve mavi-gri mermerleri ile ünlü olan şehirdir.

kesin olarak bilinmemektedir. (Beckmann, 2002, s. 348-357)

2.4.2.5 Fokas Sütunu

İkinci yüzyılda dikildiği sanılan sütun, 1 Ağustos 608 yılında İmparator Fokas⁹ (602-610) onuruna Roma Forumu'na Rostra'nın¹⁰ önüne tekrar dikilmiştir. (bkz. Şekil A.14)

Kübik kesilmiş beyaz mermerden oluşan kaide üzerinde yükselen oluklu sütun gövdesi üzerinde de korint başlık bulunmaktadır. Sütun başlığı üstünde altınla kaplanmış Fokas heykeli yer alır.

610 yılında Fokas öldürülmüş ve tüm heykelleri yıkılmıştır. (ChronPacsh, 1989, s.151-153) Fokas Sütunu üstünde duran heykel yıktırılınca yerine Diocletian'ın heykeli yerleştirilir ve önceki yazıt oyularak yerine yeni bir yazıt oyulur. Erozyon nedeni ile sütunun kaidesi zaman içerisinde zemin seviyesinin altında kalmıştır. Fokas Sütunu'nun Giambattista Piranesi (1720-1778) tarafından 18.yüzyılda yapılan gravürlerinde sütunun kaidesi gözükmemektedir. (bkz. Şekil A.22)

Fokas Sütunu, Roma Forumu'na dikilen son anıt olma özelliği taşımaktadır.

⁹ Bir subay olan Gaspçı Fokas, İmparator Mauricius'a karşı çıkan bir askeri isyanda liderlik etmiş ve Konstantinopolis'e gelerek İmparator'u devirmiş ve tahta geçmiştir. Bu olaylardan dolayı Gaspçı olarak bilinmektedir.

¹⁰Jül Sezar tarafından planlanmış ve Roma Forumu'nda insanlara hitap edilen ve konuşma yapılan platformdur. Rostra'nın arkasında beş onursal sütun dikilmiştir.

3. KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ DİKİLİTAŞLAR

3.1 Konstantinopolis'te Günümüze Kadar Tamamı ya da bir Bölümü Ayakta Kalan Dikilitaşlar

Bu bölümde, Konstantinopolis'teki hipodrom ve forumlarda yer almış ve kentte seremonilerde önemli bir yer almış dikilitaşlar anlatılacaktır. (bkz. Çizelge3.1)

3.1.1 Constantinus Sütunu

Adı: Constantinus Sütunu, Yanık Sütun ve Çemberlitaş.

Yeri: Constantinus Sütunu, günümüzde Çemberlitaş bölgesinin bulunduğu konumda yer almaktadır.

Tarihsel Gelişimi: İmparator Constantinus, Yeni Roma adıyla da anılan Konstantinopolis'e Traian, Caesar, Augustus, Domitian ve Nerva'nın Roma'da yaptırdıkları imparatorluk forumları geleneğini sürdürerek kendi adını taşıyan, Severus döneminden kalma sütunlu caddenin sona erdiği noktada, Severus Kapısı'nın hemen dışında yuvarlak bir forum yaptırmıştır. Constantinus'tan önce mezarlık olan bu alanda yer alan Constantinus Forumu, kentin 6., 7., 8. bölgelerine ve hatta 3. bölgeye dağılmıştır. (Berger, 1988, 149-153; Müller-Wiener, 2007, s.21) (bkz. Şekil B.1)

Constantinus, Forum'u yaptıracığı alanı eski toprak seviyesini dolgu yaparak 1,5 m yükseltir. İki katlı portikolardan oluşmuş olan Forum'un kuzeyinde senato binası; güneybatısında da Praetorium¹¹ ve ona bağlı hapisane yer alır. Roma geleneğinde olduğu gibi Forum anıtlarla çevrilir. (Bauer, 1996, s.168; Müller-Wiener, 2007, s.255)

Historia Augusta'nın içinde 'Elagabalus'un Hayatı' adlı bölümde, Constantinus'un Nicagoras'ı Thebe'e monolit taş bulmak için gönderdiği bildirilir. Ancak Thebe'deki Porfir Dağları'ndan istenen boyutlarda taş bulunamayınca Nicagoras, anıt için Roma

¹¹ Kentin valisinin hukuki ve idari ikamet yeridir.

şehrine gönderilir. (Fowden, 1991, s.124) Majeska ve Berger'in aktardığına göre de sütun, Roma'dan getirilir. (Majeska, 1984, s.34; Berger, 1988, s.297) Constantinus Sütunu, 328 yılında dikilir. (ChronPasch, 1989, s.16; TheopChron, 2006, s.46) Sütun, 11 Mayıs 330 yılında, yeni başkent olan Konstantinopolis'te bir tören ile açılır ve üzerine heykelin yerleştirilmesi ile sütunun yapımı tamamlanır. (ChronPasch, 1989, s.17) 418 yılında sütunun alt kasnağından bir parça düştükten sonra tüm silindirler demir halkalar ile sağlamlaştırılır. (ChronPasch, 1989, s.65)

Sütun, Konstantinopolis'teki konumundan dolayı kent yangınlarından sık sık zarar görür. Bunlar: 465'te (ChronPasch, 1989, s.87) 475'te, 497-498'te, 509'da, 512, 532, 582 ve 603'te gerçekleşen yangınlardır. (Müller, 2007, s.255)

Sütun, üzerinde yer alan heykelin elindeki küre 477/8 yılında ve ardından 542 yılında düşmüştür; ancak tekrar heykele yerleştirilmiştir. (TheophChron, 2006, s.193, 322; Malalas, 1986, s.293-4; Bauer, 1996, s.183) 869 yılındaki depremde Constantinus Sütunu'nun parçaları ve heykelin taşıdığı küre düşmüş, ardından 1105 yılında çıkan fırtınada ise Constantinus'un heykeli ve üç sütun kasnağı düşmüştür. (Kommena, 1996, s.372-373) Cyril Mango, Constantinus Sütunu kaidesine bitişik bulunan şapelin dokuzuncu yüzyıla kadar ayakta kaldığını, VI. Leo (886-912) döneminde kutlanan Paskalya Pazartesi'nde yapılan seremonide hala var olduğunu aktarmıştır. (Mango, 1980, s.109)

Berger'in aktardığına göre sütun üzerindeki heykel 1079'da zarar görmüş ve 1106 yılında heykel düşmüştür. (Berger, 1988, s.299) İmparator I. Manuel Komnenos (1143–1180) zarar gören sütunu yeniden yaptırarak üzerinde yazıt olan korint düzeninde bir sütun başlığı ve onun üzerine de bir haç yerleştirmiştir. (Janin, 1950, s.81-84; Bauer, 1996, s.183) I. Manuel'in yaptırdığı yazıt üzerinde: *'Zamanla tahrip olmuş olan bu ilahi eseri, dini İmparator Manuel restore ettirmiştir.'* yazar. (Janin, 1950, s.83) (bkz. Şekil B.2)

Üzerine eklenen haç, Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında sütuna 'Haç Sütun' denilmesine neden olur. Osmanlı Fethi sırasında haç yerinden kaldırılır. (Dethier, 1993, s.60) 1515 yılında yangından zarar gören sütun, demirden çemberler ile emniyete alınır. (Berger, 1988, s.297) Sütuna eklenen bu demir çemberlerden sonra 16. yüzyılın ortalarından itibaren gezginler sütundan 'Çemberlitaş' olarak bahsetmeye başlar.

Sütun kaidesinin kuzey yönüne ait kabartma kompozisyonu, 1561 yılında Melchior Lorich tarafından bir rekonstrüksiyonda çizilmiştir. (bkz. Şekil B.3) Sütun, 1648'deki depremde ve 1652, 1660 yıllarındaki yangınlardan dolayı tekrar zarar görür. Bunun üzerine, 1701 yılında II. Mustafa¹² tarafından sütunun orijinal kaidesinin etrafına dışa doğru bombeli taş kılıf yaptırılmıştır. Bu yöntemle sütun, 10.9 m.ye kadar güvence altına alınmıştır. (Essad, 1909, s.138-139; Janin, 1950, s.84) Sütunun geçirdiği fırtına ve yangınlardan dolayı etrafındaki demir halkalar, 17. yüzyıldan sonra değiştirilmiştir. (Janin, 1950, s.82) Daha sonra tekrar zarar gören sütun Temmuz 1779 yılında yeniden onarılmıştır. (Mango, 1980, s.104; Bauer, 1996, s.173; Müller-Wiener, 2007, s.256) Eyice'ye göre ise Comidas Carbognano da kılıfın 1779 yılında yapıldığını belirtmiştir. Bu da kılıfın 1701'de yapıldığına dair iddialar yalanlar. (Eyice, İst.Ans. II, s.482-483)

İngiliz seyyah Julia Pardoe 1836 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş ve 1839'da yazdığı seyahatnamesinde sütunun durumunu şöyle aktarmıştır:

'...anıtın güzelliği tamamen yok olmuştur, zira hemen bitişiğinde sürekli olarak çıkan yangınlarda enine boyuna çatlamıştır ve etrafına dikkatle sarılmış çemberler sayesinde ayakta durabilmektedir. Sütunun kaidesi on metre eninde olup, inşası sırasında içine Kutsal Haç'tan parçalar konmuştur ki bu sebeple kutsal bir ziyaret yeri haline gelmiştir. Önünden geçen her atlı atından inerek dua etmeden geçmez. Ama Müslümanlar sütunun sağlam taş örgüsünün altında yatan emanetlerin yarattığı kutsallığı fark etmezler, bu sebeple sütunun her tarafını adi ve çirkin evlerle doldurmuşlardır. Bu eşsiz anıtı, tarih öncesi anıt tiryakileri ancak bir cepheden tamamiyle seyredebilirler.' (Pardoe, 1839, s.118)

Constantinus Sütunu, 1865 yangınından önce yoğun bir yapılaşmanın içerisinde kalmıştır. (Çelik, 1996, s.50) (bkz. Şekil B.5) 1865 yılındaki Hocapaşa yangınından sonra Constantinus Sütunu'nun etrafındaki evler yıkılmış ve sütunun çevresinde bugünkü Çemberlitaş Meydanı'nı oluşturacak olan üçgen bir alan açılmıştır. (Cezar, 1963, s.375; Çelik, 1996, s.50)

Sütun, etrafındaki çemberlerin kırılması ve bozulması üzerine 25 Nisan 1908 tarihinde Vedat Bey görevlendirilmiş. Vedat Bey ve Mimar Paoli, sütunun durumu

¹² 22. Osmanlı Padişahı'dır. 1695-1703 yılları arasında Padişahlık yapmıştır.

ile ilgili bir rapor hazırlanmış ve Müze'ye bilgi verilmişlerdir. (B.O.A., Dosya no: 1050, Gömlek no: 32)

1909 yılında sütun onarımının ardından anıtın kaidesinin içinde İsa'nın bazı kutsal kalıntılarının saklanmış olduğu söylentisi üzerine 1919-1923 yılları arasında çevredeki bir kahvehaneden anıtın içine girmek için kaçak bir kazı yapılmıştır. (Eyice, İst.Ans. II, s.482-483) 1929-1930'da Mamboury, Danimarkalı bir teosof olan Carl Vett ile birlikte, Çemberlitaş'ın Osmanlı dönemi takviye kılıfının içindeki esas kaidesinin saklandığına inanılan rölikleri bulmak için bir araştırma yürütmüştür. Civardaki bir binadan tünel açarak Çemberlitaş'ın kaidesine ulaşmak istemişler ancak bir sonuç elde edememişlerdir. (Eyice, İst.Ans. II, s.482-483; Eyice, İst.Ans. V, s.283-285) Mamboury ve Vett'in yaptığı arkeolojik araştırmaya göre sütun kaidesinin doğu, güney ve batısında bugünkü cadde seviyesinin 2.35 m. altında olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Byzantion nekropolu ve Mese ile bu forumdan geçen Türk dönemi su yolu ortaya çıkarılmıştır. (Mamboury, 1955, s.275-280) (bkz. Şekil B.6)

1955 yılında anıtın ciddi restorasyonu için girişimler yapılarak, en üste kadar demir iskele konulmuş ve gerek kaidedeki taşların, gerek gövdedeki porfirlerin araları ve çatlakları doldurulmuş, demir çemberler yenilenmiştir. (Eyice, İst.Ans. II, s.482-483)

1999 depreminden sonra zarar gören Çemberlitaş Sütunu'nun restorasyonuna 2003 yılında başlanmıştır. Yine restorasyon çalışmaları sırasında sütunun çemberlerindeki tüm bağlantı aparatları (bilezik, somun, cıvata, pul) elemanlarının, korozyondan zayıfladığı ve yorulduğu görülerek bunların da değiştirilmesine karar verilmiştir. Yedi yıl süren restorasyon, Şubat 2010'da tamamlanmıştır. (bkz. Şekil B.7)

Günümüzdeki Durumu: II. Mustafa döneminde kaide etrafında yaptırılan kesik koni şeklindeki küfeki taşın taş kılıf, sütunu toprak seviyesinden itibaren 10.9 m. kaplamaktadır. (bkz. Şekil B.8) Taş kılıftan sonra, 6 adet porfir kasnak, sütun gövdesini oluşturmaktadır. Her bir kasnağın üst bitimi bir üstteki kasnak ile arasında oluşan derzi kapatmak için defne çelenkleri ile tamamlanmıştır. (bkz. Şekil B.9) Sütun kasnaklarının etrafına, geçirdiği yangın ve depremlerden sonra düştüğü durumu sağlamlaştırmak için demir halkalar yerleştirilmiştir.

Porfir kasnaklardan oluşan Constantinus Sütunu'nun üstünde mermer kasnak yer alır ve üzerinde Yunanca yazıt olan mermer bir başlık ile son bulur.

Restitüsyon: Constantinus Sütunu, beş basamaklı bir platforma oturan beyaz mermer ve 3,80 m. genişliğinde kare bir kaide üzerinde yükselmiştir.¹³ Sütün kaidesinin sadece kuzey yönünde kabartmalar yer almıştır. Çizilen bazı gravürlere göre sadece kaidenin alt seviyesinde çiçekli bir kabartma betimlenmiş iken Melchior Lorichs'in çizimlerine göre ise kuzey yönünün tamamında figürlü bir kabartma betimlenmiştir. (bkz. Şekil B.3)

Lorichs'in rekonstrüksiyonuna göre, gerçekte insan oranlarından büyük iki Nike¹⁴ figürü sırtlarında zırh taşımaktadırlar. Ortalarında bir çelenk içerisinde imparator olabileceği tahmin edilen bir figürün başı yer almaktadır. Nike figürlerinin arasında altta bir kadın oturur vaziyette ve iki tarafında da buyruğuna ganimetler sunan birer kişi ile arkalarında da devasa boyuttaki düşmanı temsil eden figürler betimlenmiştir. Mango, Freshfield koleksiyonunda bulunan Constantinus Sütunu'nun çiziminin, sütuna ait orijinal kaidesi sarılmadan önce yapılan son tasvir olduğunu düşünmektedir. (Mango, 1993, II, s.307) (bkz. Şekil B.4)

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Constantinus Sütunu kaidesinin kuzey cephesinde kaideye bitişik ve 2.5 x 5 m. boyutlarında ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmeyen bir şapel yer almıştır. (Berger, 1988, s.294) Şapel seremonilerde dinsel törenin durak noktası olarak işlevlendirilmiştir. (Mango, 1980, s.109) Seremoni kitabında aktarıldığına göre, seremoni sırasında kullanılan şapel küçük olduğu için tören alayından sadece patrik ve imparator içine girebilmiş, geri kalan alay şapelin dışında beklemiştir. (Berger, 1988, s.294-95) (bkz. Şekil B.10)

Bauer'in aktardığına göre Nicephorus Callistus, Konstantin Sütunu'nun stilobatının köşelerine oturan dört kemerden bahsetmiştir. (Bauer, 1996, s.172)

Dokuz kasnaktan oluşan sütun, kaide üzerine taş bir blok ile oturmuştur. Sütün, kıvrımlı kenarlarından birbirine geçirilmiş dokuz silindirik parçadan oluşmuştur. Defne çelengini andıran bu bağlantılar dokuz parçanın monolit bir parça gibi gözükmelerini sağlamaktadırlar. Dethier'e göre Iustinianus, Augusteon'da yaptırdığı Iustinianus Sütunu'nda aynı tekniği kullanmıştır. (Dethier, 1993, s.60)

¹³ 1929-30 yılında yapılan kazılara göre sütunun oturduğu platformun 8.35 m. genişlikte, kaidenin ise 3.80 m.lik bir tabana oturduğu tespit edilmiştir. (Mango, 1993, II, s.307) Aradaki fark platform ve kaide arasında bir boş bir platform oluşturur.

¹⁴ Zafer Tanrıçası.

Sütun, bir korint başlığı ile taçlandırılmıştır ve üzerinde Constantinus'u simgeleyen Frigya'dan getirilen devasa bronz bir heykel yer almıştır. Heykelin sağ elinde bir asa ve mızrak; sol elinde ise bronzdan yapılmış bir küre ve kafasının üzerinde yedi ışıktan oluşan bir taç vardır. Sol elindeki küre, Güneş Tanrısı'nın küresel gücünü temsil ettiği kaynaklardan anlaşılır. (Socrates, Hist. Eccl. I, s.17; Berger, 1988, s.297; ChronPasch, 1989, s.16) Sütun üzerindeki heykel, yapıldığı döneme en yakın kaynaklardan biri olan Philostorgius'a göre Constantinus'u tasvir etmiştir. Malalas, bu tasvire birkaç detay ekleyerek heykelin Constantinus tarafından bir Frigya şehri olan İlium'dan getirildiğini bildirmiştir. (Malalas, 1986, s.174; Berger, 1988, s. 298; ChronPasch, 1989, s.16)

Bauer'e göre ise antik bir Apollon heykeli veya Helenistik döneme ait bir heykel kullanılmış ve orijinal başın yerine Konstantin'in başı yerleştirilmiştir. (Bauer, 1996, s. 176)

Theodore Reinach'a göre sütun üzerindeki heykel, İmparator Constantinus'u değil Hz. İsa'yı simgelemiştir. Eskiden İlium şehrinde Apollon tasviri olan heykel Constantinus tarafından kendi adına ithaf etmiş ve üzerine şu sözleri yazdırmıştır:

'Evrenin yaratıcısı ve sahibi ey İsa, sana adadım bu kenti, senin, kralın asası ve Gücü Roma'nın. Onu koru, esirge tüm kötülüklerden.' (Reinach, 1896, s.73; Janin, 1950, s.83)

Porfir sütun gövdesinin yüksekliği 23.4 m iken; sütun heykel ve kaidesi ile birlikte 37 m yüksekliğine ulaşmaktadır. (Fowden, 1991, s.122) 50 m. kadar olduğu ileri sürülmüş olsa da, Eyice'ye göre de Constantinus Sütunu'nun gerçekte forum döşemesinden itibaren 37 m.ye ulaştığı hesaplanmıştır. Bugünkü cadde kotundan ise boyu 35 m kadardır. (Eyice, İst.Ans. II, s.482-483)

Constantinus Sütun'un; 1105 yılında bir fırtınadan sonra üstteki üç kasnağın düşmesi ile Janin'e göre 50 m. yükseklikten 33 m. yüksekliğe inmiştir. (Janin, 1950, s.82) Mango'nun aktardığına göre ise 5 Nisan 1106 yılında sütun üzerindeki heykel düşmüş ve kaidenin yanında bulunan şapele de zarar vermiş olma ihtimali bulunmaktadır. (Mango, 1980, s.108) Ancak 1701 yılında yapılan taş kılıftan dolayı günümüzde orijinal kaide gözükmemektedir.

Berger'in aktardığına göre ise, 1106 yılında Constantinus Sütunu'nun üstteki üç kasnağı ile birlikte üstünde yer alan heykel de düşmüştür. (Berger, 1988, s.297)

Kaynaklar: Pardoe, 1839; Essad, 1909; Mamboury, 1955; Reinach, Reg, IX, 1896, s. 73; Janin, 1950; Cezar, 1963; Mango, 1980; Majeska, 1984; Malalas, 1986; Berger, 1988, ChronPasch, 1989; Fowden, 1991; Dethier, 1993; Mango, 1993; Eyice, İst.Ans. II; V, 1994; Gyllius, 1997; Franz Bauer, 1996; Çelik, 1996; Franz Bauer, 2001; Bassett, 2004; TheophChron, 2006; Müller-Wiener, 2007.

3.1.2 Gotlar Sütunu

Adı: Gotlar Sütunu.

Yeri: Günümüzde Gülhane Parkı'nın içerisinde Topkapı Sarayı bahçesinin kuzeyinde yer alır. (bkz. Şekil B.11)

Tarihsel Gelişimi: Gotlar Sütunu'nun ne zaman dikildiği kesin olarak bilinmemektedir. Sütunun, kaide üzerindeki yazıtında geçen – Got – kelimesinden dolayı İmparator Claudius Gothius'a (268-270) ait olduğu düşünülmektedir. Fakat Janin'e göre yazıttaki harflerin biçiminden Gotlar Sütunu'nun, Constantinus'un Gotlara karşı kazandığı zafer (332) için dikilmiş ya da dönüştürülmüş olabilir. (Janin, 1950, s.88; McCormick, 1986, s.39; Peschlow, 1991, s.219)

Müller-Wiener, sütunun Constantinus ya da Constantius dönemine ait olduğunu savunur. (Müller-Wiener, 2007, s.53) Mango'ya göre ise Constantinus'un bu döneme kadar kentte zafer kutlayıp kutlamadığı kesin değildir. (Mango, 2000, s.179)

Gotlar Sütunu, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlıların saray bahçesinin sınırları içinde kalması, sütunun Avrupalı gezginler tarafından görülememesini ve incelenememesine neden olur. 1690 yılında sütun kaidesi üzerindeki yazıt ortaya çıkarılır. 18. yüzyıldan sonra turistik rehberlerde sütunun adı geçmeye başlar. (Peschlow, 1991, s.215) 20. yüzyılın başında sarayın taşınmasıyla sütunu da kapsayan bölge park haline gelince sütun, ulaşılabilir bir konumda yer alır.

Günümüzdeki Durumu: Gotlar Sütunu, en altta üç basamaklı ve bir kenarı 4.30 m. uzunluğundaki dikdörtgen blok üzerine oturan kare planlı sütun kaide ve korint sütun başlıklı mermer gövdeden oluşmaktadır. Sütun kaidesinin bir kenarı 2.20 m. uzunlukta ve 3.30 m. yüksekliğindedir. Kaidenin doğu tarafında Latince bir yazıt bulunmaktadır:

‘FORTVNAE REDVCAE OB DEVICTOS GOTHOS’. (CIL III. 733) ‘*Gotların yenilgisi sebebi ile geri dönen Fortuna'ya*’ anlamına gelmektedir. (bkz. Şekil B.12)

Kaide üzerine oturan 18.50 m. yüksekliğindeki Marmara mermeri olan monolit sütun, korint düzeninde bir başlık ile sonlanmaktadır. (Mango, 1993, X, s.1)

Restitüsyon: Peschlow’a göre Gotlar Sütunu’nun kaidesi üzerindeki okunabilen üç satırlı Latince yazıtın yerinde daha önce 8 satırlık bir yazıt yer almıştır. Daha önceki silinerek yerine şu andaki yazıt yontulmuştur. Bunun nedeni, ya yazıtta yer alan kişinin ‘Damnatio Memoriae’¹⁵ olması ya da kaidenin başka bir anıttan alınıp tekrar işlevlendirildiği için değiştirilmiş olabilir. Peschlow’a göre Severus dönemine ait sütun başlığı, Gotlar Sütunu’nun yapımında tekrar kullanılmıştır. Sütunun üstü, Constantinus öncesi döneme aitken, kaidesi Constantinus döneminde yenilenmiştir. Peschlow, sütunun gövdesinin de Theodosius dönemine ait olduğunu ve üzerinde bir heykel yer aldığını ön görmüştür. (Peschlow, 1991, s.222-227)

Peschlow’a göre sütunun dikilmesi ile ilgili birkaç öneri bulunmaktadır: (Peschlow, 1991, s.218)

- 268 yılındaki Got kuşatmasına karşı gösterilen başarıdan dolayı,
- 269 yılında Naissus’ta¹⁶ II. Claudius’un Gotlara karşı zaferine ithafen,
- 275-276 yılında İmparator Tacitus’un Anadolu’da kazandığı zafere ithafen,
- 332 yılında II. Constantius’un Daçya’da kazandığı zafere ithafen,
- 380 yılında I. Theodosius’un Konstantinopolis’e girişi ve zaferlerine ithafen,
- 540’lı yıllardaki Belisarius’un¹⁷ Got Krallığı’na karşı zaferine ithafen,
- 552 yılında Narses’in¹⁸ Ostrogotların kralı Totila’ya karşı kazandığı zafere ithafen dikilmiş olabilir.

Günümüzdeki durumundan farklı olarak sütunun üstünde bir heykel olduğuna dair

¹⁵ Damnatio Memoriae’nin anlamı, kişinin asla var olmamış gibi tüm izlerinin kentin kamusal onuruna uygun olarak Roma’nın yaşamından çıkartılmasıdır.

¹⁶ Niş kenti, günümüzde Sırbistan’ın güneyinde yer alan şehir.

¹⁷ İmparator I. Justinianus döneminde Doğu Roma İmparatorluğu başkomutanıdır.

¹⁸ Narses (478-573), İmparator I. Justinianus döneminde Doğu Roma İmparatorluğu komutanlarından biridir.

öneriler vardır. Sütun kaidesi üzerindeki Yunanca yazıtı çeviren John Lydos'a¹⁹ (490-?) göre, sütunun üzerinde Tyche²⁰ heykeli yer almıştır. Geç Antik ve Bizans kaynaklarında söz edilmeyen sütundan ilk defa Bizans tarihçisi Nicephorus Gregoras (1295-1360) bahsetmiştir. Peschlow'un aktardığına göre, Gregoras sütunun üzerinde Byzas'ın²¹ heykelinin olduğunu bildirmiştir. (Peschlow, 1991, s.215; Müller-Wiener, 2007, s.53)

Sütunun yeri ile ilgili, Severian tiyatrosu olan Kneigion'un spinasına dikildiğine dair öneriler vardır. Ancak Pecshlow'a göre bu öneri doğru değildir, çünkü Kneigion'un spinası yoktur. Sütunun dikildiği dönemde tam olarak neyle ilişki kurarak dikildiği bilinmemektedir. (Peschlow, 1991, s.220)

Kaynaklar: Janin, 1950; McCormick, 1986; Tezcan, 1989; Pershlow, 1991; Mango, 2000; Müller-Wiener, 2007.

3.1.3 Yılanlı Sütun

Adı: Yabancı dillerde 'Yılanlı Sütun' ve 'Burmali Sütun' olarak geçmiştir. Türk tarihinde ise 'tunçtan bir ejderha, tunç ejderler, üç ejder misali, üç başlı ejder, peyker-i ejder, yılanlar tılsımı ve burma direk' olarak adlandırılmıştır. (Mansel, 1970, s.189)

Yeri: Günümüzde Sultan Ahmet Meydanı olarak adlandırılan açık alanda Örne Sütun ve Dikilitaş arasında yer alır.

Tarihsel Gelişimi: Yılanlı Sütun, Yunan müttefiklerinin Perslere karşı kazandığı Plataia Savaşı'nın (M.Ö. 479) zaferi onuruna M.Ö. 478-477 yılında askeri zafer anıtı olarak Delphi'de dikilmiştir. Üçayaklı bir kazanın altlığını oluşturan sütun, Yunanlılar tarafından Plataiai Savaşı'nda kazanılmış olan silahların eritilmesi ile yapılmıştır. (Anadolu, 2001, s.21)

Herodotos'un verdiği bilgiye göre Plataia Savaşı'nın kahramanı olan Sparta Generali ve Kralı Pausanias (M.Ö. ?- 470) sütun kaidesi üzerine sadece kendi adını içeren bir

¹⁹John Lydos, Likyalı bürokrat, yazar ve eğitimci. Konstantinopolis'e gelerek devlet memurluğu görevinde çalışmıştır.

²⁰Yunan mitolojisi'nde bir kentin talihini ve genel olarak refahını ve kaderini belirleyen tanrıçanın adıdır.

²¹Antik Yunan efsanelerine göre daha sonraları Konstantinopolis ve İstanbul adlarıyla anılan Byzantion kentine adını veren kraldır.

yazıt yazdırmıştır. Bu durum savaşta diğer müttefik 31 Yunan şehrinin hoşnutsuzluğuna neden olmuş ve bunun üzerine müttefiklerin isimleri sütun gövdesi üzerine yazılmıştır. (Mansel, 1970, s.190)

Tarihçi Pausanias'ın (M.Ö. 2 yüzyıl) bildirdiğine göre kendisi Yunanlıların Plataia Savaşı'na adadıkları üçayaklı kazanı kaidesiyle birlikte yerinde görmüştür. Altın kazan, Üçüncü Kutsal Harp²² zamanında (M.Ö. 356–346) Fenikeliler tarafından Delphi'nin zapt edilişinde çalınıp götürülmüştür. (Gauer, 1968, s.75-76; Mansel, 1970, s.191) Dethier'e göre Yılanlı Sütun'un taşıdığı altın üçayaklı kazan, Makedonyalı Philippos'a karşı savaşacak ücretli askerlerin paralarını ödeyebilmek için tapınak yağmacıları tarafından ortadan kaldırılmıştır. (Dethier, 1993, s.59)

Üçayaklı kazanın desteğini oluşturan yılan şeklindeki sütun aynen korunmuş ve M.S. dördüncü yüzyılın başında Constantinus tarafından Konstantinopolis'e getirilerek hipodromun orta aksı olan spinaya yerleştirilmiştir. (Sokrates, Hist. Eccl. I, s. 53)

Konstantinopolis'e ilk getirildiğinde başka bir yere dikilmiş olduğu varsayılmaktadır.²³ Sütun, Müller-Wiener'e göre hipodromun spinasına 9. yüzyılda yerleştirilmiştir. Fakat bununla ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. (Mansel, 1970, s.199; Müller-Wiener, 2007, s.67)

Ebersolt'ın aktarımına göre IX. yüzyılda Konstantinopolis'te bir savaş esiri olan İbn bin Yahya, Yılanlı Sütunu'nun sadece bir tılsım görevi gördüğünü ve Antik Yunan'dan önemli bir olayı canlandırmadığını bildirmiştir. (Ebersolt, 1996, s.23)

1490 yılında yazılan bir kronikte ise sütundaki çenenin hasarından bahsedilmiştir. 1512 yılında Kemal Paşazade tarafından yazılan 'Tarih-i Al-i Osman' eserinde de yılanbaşlarından birinin çenesinin kırık olduğunu bildirmiştir. Bu bilgiler, 1490–1512 yılları arasında -15. yüzyıl sonu ya da 16 yüzyıl başında- sütunun hasar gördüğünü göstermektedir. (Mansel, 1970, s.202) Pieter Coecke van Aelst tarafından 1533 yılında yapılmış tahta baskıda da sütunun başlarından biri eksik olarak tasvir edilmiştir. (Gauer, 1968, s.78)

1584 yılına doğru tamamlanan Topkapı Sarayı Kitaplığı'ndaki Hünernâme'nin birinci cildinde yılanbaşlarından birinin alt çenesine ait hasardan söz edilmiş ve

²² Thebe ve Fenikeliler arasında Delphi'yi ele geçirmek için yapılan şiddetli savaş.

²³ Ayasofya'nın bahçesinde dikilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Mehmed Bey'in çizdiği minyatürde de bu olay tasvir edilmiştir. (Mansel, 1970, s.200) Metinde, çenenin Fatih Sultan Mehmed'in At Meydanı'na geldiği zaman kargısı ile sütunun çenesini kırdığı bildirilmiştir. (bkz. Şekil B.13) Ancak olay sırasında Ayasofya Patriği durumu görüp sütunun İstanbul'u yılanlardan koruduğunu söyleyince Padişah sütunu tahrip etmekten vazgeçmiştir.

17. yüzyılda İstanbul'a gelen seyyahlar da bir yılanbaşını alt çenesiz olarak görmüş ve bu şekilde tasvir etmişlerdir. Sütunu bu şekilde son tanımlayan 1699 yılında İstanbul'a gelen Avrupalı seyyah A. de la Motraye olmuştur. 1710 yılında tekrar İstanbul'a gelen seyyah sütunun tüm başlarının kopmuş olduklarını görmüş ve 5 Mayıs 1700'de İstanbul'a gelen Polonya elçisi Viniava Lesczynski'nin adamlarının yılanbaşlarındaki hasara neden olduğunu ileri sürmüştür. (Mansel, 1970, s.204)

Yılanbaşlarının tahrip olması, 1700–1701 yılı arasında İstanbul'da bulunan Fransız botanisti P. De Tournefort tarafından da teyid edilmiştir.

Kopan başlardan birinin parçası 1848 yılında Aya Sofya'nın restorasyonu sırasında yapılan kazılarda mimar Fossati tarafından bulunmuş ve Asarı Atika Müzesi'ne²⁴ teslim edilmiştir. (Gauer, 1968, s.76, 79; Mansel, 1970, s.192) Günümüzde Arkeoloji Müzesi'nde yılanbaşlarından biri alt çenesi kırık olarak yer almaktadır. (bkz. Şekil B.14)

1855 yılında sütunun çevresinde, İngiliz elçisi Lord Stratford Redcliffe ve baş kâtibi Lord Napier'in teşvikiyle British Museum memuru olan Midilli konsolos yardımcısı İngiliz Arkeolog C.T. Newton tarafından ilk kazı yapılmıştır. Newton, kazıda sütunun kaidesini toprak seviyesinin yaklaşık 2 m. altında ortaya çıkartmış ve kaidenin de altında suyu bulmuştur. Newton kazı hakkında yazılı bilgi vermiş, ancak plan ve resim yayınlamamıştır. (Newton, 1865, s. 25-28) Sultan Ahmet Camisi'nin yapımı sırasında hipodromun toprak seviyesi yükselmiştir ve Yılanlı Sütunu'nun yarısı toprak altında kalmıştır. Newton, 1855-1856 yılında yaptığı kazı sonucunda hipodromda Yılanlı Sütunu'nun toprak altındaki bölümünü ortaya çıkarmış ve sütunu 5.5m. olarak ölçmüştür. (Newton, 1865, s.28)

1892-3 yılında Yılanlı Sütun tamir edilmiş ve temizlenmiştir. Sütunun kalıbı alçı ile alınmıştır. (B.O.A., Dosya No: 156, Gömlek No: 85)

²⁴ Asarı Atika, (**Eski Eserler Koleksiyonu**), Türkiye'deki ilk müze oluşumudur; günümüzdeki İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin temelini oluşturur.

1927 yılında İngiliz arkeolog Casson tarafından British Academy adına ikinci arkeolojik kazı yapılmıştır. Bu kazı sırasında da hipodromun eksenine yaklaşık olarak paralel giden bir su yolu bulunmuştur. (Casson, 1928, s.12; Mansel, 1970, s.198)

Günümüzdeki Durumu: Yılanlı Sütun, günümüzde toprak seviyesinin altında 6.5 m. çapında ve 3 m. derinliğinde bir alan içerisinde yer almaktadır. Yanları duvarla örülü ve etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. Yılanlı Sütun, yontulmuş ve ters çevrilmiş sütun başlığı şeklinde mermer bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ortasında ve sütun hizasının ortasında bir oyuk bulunmaktadır.

Sütun birbirine sarılmış üç yılanın gövdesinden oluşmaktadır. 29 kıvrımdan oluşan sütun alttan ve üstten tahrip olmuştur. Bronz anıtı oluşturan yılanların gövde kıvrımları alt kısımda ince ve dar kesite sahip iken yukarıya doğru kalınlaşarak yükselmektedir. Gövdenin üst kısmına doğru gövde kesiti incelerek yılanbaşlarıyla son bulmuştur. Günümüzde ayakta kalan kısım 5.35 m.dir. (Gauer, 1968, s.78; Mansel, 1970, s.191) Sütun gövdesi üzerinde açık hava ile temastan dolayı delikler bulunmaktadır. (bkz. Şekil B.15) Zafer anıtından geriye sadece birbirine dolanmış üç bronz yılanın oluşturduğu sütunun gövdesi kalmıştır. Konstantinopolis'e gelmeden önce Delphi'de yer almış olan anıtın altındaki 6 basamaklı orijinal kaidesi günümüzde halen yerinde durmaktadır. (Ridgway, 1977, s.374)

Restitüsyon: Herodotos ve Pausanias, sütunun üç başlı yılan gövdesinden oluşup üstte yılanbaşının ayrıldığını ve üstünde de altın üçayaklı bir kazan yaptırıldığını bildirmişlerdir. (Herodotos, 2007, s.716) Yılanlı Sütun içi boş olarak dökülmüş üç yılan gövdesinin birbirine dolanmasından meydana gelmiş ve üstte yılanbaşları birbirinde ayrılmıştır. (Gauer, 1968, s.74)

Bizans döneminde hipodromun spinasında yer alan sütun, Casson tarafından kazı sırasında sütunun iki metre altında su kanalı ortaya çıkarılmıştır. Hipodrom spinasının aksında ve sütundan iki metre uzaklıkta yer alan su kanalı, bir kol aracılığıyla Yılanlı Sütun'la bağlantı kurar. Bu veri de sütunun o dönemde bir çeşme olarak kullanılmış olabileceği fikrini doğrulamaktadır. (Ebersolt, 1996, s.47; Casson, 1928, s.12-14; Mansel, 1970, s.199) Konstantinopolis'te bulunmuş olan Pero Tafur ve Buondelmonti de sütunun çeşme olarak kullanıldığını bildirmişlerdir. (Casson,

1928, s.14) Avrupa ressamaları ve 17. yüzyıl Türk minyatürlerindeki tasvirlerle göre, W. Gauer tarafından Yılanlı Sütuna ait iki farklı kazan önerisi yapılmıştır.

Gauer'in restitüsyonuna göre, yılan gövdelerinin en alt kısmında dışarı doğru açılan kuyruk kısmı 0.36 m; en üstte birbirinden ayrılan ve 18. yüzyılın başından itibaren yerinde olmayan yılanbaşlarının yüksekliği bir metre ve günümüzde mevcut gövdenin yüksekliği 5.35 m. olan sütunun toplam yüksekliği 6,71 m. olarak ön görülmüştür. 1.25 m. yüksekliğine sahip olduğunu düşündüğü üçayaklı kazan ile birlikte sütunun Delphi'de bulunduğu dönemde kaidesi ile birlikte 8.92 m. yüksekliğine sahip olduğu ön görülmüştür. Mordtmann, Kluge, Studniczka'ya göre Yılanlı Sütun üzerindeki üçayaklı kazanın ayakları halka üzerine oturtularak yılanbaşlarının üzerinde yer almıştır; Strack, Fabricius, Furtwangler, Pomtow'e göre ise büyük üçayaklı kazan yılanbaşlarına oturtulmuş ve ayakları da sütunun kaidesine oturtulmuştur. (Gauer, 1968, s.81-84) (bkz. Şekil B.16)

Konstantinopolis'e gelen seyyahlar tarafından yılanbaşları ağzı açık olarak tasvir edilmiştir.

Kaynaklar: Newton, 1865; Casson, 1928; Gauer, 1968, s.75–96; Mansel, 1970; Ridgway, 1977; Anabolu, 2001; Ebersolt, 1996; Herodotos, 2006; Müller-Wiener, 2007.

3.1.4 Philadelphion'daki Obelisk

Adı: Philadelphion Obeliski.

Yeri: Geç Antik dönemde Forum Tauri'nin batısındaki Philadelphion'da²⁵ yer almıştır. Geç Antik dönemindeki Trakya yolu üzerinde yer alan ana cadde Mese²⁶, Philadelphion'da ikiye çatallanır, ancak günümüzde tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. Philadelphion'un günümüzde Beyazıt'taki Laleli Cami'ne yakın bir noktada yer aldığı sanılmaktadır. (Berger, 1988, s.330; Kuban, 1996, s.89-90) Gyllius, İstanbul'da bulunduğu dönemde obeliski birinci tepenin kuzeyinde Saray alanının kuzey yönünde gördüğünü bildirmiştir. (Gyllius, 1997, s.73-74)

²⁵ Hiçbir kaynakta Philadelphion'dan forum olarak söz edilmemiştir. Parasteseis'te 'yeniden adlandırılmış kapı olan Philadelphion' diye söz edilmektedir. (ParChron, 1984, s.135)

²⁶ Mese caddesi, kısmen iki katlı olan revaklar ve heykellerle süslenmiş; arka kısımlarında ise dükkanlar ve imalathaneler yer almıştır. (Müller-Wiener, 2007, s. 269)

Tarihsel Gelişimi: Bazı kaynaklara göre Constantinus, Philadelphion olarak adlandırılan alan ile ilgili bir rüya görür ve daha sonra rüyasında gördüğü gibi aynı büyüklükte dörtkenarlı porfir bir obelisk yaptırır ve üzerine haç yerleştirir. (ParChron, 1984, s.135)

Birinci tepedeki dikilitaşın, Konstantinopolis'e ne zaman getirildiği ve dikildiği bilinmemektedir. Gyllius, İstanbul'da olduğu süre (1544-47) içerisinde kentte iki tane obelisk gördüğünü bildirmiştir. Bunlardan birinin Sultan Ahmet Meydanı'nda; diğerinin ise Sarayın cam işliğine yakın bir yerde yer aldığını görmüştür. Sütunun ne zaman yıkıldığı ve Saraya götürüldüğü bilinmemektedir.

Gyllius, saraydaki Thebe taşından (porfir) yapılmış olan obeliskin kırıldığını ve saray dışında yerde yatar vaziyette gördüğünü ve sütunu ölçerek boyunun 10.50 m. ve çevresinin 7.32 m. olduğunu aktarmıştır. Obelisk yıkıldıktan sonra Antonio Priolo'ya satılmış ve Venedik'teki Campo di Santo Stefano'da dikilmiş olduğunu aktarmıştır. Ancak bu kanı ile ilgili kesin bilgi aktarılmamıştır. (Gyllius, 1997, s.73-74) Günümüzde kalan parçanın boyutları, Gyllius'un ölçüp aktardığı ölçülerden küçüktür. Tezcan'a göre de obelisk hem alttan hem de üstten kırılmıştır. Orijinal boyutunun ne kadar olduğu ve dikilitaşın üst bölümünün nasıl sona erdiği bilinmemektedir. (Tezcan, 1989, s.169-170)

1916 yılında Hagia Eirene'den İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne giden lahitlerin nakli sırasında günümüzde bulunduğu müze bahçesindeki konumuna getirilmiştir. Ebersolt, Delbrüerc ve Fıratlı, obeliskin Venedik'e götürüldüğü konusunda hem fikirdirler. (Tezcan, 1989, s.169)

Günümüzdeki Durumu: Genişliği 1.12 m., çevresi 4.48 m., ve yüksekliği 4.13 m. olan obeliskin üst bölümünün bir parçası kırılmıştır. Obeliskin orta kısmına doğru bir çatlak ve sonunda kenarından kopmuş bir parça yer almaktadır. Taşın üzerinde ne olduğu belirlenememiş kenet izleri bulunmaktadır. (Tezcan, 1989, s.168-171) (bkz. Şekil B.17) Obelisk kaidesinin bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde obelisk parçasının yakınında sergilenmektedir. (bkz. Şekil B.18)

Restitüsyon: Obeliskin, Thebe taşından yapılmış dikdörtgen kesitli olduğu sanılmaktadır. Dethier, obeliskin Constantinus ve annesi Helena Augusta'nın mezarının tasvirinde yer aldığını düşünmektedir. Lahitin iki yanında altışar adet

olmak üzere, altın ile kaplanmış 12 Havariyi temsil eden ve havarilerin isimlerini yazılı olduğu steller yer almıştır. (Dethier, 1881, s.18; Tezcan, 1989, s.169) Müller-Wiener'in önerdiği restitüsyona göre mermer bir kaide üzerinde porfir obelisk yer alır. Porfir obelisk, Constantinus tarafından dikilmiş ve üzerine altın yaldızlı bir haç dikilmiştir. (Mundell Mango, 2001, s.35; Müller-Wiener, 2007, s.267) Verzone'nin aktardığına göre porfir obelisk, altın cam ve mücevherler ile dekore edilmiştir. Dikilitaş üzerinde tahtta oturan birinin kabartması yapılmıştır. (Verzone, 1958, s.12-13) 'Byzantium 1200'²⁷ internet sitesinde, Tayfun Öner tarafından Philadelphion için bir restitüsyon önerisi yapılmıştır. (bkz. Şekil B.19)

Kaynaklar: Dethier, 1881; Verzone, 1958; Tezcan, 1989; ParChron, 1984; Berger, 1988; Kuban, 1996; Gyllius, 1997; Mundel Mango, 2001; Müller-Wiener, 2007.

3.1.5 Tetrarkh Gruplu Porfir Sütunlar

Adı: Porfir Sütunlar

Yeri: Philadelphion'un batı girişinde dikilmişlerdir. (Verzone, 1958, s.11-13; Bassett, 2004, s.242) Patria'da aktarıldığına göre Porfir Sütunlar, Philadelphion'daki Porfir Dikilitaş karşısında yer almıştır. (Bauer, 1996, s.232)

Tarihsel Gelişimi: Porfir Sütunlar'ın üstlerinde yer alan ve birbirine sarılmış ikişer imparator kabartmalarının, Constantinus'un oğulları oldukları idda edilmiş ve kaynaklara göre sütunun yer aldığı meydan, Constantinus'un ölümünden sonra oğullarının biraraya gelişlerini (337) simgeleyen 'Philadelphion' adını almıştır. (Verzone, 1958, s.11; ParChron, 1984, s.151; Berger, 1988, s.330)

Sütunlar, sekizinci yüzyılda hala ayakta kalmıştır. Geç Bizans döneminde, Rus Hacılar '*dürüst hakim*' olarak bilinen büyük iki taş figür gördüklerini bildirmişlerdir. (Berger, 1988, s.334) Latinler döneminde sütunların üzerindeki iki heykel grubu Venedik'e götürülmüş ve 1231 yılında San Marco'nun tesorosuna dâhil edilmiştir. (Verzone, 1958, s.8; Müller-Wiener, 2007, s.267)

1857 yılında altın kapının yakınında tetrarkh grubuna benzer torso bulunmuştur. (bkz. Şekil B.20) Figürler, tetrark grubunda birbirine sarılan imparatorlar ile

²⁷ Tayfun Öner tarafından kurulan ve Konstantinopolis'in 1204 yılındaki Dördüncü Haçlı Seferi'nden önceki durumunu aktarıldığı üç boyutlu çalışmaların yapıldığı internet sitesidir. Allan Sorrell ve Albrecht Berger'in Bizans ile ilgili bilgilerinden yararlanarak çalışmalarını genişletmiştir.

benzerlik gösterir. Bu da porfir heykellerin Konstantinopolis ile bir bağlantısı olabileceği fikrini güçlendirir. (Verzone, 1958, s.8) Uzun süre Venedik'teki heykel grubunun nereden geldiği bilinmemiştir. İlk olarak Paolo Verzone, heykellerin geldiği yer için Philadelphion ile bağlantı kurarak 1958 yılında porfir sütunlar için bir restitüsyon önermiştir. (Bauer, 1996, s.232; Müller-Wiener, 2007, s.267; Verzone, 1958, s.8-14) 1965-1966 yılında Philadelphion'un güneyinde yer alan Bodrum Cami (Myrelaion Kilisesi) kazısında (1965) Venedik'teki heykel grubunda eksik olan ayak kısmına ait parçası bulunmuştur. (Naumann, 1966, s.209-211) (bkz. Şekil B.21) Fıratlı'nın gözlemleri ile heykel grubunun Konstantinopolis'ten götürüldüğü onaylanmıştır.

Günümüzdeki Durumu: Porfir sütunlardan günümüze kalan, Venedik'teki porfir heykellerin yüksekliği 1.30 m.dir. Tüm figürler, geç Roma askeri kıyafetleri giymektedir. (Bassett, 2004, s.242) (bkz. Şekil B.22)

Restitüsyon: Paolo Verzone'nin önerdiği restitüsyona göre, yan yana duran iki sütunun gövdesinin üst kısımlarında ikişer imparator kabartması bulunmaktadır. Birbirleriyle kucaklaşan porfir kabartmalar sütun gövdesinde yer almaktadır. (bkz. Şekil B.23) Verzone'ye göre birbirine sarılan bu heykel grupları politik bir anlatım anlamına gelmektedir. (Verzone, 1958, s.8) 'Tetrarkh' olarak adlandırılan bu heykel grubunun ne zaman yapıldığı ve ne anlama geldiği bilinmemektedir. (Müller-Wiener, 2007, s.267) Heykel grubunun hangi döneme ait olduğu ile ilgili farklı görüşler vardır. Bassett'e göre, heykel imajlarının stili ve hepsinin benzerliği Diocletian ve ilk Tetrarşi döneminin (M.S. 3. yüzyıl) olabileceğine işaret etmektedir. (Bassett, 2004, s.242) Berger'e göre Porfir Sütunlar, Kapitol'e batıdan ulaşılan portikoların önünde yer almışlardır. (Berger, 1988, s.334) (bkz. Şekil B.24) Sütunun yüksekliği ile ilgili bir bilgi aktarılmamıştır.

Kaynaklar: Verzone, 1958; Naumann, 1966; Majeska, 1984; ParChron, 1984; Berger, 1988; Bassett, 2004; Müller-Wiener, 2007.

3.1.6 Dikilitaş

Adı: Theodosius Obeliski, Mısır Obeliski, Dikilitaş.

Yeri: Günümüzde Sultan Ahmet Meydanı'nda yer almaktadır.

Tarihsel Gelişimi: M.Ö. 15. yüzyılda III. Thutmosis tarafından Karnak'taki Amon Tapınağına dikilmiş olan pilonun²⁸ yedinci obeliskidir.

Constantinus, Mısır'ı fethettikten sonra (324) bir heyet gönderip Karnak'taki Amon Tapınağı'ndan iki obeliski yerinden alıp nakliye ettirmiştir. Constantinus tarafından yerinden alınıp bir süre İskenderiye'de tutulmuş, Constantius ve ardından da İmparator İulianus tarafından obeliskin dikilmesi ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. İulianus döneminde yapılan yazışmalardan anlaşıldığı üzere obelisk, Constantinus tarafından Konstantinopolis'e getirilememiş ve İskenderiye'de korunmuştur. (Fowden, 1991, s.123)

Obelisklerden biri, Constantius tarafından 358'de Roma'daki Circus Maximus'un spinasına (Fowden, 1987, s.53; Amm.Marc., 1986, s.123); diğeri de I. Theodosius tarafından 390'da Konstantinopolis'e hipodromun spinasına dikilmiştir. (Roulet, 1972, s.44)

Obeliskin hipodroma dikilmeden önce bir bölümü kırılmıştır. Günümüzde Arkeoloji Müzesi'nde yer alan kırık bir obeliske ait parça, genel olarak obeliskin yapısı ile benzeşmekle birlikte; hipodromdaki obeliskin eksik parçasına ait değildir. (Tezcan, 1989, s.168-171)

İmparator I. Theodosius tarafından Konstantinopolis'e getirilen anıtın kaidesindeki yazıta göre, I. Theodosius'un 390 yılında kendini Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoru ilan eden gaspçı Maximus ve onun oğlu Flavius Victor'a karşı kazandığı zaferlere (388) ithafen Praefectus Urbis Proculus tarafından 32 günde diktirilmiştir.²⁹ (Bauer, 1996, s.247, 252)

Dethier'e göre Dikilitaş, II. Constantius, İulianus ve Theodosius zamanında Bizans'a getirilmeye çalışılmış, ancak Arcadius 400 yılında Dikilitaşı ayağa kaldırmayı başarmıştır. Bu yüzden kathismadaki stylobatın son yüzünde, genç bir imparator olan Arcadius ve eşi Eudokia ve onların yanında bir saray soylusu olan Gainas'ın tasviri yer almış, en altta ise obeliskin dikilişini anlatan sahne tasvir edilmiştir. Gainas öldürüldükten sonra yerine Proculus'un adı obeliski diktiren kişi olarak yazılmıştır. (Dethier, 1993, s.58) Alt kaidedeki yazıt, I.Theodosius zamanını işaret etmektedir.

²⁸ Giriş kapısı

²⁹ Dikilitaşın bu kadar kısa sürede dikilmesi Proculus'un hipodromda var olan bir kaideyi kullanmış olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Dikilmeden önce hipodromda yatar vaziyette durumu da alt kaidedeki kabartmada tasvir edilmiştir. (Traquair, 1909, s.69)

Lehmann'a göre, Dikilitaş kaidesinin yazıtından zaferi Theodosius'un oğulları ile birlikte kutladığı anlaşılmaktadır. (Lehmann, 1959, s.45)

Kuzeydoğu tarafında kabartmanın önüne ne zaman eklendiğini bilinmeyen bronz bir çeşme yalağı yerleştirilmiştir. Ancak günümüze kadar ulaşamamıştır.

Obeliskin üzerinde yer aldığı kabul edilen bronz kozalak 869 yılındaki bir depremle yerinden düşmüş ve kırılmıştır.³⁰ (Müller-Wiener, 2007, s.65-67) İncicyan'ın aktardığına göre Dikilitaş üzerinde yer alan bakır kozalak, İmparator Mikail zamanında düşmüştür. (İncicyan, 1976, s.65)

1927-8 yılında yapılan kazılarda Dikilitaş kaidesinin altında yer alan mevcut su kanalları ortaya çıkarılmıştır. Gerda Bruns ve Friedrich Krauss'un çalışmalarına göre obeliskin kaidesi çeşme olarak kullanılmıştır. (Bauer, 1996, s.252; Bruns, 1935, s.16-18, 52)

Günümüzdeki Durumu: Gri-pembe Syene granitinden olan obeliskin temeli, çevresine göre zemin seviyesinin altında yer almaktadır. En altta 7.05 m.–7.10 m. ölçülerinde iki basamaklı bir taban blok yer almaktadır. Tabanın üzerinde üst üste iki kaide yükselmektedir. Alttaki tüm kenarları eşit olmayan yaklaşık kare kesitte³¹ olan alt kaide beyaz damarlı Marmara mermerinden yapılmış, üzerinde yazıtta ve kabartmalarda obeliskin nasıl dikildiği tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil B.25)

1.90 m. yüksekliğindeki alt kaidenin boyutları üst kaide ile birleştiği yerde küçülmekte ve 2.85 – 3.11 m. boyutlarında dörtkenarı de yivli bir kaideye dönüşmektedir. Boyutları küçülen kaidenin dört köşesi kesilerek 0.45 x 0.62 m. büyüklüğündeki kırmızı granit taşlar yer almaktadır.

Alt kaide üzerinde Yunanca ve Latince yazıtlar ile Dikilitaş'ın dikilişini, Karnak'tan Konstantinopolis'e nakliyesini, hipodromdaki konumunu ve hipodromdaki at yarışlarını tasvir eden kabartmalar bulunmaktadır. (Wace, 1909, s. 69; Anabolu, 2001, s.21) Kaidedeki kabartmalarda Theodosius İmparatorluk ailesinin egemenliği tasvir edilmiştir. (Bauer, 1996, s.252)

³⁰ Çam kozalağının düşüşü Paphlagonia'lı Niketas tarafından bahis konusu edilmiştir, *Life of the St. Ignatus*, Patrologiae cursus completus, Series graeca, ed. J.-P. Migne (Paris, 1857-66), s.105:549.

³¹ 3.74, 3.73, 3.72 ve 3.63 m. boyutlarındadır.

Doğu yönünde günümüzde bir kısmı kaidenin çatlak olmasından dolayı okunamayan Latince bir yazıt bulunmaktadır ve aşağıdakiler yazmaktadır:

*‘Bir zamanlar inatçıyken, dingin efendi(ler)e itaat etmem emredildi ve tiran(lar) ortadan kaldırıldıktan sonra, palmiye taşımaya. Her şey Theodosius’a boyun eğer ve onun ölmeyen davasına. Böylece ben, yenilmiş ve ehlileşmiş olarak otuz günde, Proclus hâkimken yukardaki göklere kaldırıldım.’*³² (Bardill, İ.T.S., I, 2010, s.157)

Batı yönünde Yunanca bir yazıt bulunmaktadır:

*‘Yalnızca İmparator Theodosius yerde bir yük olarak yatan dörtyüzlü bu sütunu kaldırmaya cesaret ederek, Proclus’u yardımına çağırdı ve böyle koca bir sütun otuziki günde ayağa kalktı.’*³³ (Bardill, İ.T.S., I, 2010, s.156)

2.86 m. - 3.21 m. boyutlarında ve 2.35 m. yüksekliğindeki üst kaide, kabartmalıdır ve düz bir silme ile sonlanmaktadır. Kaide orjinal durumunda güneydoğu köşesinde silme hizasında tahrip olmuş ve köşe düz mermer ile tamamlanmıştır. Üst kaidenin her yönünde İmparator I. Theodosius’un ailesini ve saray çevresini anlatan kabartmalar bulunmaktadır.

Kuzey yüzeyinde bulunan kabartmalar yatayda ikiye bölünmektedir. Üst bölümde tahtta oturan İmparator I.Theodosius ve iki yanında oğulları; onların arkasında iki muhafız ya da devlet görevlisi ayakta durmaktadır. İmparatorluk tahtının iki yanında muhafızlar ve kabartmanın alt kısmında senatörler tasvir edilmiştir. Dethier’e göre kuzey yönündeki sahne, obeliskin Arcadius döneminde 400 yıllarında dikilişini tasvir etmiştir. (Dethier, 1993, s.59)

Kaidenin kuzeydeki kabartmalarının bulunduğu yüzeyinde üzerinde su birikmesini engelleyip aşağıya tahliye edebilmek için bir boşaltma kanalı açılmıştır. Bu boşluğun, kaide ve dikilitaş arasındaki takozların zarar görmesini engellemek için yapıldığı düşünülür. Traquair’e göre, yapılan bu boşaltma yontudan sonra yapıldığı için kaideyi sütunun dikilmesinden öncesine tarihlemektedir. (Traquair, 1909, s.65) (bkz. Şekil B.26)

Güney yönündeki kaide kabartmalarında, İmparator I.Theodosius’a İmparatorluk tahtında üç kişi oturur pozisyonda eşlik etmekte; sağ tarafında iki oğlu sol tarafında

³² 15 Şubat 2010 tarihinde Suna ve İnan Kırac Vakfı Pera Müzesi’nde açılan ‘Hipodrom / Atmeydanı: İstanbul’un tarih Sahnesi’ sergisi için hazırlanan katalogdan alıntı yapılmıştır.

³³ Aynı yer 20.

ise II. Valentinianus yer almış, tahtın iki yönünde muhafızlar beklemekte ve imparatorluk tahtına çıkan merdivenlerde iki resmi görevli durmaktadır. Tahtın altındaki merdivenlerin iki yanında yer alan resmi görevlilerin dört tanesinin ellerinde atlı yarışlarda başlama işareti olarak kullanılan flama tutmaktadır. (Dethier, 1993, s.58) (bkz. Şekil B.27)

Doğu yönündeki kabartmada, İmparator I. Theodosius sağ elinde kazanan yarışçılar için bir taç tutmaktadır. İmparatorluk tahtında İmparatorun ailesi I.Theodosius'a eşlik etmektedir. İki yanında seyirciler ve onların arkasında da muhafızlar ayakta durmaktadır. İmparatorluk tahtının altında seyirciler ve dans eden kızlar ile müzisyenler yer almaktadır. (Dethier, 1993, s.58) (bkz. Şekil B.28)

Batı yönündeki kaide kabartmalarında, I.Theodosius'un solunda eşi Galla ve sağında iki oğlu olmak üzere ailesinin üç üyesi imparatorluk tahtında oturmaktadır. Tahtın seviyesinde iki yönde seyirciler ve arkalarında muhafızlar bulunmaktadır. İmparatorluk tahtının altında, I. Theodosius'un egemenliği altına giren düşmanlar imparatora saygılarını sunarken tasvir edilmişlerdir. (bkz. Şekil B.29)

Kabartmalarda, I.Theodosius'un yanında ailesinden üç kişi yer almaktadır. Tasvir edilen bu kişiler, Theodosius'un eşlerinden Flaccilla ya da Galla ile oğulları Arcadius ve Honorius olabilir. Ancak kaidede tüm figürler erkektir. Bu da kaide üzerindeki imparator figürünün, I.Theodosius'tan önce yaşamış ve üç oğlu olan Constantinus olabileceğini akla getirmektedir. Gotlar, Constantinus'un egemenliği altına girmek için saygılarını sunarken, yanındaki tüm oğullarının bu tören esnasında Caesar olması gerekmektedir. (Dethier,1993, s.58-59) Wace'e göre kaide üzerindeki bu tasvir, Constantinus'un egemenliği altına giren (332) Gotlara karşı kazanılan zaferi anmak için, Constantinus'un İmparatorluğu'nun 30. yıl kutlamalarının yapıldığı 336 yılında yapılmış olabilir. Bu fikri ortaya atan Wace, kaidenin obelisk dikilmeden önce ayakta olduğunu savunmaktadır. (Wace, 1909, s. 63-69)

Üst kaide üzerinde yükselen Dikilitaş, dört köşede 0.47 m. taban ölçüsünde ve 0.49 m. yüksekliğinde bakır takozlar ile sabitlenmektedir. Bakır takozların üzerinde de üçer tane çengel yer almaktadır. Gerda Bruns'a göre çengeller, Obelisk dikilmeden önce destek olarak kullanılmış olabilir ya da dikildikten sonra çelenk asmak için kullanılmış olabilir. (Bruns, 1935, s.15)

Dikilitaş, kırmızı granit monolit bir bloktan oluşmaktadır. Dikilitaş'ın kesik koni formunun alt ölçüleri 218 cm - 250 cm. arasında farklılık gösterir. Dikilitaş'ın plan düzleminde doğu ve güney yüzeyleri düz; kuzey ve batı yüzeyleri ise dışbükey formdadır. 19.59 m yüksekliğindeki obeliskın kaidesi ile birlikte toplam yüksekliği 23.84 m.dir. (Bruns, 1935, s.16)

Doğu yüzü dışında obeliskın diğer üç yanındaki hiyeroglifler iyi durumdadır. Hiyeroglifler kuş adıyla Tutmosis'in yerini almış olan Amon Ra'yı betimlemektedir. (Dethier,1993, s.58)

Restitüsyon: Dikilitaş'ın orijinal yüksekliği günümüzde ayakta duran anıtın üçte biri kadar daha uzundur. Dikilitaş'ın alt parçasının Konstantinopolis'e getirilirken mi yoksa Hipodrom'a dikilirken mi kırıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Hipodrom'a dikilen obeliskın tepesinde bir kozalak yer almıştır. Bruns'a göre; obeliskın üzerindeki son bölümü oluşturan piramidiondaki tahrip olmuş kısım, üzerindeki kozalağın varlığına işaret etmektedir. (Bruns, 1935, s.16)

Kaynaklar: Wace, 1909; Bruns, 1935; Lehmann, 1959; Rouillet, 1972; İnciyan, 1976; Amm. Marc, 1986; Fowden, 1991; Dethier, 1993; Anabolu, 2001; Müller-Wiener, 2007.

3.1.7 Örme Sütun

Adı: Örme Sütun, Kolossus.

Yeri: Örme Sütun, günümüzde Sultan Ahmet Meydanı'nın orta aksı olan spinanın güney yönünde yer almaktadır.

Tarihsel Gelişimi: Sütunun yapılan kazı çalışmaları sonucunda dördüncü yüzyılda dikildiği düşünülmekle beraber kimin tarafında dikildiği bilinmemektedir. Örme Sütun kaidesinin doğu yönünde bulunan yazıtta göre Constantinus VII. Porphyrogenetos (913-959) tarafından onuncu yüzyılda restore edilmiş ve bu restorasyon sırasında sütun gövdesi ve kaidesinin üç yönü altın yaldızlı bronz levhalar ile kaplanmıştır. (Bauer, 1996, s.253; Müller-Wiener, 1997, s.67) Sütunun, İmparator Constantinus VII. Porphyrogenetos tarafından dedesi I. Makedonialı Basilus anısına restore edildiği düşünülmektedir. Janin'e göre ise bu kanı doğru değildir. Kaidesindeki yazıtta yazıldığı gibi Constantinus VII. Porphyrogenetos

tarafından restore edilmemiş, sadece sütun gövdesinin etrafındaki Basilus'u temsil eden levhalar eklenmiştir, ancak bununla ilgili kesin olarak aktarılmış bilgi yoktur. (Janin, 1950, s.187)

Sütun ve kaidesi etrafında yer alan bronz levhalar, IV. Haçlı Seferi (1202-1204) Latin işgali sırasında yağmalanmış olabilir, ancak bununla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Aynı zamanda levhalar, o dönemlerde bronz heykelleri eriterek paraya dönüştüren Bizans imparatorları tarafından yağmalanmış da olabilir. (Janin, 1950, s.187; Sinanlar, 2005, s.17) Bir diğer düşünce ise bronz levhaların silah yapımı için eritilmiş olmasıdır. Gyllius da Konstantinopolis'e gelmeden önce (1544) sütunun üstündeki bronz levhalar yağmalandığını bildirmiştir. (Gyllius, 1997, s.76)

Osmanlı döneminde Örme Sütun, zaman içerisinde tahrip olmuştur. 1890 yılında Sultanahmet Meydanı'nda Mekteb-i Sanayi önünde bulunan Örme Sütun, 2/3'si batı yönüne doğru eğik ve yıkılmak üzere olduğundan incelemeler yapılarak üstten bir kısmının yıkılmasına karar verilmiş, ancak tarihi eser sayıldığından gerekli restorasyonun yapılmasına karar verilmiştir. (B.O.A., Dosya no: 1607, Gömlek No: 65) 1893 yılında sütun gövdesinden parçalar düşmüş ve Şehremaneti³⁴ tarafından Müze-i Hümayun'a sütun ile ilgili taşların dökülmesinin engellenmesi görevi verilmiştir. (B.O.A., Dosya no: 164, Gömlek No: 48) 1895-96 yıllarında restorasyon geçirmiştir. (bkz. Şekil B.30)

Günümüzdeki Durumu: Örme Sütun, günümüzde zemin seviyesinin altında yer alan ve demir korkuluklarla çevrili bir boşluğun içerisinden yükselmektedir. En altta üç blok basamak üzerine oturan kare formundaki mermer kaide yer almaktadır. Kaidenin doğu yönünde, Constantinus VII. Porphyrogenetos tarafından restore edildiğini bildiren bir yazıt yazılmıştır. Kaide üzerindeki yazıtta:

'Zamanla aşınmış bu dört yüzlü yüksek anıt, İmparator Constantinus, İmparatorluğun gururu, tarafından daha önce gördüğümüz şeklinden daha iyi hale dönüştürdü. Rodos Colossus şaşırttı; tunçla kaplı bu sütun ise hayranlık uyandırdı.' (Janin, 1950, s.187; Bauer, 1996, s.253) (bkz. Şekil B.31)

Kaidenin diğer üç yönünde ise delikler bulunur. (bkz. Şekil B.32) Obelisk formundaki 32 m. yüksekliğindeki Örme Sütunu'nun gövdesini oluşturan taşların

³⁴ Şehremaneti, Osmanlı İmparatorluğu'nda, bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen yerel yönetimdir. Bugünkü belediyenin Türkiye'de kurulan ilk biçimidir.

üzerinde yer alan deliklerin ise levha monte edebilmek için yapılmış olduğunu akla getirmektedir. (bkz. Şekil B.33)

Casson tarafından 1927-8 yılında yapılan kazı çalışmalarına göre, Örme Sütunu'nun kaidesi, Constantinus VII. Porphyrogennetos tarafından çeşmeye dönüştürülmüştür. (Casson, 1928, s.11; Bauer, 1996, s.253) Kaidenin oturduğu blok etrafında 50 cm derinlikte ve 30 cm genişlikte bir kanal ortaya çıkarılmıştır. (bkz. Şekil B.34) Kaidenin kuzeydoğu yönünde bir kişinin girebileceği büyüklükte ve orta aksına kadar gelen bir boşluk tespit edilmiştir. (bkz. Şekil B.35) Bu boşluk, 0.15 metrekare kadar yukarı doğru gitmektedir. Casson'un aktardığına göre bu boşluk içerisinde Bizans döneminde kullanılan kurşun borular yer alır. Sütun kaidesi dört yüzeyinde de yer alan delikler kaide ortasındaki boşluk ile birleşmektedir. Bu da sütunun dört musluklu bir çeşme olarak kullanıldığını gösterir. (Casson, 1928, s.11-12) Sütunun kuzeydoğusunda mozaik kalıntılarına rastlanmıştır, Casson bunların çeşmenin havuzuna ait olabileceğini öne sürmüştür. Mozaik ile birlikte Bizans çömlek ve Osmanlı çini kalıntılarına rastlanması çeşmenin 16. yüzyıla kadar kullanıldığını gösterir. (Casson, 1928, s.12)

Restitüsyon: Obelisk formundaki Örme Sütunu'nun gövdesindeki deliklere demir kenetler yerleştirilmiş, kurşun dökülerek sağlamlaştırılmış ve sütun, bronz levhalar ile kaplanmıştır.

Spinanın orta aksında genellikle bir dikilitaşın yer alması hipodromlara özgüdür. Ancak Roma'daki Circus Maximus, iki dikilitaşı ile diğer hipodromlardan ayrılmaktadır. Constantinus tarafından tamamlanan Konstantinopolis'teki hipodrom Roma'daki hipodroma öykünmüştür. (Sinanlar, 2005, s.13-14)

Kaynaklar: Casson, 1928; Janin, 1950; Bauer, 1996; Gyllius, 1997; Sinanlar, 2005; Müller-Wiener, 2007.

3.1.8 Theodosius Sütunu

Adı: Theodosius Sütunu.

Yeri: Eski yazılı kaynaklara göre Theodosius Sütunu, VII. bölgede Mese'nin kuzeyinde Theodosius Forumu'nda yer almıştır. (Janin, 1950, s.52; Bauer, 1996, s. 187) (bkz. Şekil B.36)

Berger'e göre Theodosius Sütunu, Osmanlı döneminde Eski Sarayın yer aldığı, İstanbul Üniversitesi bahçesinin güneybatı köşesinde yer alır. (Berger, 1988; s.148, 334) Vavassore'nin gravüründe de Theodosius Sütunu, Eski Saray bahçesinin içerisinde kalır. Gyllius ise sütunun Sultan Beyazıt tarafından yaptırılan yeni hamama yakın bir yerde olduğunu, İstanbul'da olduğu dönemde öğrendiğini belirtmiştir. (Gyllius, 1997, s.139)

Mango'ya göre Theodosius Sütunu, bugünkü üniversite arazisinde, Ordu Caddesi'nin güney kenarındaki Theodosius Tak buluntularının kuzeydoğusunda yer almıştır. (Mango, 1990, s.45)

Tarihsel Gelişimi: Theodosius Sütunu, İmparator I. Theodosius tarafından 386 yılında İskitlere karşı kazandığı zafere ithafen dikilmiştir. (TheophChron, 2006, s.106-107; Bauer, 1996, s.189) Theodosius Sütunu, 393 yılında merasimle açılmış ve 1 Ağustos 394 yılında sütun üzerindeki I.Theodosius'un heykeli dikilmiştir. (ChronPasch, 1989, s.55)

478 yılında yaşanan bir deprem sonucu sütun üstündeki heykel yerinden düşmüştür. (TheophChron, 2006, s.193) 506 yılında İmparator I. Anastasios, Constantinus'un bronz işlerini erittirerek yaptırdığı kendi heykelini diktirmiştir. (TheophChron, 2006, s.228) 512 yılında İmparator I. Anastasios'a karşı yapılan isyan sırasında imparatorun heykeli sütun üzerinden atılmıştır. (Croke, 2001, s.113) 543-544 yılında Theodosius Sütunu'nun üzerindeki heykel, İmparator I. Iustinianus tarafından Augusteion'daki sütunda kullanmak üzere taşınmıştır. (ChronPasch, 1989, s.55) Forum, 8. yüzyıldan itibaren hayvan pazarı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Villehardouin (1160-1212) ve Gunther, sütunun kendi dönemlerinde hala ayakta olduğunu bildirmişlerdir. Dördüncü Haçlı Seferi sırasında (1200-1204) son İmparator V. Aleksios Murtzuphlos, Haçlılar tarafından halkın gözü önünde sütunun üzerinden atılarak cezalandırılmıştır. Villehardouin'e göre, imparatorun sütunun üzerinden atılmasının nedeni, verilen cezanın tüm halk tarafından görülebilmesidir. (Joinville, 1963, s.108-109; Müller-Wiener, 2007, s.262) Latin istilasının ardından, kentin nasıl istila edileceğini kehanet eden kabartmaları, batıl inançlı kentliler tarafından yokedilmiştir. (Janin, 1950, s.85; Müller-Wiener, 2007, s.262)

15. yüzyılda Anconalı Kiriakos ve Christoforo Buondelmonti gibi seyyahlar, sütun ve kabartmaların fazla zarar görmediğini bildirirler. 1454 yılında Fatih Sultan

Mehmet, forumun yerine bugünkü üniversite binasının bulunduğu alana Eski Saray'ı yaptırır. G. M. Angiolello da sütunu 1477'de ilk dikildiği alanda gördüğünü bildirir. (Bauer, 1996, s.191; Müller-Wiener, 2007, s.264) Theodosius Sütunu, 1504 ve 1509 yıllarındaki depremlerde kısmen zarar görür; Osmanlı kaynaklarına göre, 1517 yılındaki bir kasırga ile sütun tamamen yıkılır. Venedikli elçi Alvise Mocenigo, Theodosius Sütunu'nun 10 Kasım 1517 tarihinde yıkıldığını ve çevredeki birçok evin yıkıldığını bildirir.

Bauer'e göre sütun, 1509 yılında kısmi zarar gördükten sonra belirli parçaları Beyazıt Hamamı'nın güney cephesi temelini yapımında kullanılmıştır. Bu da sütunun yerinin günümüzde Beyazıt Hamamı'nın olduğu konumda yer almadığını göstermiştir. (Bauer, 1996, s.192) 1544-1548 yılları arasında Konstantinopolis'te olan Pierre Gyllius, kente gelmeden 40 yıl önce Beyazıt Hamamı'nın yapılabilmesi için Sultan Beyazıt tarafından Theodosius Sütunu'nun yıktırıldığını bildirmiştir. (Gyllius, 1997, s.192)

1927 yılından itibaren Ordu Caddesi'nin genişletilmesi çalışmaları sırasında, sütunun bazı kalıntıları bulunmuştur. (Müller-Wiener, 2007, s.264) Bu kazı sırasında Casson'un bulunan parçalar üzerinde çalışmasına izin verilmiştir. Casson, Beyazıt Hamamı'nda kullanılmış olan ve kazıda bulunan üç parçanın çizimini (A, B ve C parçaları) yapmıştır. Birkaç yıl sonra da dördüncü bir parça (D) bulunmuş ve Mendel tarafından Müze kataloğunda yayınlanmıştır. (Casson, 1929, s. 57-60)

Günümüzdeki Durumu: Günümüze kadar ayakta ulaşamayan Theodosius Sütunu'na ait üç parça, 1927 yılındaki kazı sonucunda Beyazıt Hamamı'nın güney temelinde ortaya çıkarılmıştır. Sütuna ait parçalar üzerindeki kabartmalardan birinde imparatora saygı gösteren zırhlı, kalkanlı 11 asker betimlenmiş; başka bir parçada iki asker omuzlarında mızrak ve zırhlarıyla kent kapısının önünde tasvir edilmişlerdir. (Müller-Wiener, 2007, s.265) Parçalardan biri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. (bkz. Şekil B.37)

Casson tarafından resmedilmiş 1927 kazısının A fragmanında nehirde bir bot içerisinde silahlanmış askerler tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil B.38) B fragmanında bir kapının yanında iki silahlı asker betimlenmiş, C fragmanında üç asker ve bir asker figürünün bir kısmı bir düşmana saldırırken betimlenmiştir. 1927 kazısından birkaç yıl sonra ortaya çıkan dördüncü parça, D fragmanında ise Roma askerleri savaşta

betimlenmiş, ancak ortaya çıkarılan bu parçada düşman gözükmemektedir. (Şekil B.39)

Restitüsiyon: Theodosius Sütunu, anıtsal zafer sütunlarının genel mimarisine benzer yapıda kaide, sütun gövdesi, sütun başlığı ve en üstte de İmparator heykelinden oluşmuştur. Theodosius Sütunu, kademeli küp biçimindeki bir kaide üzerine oturmuştur. Kaide üstünde yer alan sütun gövdesinin üzerinde helezonik olarak yukarı doğru yükselen kabartmalar yer almıştır. (Rhodios Konstantin, 1856, s.43-47)

Buondelmonti, 70 arşın (47.6 m) yüksekliğindeki sütunun üzerinde bir heykelin yer aldığını ifade eder. Harun Bin Yahya ise sütunun 100 ayak (37.8 m) yüksekliğinde olduğunu belirtir. Sütun ile ilgili kesin olarak bilinen veri, sütunun ayakta olduğu dönemde alışılmış yapılardan yüksek ve denizden görülebilen şehrin sembollerinden biri olduğudur.

Gövde üzerindeki kabartmalarda I.Theodosius'un İskitlere karşı kazandığı zaferler ve geleceğe ait bazı kehanetler betimlenmiştir. (Bauer, 1996, s.198) Kabartmalarda aynı zamanda 379-382 yılları arasındaki Got Savaşları da tasvir edilmiştir. (Kollwitz, 1941, s.4) Sütun gövdesinden sütun kaidesine iç helezonik bir merdiven ile çıkılabilmektedir. Sütun iri kristalli mermerden yapılmış ve üzerindeki kabartmalar oyularak üzerine kazılmıştır.

Sütunun kaide kısmının planından ve heykelin yerleştirilişinden eski kaynaklarda bahsedilmemiştir. Beyazıt Hamamı'nda sütuna ait bulunan parçalara göre sütun gövdesi açık beyaz renkli Marmara Adası mermerinden yapılmıştır. Mevcut sütun parçalarından kabartmaların soldan sağa doğru sarmal şeklinde yükseldiği anlaşılır.³⁵ Parçalar üzerindeki kabartmalarda yürüyüş halindeki askerler, düşmüş ya da savaşan askerlerin olduğu savaş sahneleri ve birbirini izleyen uzun bölümler halinde seferin detayları anlatılır. Tüm askerlerin hareketi soldan sağa doğrudur. Kiilerich'e göre sütundan kalan parçalar kompozisyonun tamamı için kesin bilgi verememektedir. (Kiilerich, 1993, s.53)

Sütunun üzerinde I. Theodosius'un bronzdan atlı heykeli yer almıştır. Eski kaynaklara göre sütunun üzerinde bulunan heykel, gerçek boyutunu 3-4 katı

³⁵ Kabartmaların yönü, Beyazıt Hamamında kullanılan kabartmalardan anlaşılabilmektedir.

büyükluğündedir. Atın üzerinde duran I. Theodosius'un üzerinde, yıldız ve yaprak dokulu bir manto ile zırh, başında ise miğferi vardır.

Angiolello, 1477 yılında sütunu heykelsiz gördüğünü bildirir. Kollwitz'e göre ise sütunun üzerindeki heykelin atlı heykel olduğu, Unger ve Gurlitt tarafından yanlış anlaşılmıştır. Cedrenus ve Rhodios, atlı heykelin sütunun üzerinde değil, forumda yer aldığını bildirmişlerdir. (Kollwitz, 1941, s.9)

Kaynaklar: Rhodios Konstantin, 1856; Casson, 1928; Kollwitz, 1941; Joinville, 1963; Gezgör, 1980; Kiilerich, 1993; Berger, 1988; Bauer, 1996; Gyllius, 1997; Müller-Wiener, 2007.

3.1.9 Arcadius Sütunu

Adı: Arcadius Sütunu, Avrat Taşı.

Yeri: Günümüzde Cerrahpaşa semtinde, Bayrampaşa Medresesi ve Tekkesi arasındaki Haseki Kadın Sokağında doğu yönünde yer almaktadır.

Tarihsel Gelişimi: Arcadius Sütunu, İmparator Arcadius'un Gainas³⁶ ve emrindeki Gotlara karşı kazandığı zaferi (400-401) onurlandırmak için Theophanes'in de bildirdiğine göre 402-403 yılında dikilmiştir. (Kollwitz, 1941, s.27; ChronPasch, 1989, s.69; TheophChron, 2006, s.118) Dethier'e göre ise sütun, I. Theodosius'un onuruna oğlu Arcadius tarafından diktirilmiştir. (Dethier, 1993, s.61)

Sütunun mimari çevresi, daha önce Kserolophos³⁷ olarak adlandırılan bölgede yer almıştır. Constantinus döneminde Mese yolu üzerinde bir durak noktası haline gelmiştir. (Bauer, 1996, s.205) Ancak sütunun yapımı ile birlikte yapılan stoa, eksedralar, heykellerle dolmuş ve Forum Tauri'ye benzer bir forumun inşası ile tamamlanmıştır.

Marcellinus'a göre sütun üzerindeki heykelin 10 Temmuz 421 tarihinde yerleştirilmesi ile sütunun yapımı tamamlanmıştır. Sütun, Arcadius'un oğlu II. Theodosius tarafından törenle Arcadius'a adanmıştır. (ChronPasch, 1989, s.69; Müller-Wiener, 1997, s.250)

³⁶ İmparatorun emrindeki komutanlardan biridir. Gotlar, Gainas'ın başkanlığında 400 yılında İmparator Arkadius'a karşı ayaklanmışlardır.

³⁷ Parastaseis ve Patria'da bildirildiğine göre Konstantinus dönemi öncesi Septimus Severus tarafından kurulmuştur. (Berger, 1988, s.723)

16 Ağustos 542 yılında sütun üzerindeki heykelin bir kolu kırılmıştır. (TheophChron, 2006, s.322) 24 Haziran 549 tarihinde bir fırtınada sütunun bir bölümü ve üstü büyük zarar görmüştür. (TheophChron, 2006; s.330) 26 Ekim 740'da depremden dolayı sütun üzerindeki heykelin tamamı yıkılmış, ancak sütun ayakta kalmıştır. (TheophChron, 1883, s.412; Janin, 1950, s.83) Bauer'e göre Arcadius'un heykeli büyük ihtimalle tekrar sütunun üzerine yerleştirilmemiştir. (Bauer, 1996, s.211)

Latin istilasından önce sütunun etrafında kiliseler yer alırken, istila (1204–1261) ile birlikte sütunun etrafı yerleşim alanlarına dönüşmüştür. Zosimus, sütunun üzerindeki kabartmaları 1420 yılında gördüğünü bildirmiş ve sütunu tarif etmiştir: 'Studite Manastırı'na doğru giderken bir sütun vardır. Dünyadaki her şey sütun üzerinde listelenmiştir. İmparator Arcadius bu sütunu kendi anısı için yaptırmıştır.' (Guilland, 1969, s.59; Majeska, 1984, s.184)

Ortaçağ gezgini Buondelmonti tarafından 1442 yılında yapılan şehrin minyatüründe sütun boş bir çevre içinde resmedilmiştir. Melchior Lorichs'in Konstantinopolis'i gösteren çiziminde de Arcadius Sütunu gözükmemektedir. Lorichs, çizime 'Colonna istoriata' ve altına da 'Avrat Pazarı'nda' notlarını eklemiştir. (bkz. Şekil B.40)

Matrakçı Nasuh'un 1533-1536 yılları arasında hazırladığı minyatüründe Arcadius sütunu bir bütün olarak gözükmemektedir. (bkz. Şekil B.41) Matrakçı Nasuh dışında, Buondelmonti, Vavassore ve Piri Reis'in (bkz. Şekil B.42) yaptığı İstanbul gravürlerinde Arcadius Sütunu gösterilmiştir.

1574 yılında Alman bir ressam tarafından yapılan ve günümüzde Freshfield koleksiyonunda yer alan Arcadius Sütunu'na ait çizimlerde sütun üzerindeki çatlaklar, sütunun o dönemde kötü durumda olduğunu göstermiştir. Melchior Lorch von Flensburg'un (1526 -1583) bu çizimleri, 16. yüzyılda Alman elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq³⁸ için yapılmıştır. Sütun 16. yüzyılda deprem ve yangınlarla gördüğü zarardan sonra demir halkalar ile emniyete alınmıştır. (Müller-Wiener, 2007, s.253)

1605 yılında İstanbul'a gelen H. de Beauvau sütunun etrafında çatlaklar ve demir çemberler gördüğünü ve bu çemberlerin sütun içerisindeki spiral merdiveni kullanmayı engellediğini yazmıştır. (H. de Beauvau, 1619, s.18; Janin, 1950, s.87)

³⁸ Ogier Ghiselin de Busbecq (1520 – 1592) Avusturyalı ünlü bir diplomattır. Aynı zamanda, 16.yüzyıl İstanbul'u hakkında en yetkin kaynaklardan biri olan **Türk Mektupları** adlı eseri yazmıştır.

1610 yılında İngiliz seyyahı Sandys ve 1678 'de Cornelius Lebrun sütunu görmüş ve tasvir etmişlerdir. (İnciyan, 1976, s.69)

Konut bölgesinde yer alan sütun 1633'teki 'Büyük Yangın' ve 1660 yılındaki 'Büyük İstanbul Yangınları'ndan dolayı harap duruma gelmiştir. (Cezar, 1963, s.335-336) İnciyan'ın aktardığına göre 1695 yılında geçirdiği yangından dolayı devrilme tehlikesi yaşamış ve onun yaşadığı dönemde sadece kaidesi ayakta bırakılarak sütun yıktırılmıştır. (İnciyan, 1976, s.69-70)

17. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış ve Roger de Gaignieres koleksiyonuna ait Paris Bibliotheque Nationale'de korunmakta olan çizim de sütunun yıkılmadan önceki durumunu tasvir etmektedir. (bkz. Şekil B.43)

1680'de Du Cange tarafından yapılan gravürde sütun üzerindeki kabartmalar yeniden yorumlanmış ve sütun gövdesi biraz kısaltılmıştır. (bkz. Şekil B.44) 17. yüzyılda yerel bir sanatçı tarafından, Arcadius Sütunu avrat pazarı içerisinde tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil B.45)

1715 yılında III. Ahmet döneminde sütun gövdesi, etrafındaki konutlara zarar vermemesi için başka bir yere taşınmıştır ve kabartmalar büyük olasılıkla saraya götürülmüştür. (Guilland, 1969, s.60; Müller-Wiener, 2007, s.253) Arcadius Sütunu'nun gövdesinin taşınmasından iki yıl sonra 1717'de İstanbul'a gelen Lady Montague, sütun ile ilgili bu durumu aktarmıştır. (Anson, 1805, s.50; Janin, 1950, s.87) 1894 yılında Dmitri Ainalov³⁹ az miktarda sütun kabartması bulmuştur. (Bauer, 1996, s.212) 19. yüzyılda kaidenin konut ve depo olarak kullanıldığı görülmüştür. Ch. Pertusier ve J.V.Hammer 1810'da kaidenin konut amaçlı; Strykowski ise depo amaçlı kullanıldığını aktarmışlardır. (Konrad, 2001, s.324)

Günümüzdeki Durumu: Arcadius Sütunu'nun sadece kaide bölümü ve sütunun ilk spiral kabartma bandı günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. (bkz. Şekil B.46) Kaide üzerindeki kabartmalar zaman içinde tahrip olmuştur. Batı yönünde üst kısımda kabartmalar biraz algılanmaktadır. (bkz. Şekil B.47) Kaidenin kuzey ve güney yönlerindeki sivil yapılar bitişiktir.

Günümüze sütuna ait 8 taş blok sırası ulaşmıştır. Marmara mermerinden yapılmış olan kaide 17.40 m. x 17.70 m. boyutlarında 6 sıra taş bloktan oluşmaktadır. İlk iki

³⁹ Dmitri Ainalov (1862-1939) Rus Tarihçisi. Bizans Sanatı ile ilgili kitaplar yazmıştır.

taş sıra kaidenin oturduğu altlığı oluşturmaktadır. Kaidenin kuzey yönünde bulunan kapıdan içine girilebilmektedir. Sütun kaidesi içerisinde üç oda ve sütun gövdesine ulaşan merdiven yer almaktadır. (Konrad, 2001, s.320)

Sütun kaidesi üzerinde bir etek ve profilli bir bölüm yer almaktadır. 5.64 m. x 5.64 m. boyutunda ve 1.40 m. yüksekliğindeki etek, yedinci taş sırasına işlenmiştir. 5.34 m. çapında ve 0.96 m. yüksekliğindeki profilli bölüm de sekizinci taş sırasına işlenmiştir. Kaide içindeki dört kollu merdiven yedinci taş sırasında itibaren merkezde yer alan merdiven çekirdeği etrafında spiral şeklinde yükselen dönel bir merdiven biçimini almaktadır. Anıtın geri kalan kısmı tarihi belgelerden bilinmektedir. (Öztürk, 2004, s.81-83)

Sütuna ait bir parça, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Müzedeki parçanın konturları yuvarlaklaşmış ve detayları silinmiştir. Yüksekliği 1.00 m, kalınlığı 0.50 m ve genişliği 1.10 m.dir. Kabartma, kısa tünikli beş figür ve bir hayvanın arkasını gösterir. Sadece öndeki üç figür kolayca fark edilmektedir. Bir kişi miğferlidir ve mızrak taşımaktadır. Diğer iki kişi kalkan tutmaktadır. (Kiilerich, 1993, s.56)

Arzu Öztürk'e göre sütun parçası, Freshfield Koleksiyonu'ndaki çizimler ile karşılaştırıldığında güneydeki ikinci sıraya uymaktadır. (Öztürk, 1992, s.22-23)

Restitüsyon: Arcadius Sütunu ile ilgili somut bilgi veren en eski kaynak Gyllius'tur. Gyllius, sütunun gövdesindeki kabartmaların Traianus Sütunu'nundakilere benzediğini belirtmiştir. Vavassore'nin çiziminde Kserolophos'ta avluya benzer bir yapının içinde yer alan sütunun Arcadius Sütunu olduğu kabul edilmiştir. (bkz. Şekil B.48) Melchior Lorichs'in⁴⁰ Arcadius Sütunu'nu gösterdiği düşünülen iki çizimi bulunmaktadır. Çizimlerin birinde sütunun en üstteki iki kabartma bandına ait olduğu düşünülmektedir. (bkz. Şekil B.49) Diğerinde ise Konstantinopolis'in genel görüntüsünün olduğu bir çizimde Arcadius Sütunu gözükmemektedir. (bkz. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**) Sütunun kaidesi üzerindeki kabartmalar ile ilgili bilgiler 'Freshfield Albümü' çizimleri ile günümüze ulaşmıştır. Batı, doğu ve güney yönlerinde kabartma yer almış iken; kuzey yönündeki tasvire göre sadece kaidenin içine ulaşımı sağlayan kapı yer almıştır. (bkz. Şekil B.50) Arcadius Sütunu

⁴⁰ Lorichs (1527-83), Danimarkalı bir ressamdır. 1557'de Konstantinopolis'e gelir ve dört yıl burada kalır. 16. yüzyıldaki Osmanlı'nın genel yaşantısı ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

kaidesinin güney cephesinde ve kaidenin içindeki tavanda birer haç vardır. Kaidenin batı ve doğu cepheleri ile sütun başlığı abaküsünün üst kısmının köşelerinde haç vardır. (Kiilerich, 1993, s.63)

Sütunun gövdesi, kaide üzerinden biraz içeri çekilerek devam ettirilmiştir. Sütunun çapı 4.67 m. ve yüksekliği spiral bantların bitimine kadar 30.20 m. olarak hesaplanmıştır. (Öztürk, 2004, s.83)

Kaidenin yedinci taş sırasından sonra sütun boyunca, dönel bir merdivenin heykel kaidesindeki kapıya kadar yükseldiği sanılmaktadır. Gyllius'un yaptığı ölçüm ve hesaplara göre sütunun yüksekliği 47 m. idi. (Eyice, İst.Ansk., I, s.307) Sütun gövdesi üzerinde sütun boyunca spiral kabartma ile çevrelenmiştir. Kabartmalarda, İmparator Arcadius'un Gainas liderliğindeki Gotlara karşı kazandığı savaştan sahneler, düşmanlara karşı asker orduları ve imparatorluğun zaferleri anlatılmıştır. (Kollwitz, 1941, s.26-27) (bkz. Şekil B.51) Bauer'e göre, sütun Arcadius Forumu'nda, Mese yolunun kuzeyinde yer almıştır. Bu da Mese yolundan geçen kişinin kaide üzerindeki kabartmaları görmesine olanak sağlamıştır. (Bauer, 1996, s.208)

Sandys'in çizimi üzerinde 'Avrat pazarındaki Tarihi Sütun' notu vardır. Çizimde gövdede onüç adet sarmal bant vardır ve detay azdır. (bkz. Şekil B.52) L. F. Cassas'ın 1784'te sütun yıkıldıktan sonra yaptığı iki çizimi bulunmaktadır. (bkz. Şekil B.53) Cassas'ın çiziminde kalan kaidenin ve gövdenin alt sarmalındaki kabartmaların rengi önceki çizimlere oranla daha soluktur ve alt banttaki figürler yoktur. 1909'da Gurlitt, hem Gyllius'un sütun ile ilgili verdiği ve hem de kendi aldığı ölçülere göre bir restitüsyon denemesi yapmıştır. Menestier, sütun üzerindeki kabartmaları ve sütun üzerindeki heykel olarak da Barletta'da bulunan heykeli, Strzygowski ve Reinach'ın betimlemelerine göre çizer. (bkz. Şekil B.54)

Guilland'a göre Kserolophos'ta yer alan sütun, I.Theodosius onuruna dikilmiş ve Arcadius Theodosius'un onuruna sütunun üzerine bir heykel diktirmiştir. 421 yılında ise II. Theodosius babası İmparator Arcadius onuruna heykelin adını değiştirerek heykeli Arcadius'a adanmıştır. Bu olay üzerine forumun adı Arcadius Forumu olmuştur. V. Constantinus döneminde 740 yılındaki depremden dolayı heykelin düşmesi ile forumun adı tekrar Kserolophos olmuştur. (Guilland, 1969, s.60-61)

Kaynaklar: Janin, 1950; Cezar, 1963; Guilland, 1969; Kollwitz, 1941; Kiilerich,

1993; İstanbul Ansiklopedisi, 1994; Gyllius, 1997; Konrad, 2001; Öztürk, 2004; TheophChron, 2006; Müller-Wiener, 2007.

3.1.10 Eudokia Sütunu

Adı: Eudokia Sütunu.

Yeri: Kilise tarihçileri Sokrates ve Sozomenos, Eudokia Sütunu'nun Ayasofya Kilisesi'nin güney kenarında, Augusteion'un kuzeydoğusundaki Pittakia bölgesinde yer aldığını bildirmişlerdir. (Sokrates, Hist. Eccl. VI, s. 276; Gyllius, 1997, s.72; Bauer, 1996, s.152,163) Günümüzde kaide Aya Sofya Müzesi bahçesinde giriş turnikelerinin solunda bulunuyor.

Tarihsel Gelişimi: Eudokia Sütunu, Arcadius'un eşi İmparatoriçe Eudokia için kaide üzerindeki yazıttan anlaşıldığına göre, sütun ve üstünde imparatoriçenin yer aldığı heykeli 403 yılında Praefestus Urbis Simplicius tarafından dikilmiştir. (Janin, 1950, s.80; Croke, 2001, s.108) 405 yılında İmparatoriçe Eudokia, sütunun üzerine gümüş heykelini yerleştirtmiştir.

Ioannes Chrysostom⁴¹, Eudokia Sütunu'nun dikilmesine tepki göstermiş ve Eudokia tarafından sürgün edilmiştir. (TheophChron, 2006, s.121-122)

Sütun ve üzerindeki heykel 6. yüzyılda yerinde kalmıştır. Modern tarihçilere göre sütun üzerindeki heykel, daha sonra İmparator Iustinianus tarafından eşi Theodora'nın heykeli ile değiştirilmiştir. (Janin, 1950, s.80)

Sütunun kaidesi, 1847 yılında Aya Sofya Müzesi'nin güneyinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. (Mango, 1959, s.59; Müller-Wiener, 2007, s.52) Kaide önce müzenin içine, daha sonra bahçesine konmuştur.

Günümüzdeki Durumu: Üzerinde dört satırlık yazıt bulunan sütunun kaidesi dikilmesiyle ilgili bilgiler vermektedir. Kaide günümüzde Aya Sofya Müzesi'nin bahçesinde yer almaktadır. Sütun kaidesi beton bir blok üzerine oturtulmuştur. 1.40 x 1.40 m. boyutlarındaki kaide 80 cm yüksekliğe sahiptir. Kaidenin kuzey ve güney yönünde yazıtlar bulunmaktadır. (bkz. Şekil B.55) Bauer'in de aktardığı gibi yazıtlardan biri Latince, diğeri de Yunancadır. (Bauer, 1996, s.163) Sütun kaidesi üzerindeki sütun altlığının bir kısmı Eudokia Sütunu'nun orijinaline aittir. Sütun

⁴¹ Chrysostom (347-407), Konstantinopolis başpiskoposu.

altlığı beton ile tamamlanmış ve üzerinde betondan yapılmış bir sütun yer alır. Sütun üzerindeki korint başlık, Eudokia sütununa ait değildir. (bkz. Şekil B.56)

Restitüsiyon: Yüksek bir mermer kaide üzerindeki porfir sütunun üzerinde İmparator Arcadius'un eşi Eudokia'nın gümüş heykeli yer almıştır. (Sokrates, Hist. Eccl. VI, s. 276; Croke, 2001, s.108)

Gyllius'un aktarımına göre Sokrates ve Sozomenos, erguvan renkli bir sütun üzerinde Eudokia'nın gümüş heykelinin dikili olduğunu bildirmişlerdir. (Gyllius, 1997, s.72)

Kaynaklar: Sokrates, 1886; Janin, 1950; Mango, 1959; Gyllius, 1997; Croke, 2001; TheophChron, 2006; Müller-Wiener, 2007.

3.1.11 Marcianus Sütunu

Adı: Marcianus Sütunu, Kıztaşı, Kız Direk.

Yeri: Günümüzde Fatih İlçesi'nde, sütunun adını verdiği Kıztaşı semtinde, Fatih Cami'nin güneyinde yer almaktadır.

Tarihsel Gelişimi: Marcianus Sütunu, İmparator Marcianus onuruna kent valisi Tatianus tarafından 450-452 yılları arasında dikilmiştir. (Janin, 1950, s.87)

Bizans kaynaklarında sütun ile ilgili herhangi bir bilgi Gyllius'a kadar kaydedilmemiştir. (Bauer, 1996, s.213) Bizans kaynaklarında yer almadığı için yol ağına nasıl dâhil olduğu bilinmemektedir. Gyllius, gezi notlarında Yeniçeri Bölgesi'nde yer alan sütunun sürekli bakım gördüğünü aktarmıştır.

Yangınlar nedeni ile sütun üzerindeki korint başlık büyük zarar görmüştür.

Sütun, Osmanlı fethinden sonra kendi haline bırakılmış ve özel mülke ait bir bahçenin içerisinde kaldığı için gezginler tarafından fark edilmemiştir. 1679'da sütunun birinci çizimi Spon-Wheler; ikinci çizimi ise 1766'da Flachet tarafından yapılmıştır. Sütun bundan sonra 'Kız Direk' adını almıştır. (Yalçın, İst.Ans. V, s.17)

20. yüzyılın başında bu bahçede yer alan sütun, 1908 yılında bölgede çıkan bir yangından dolayı, ortaya çıkmıştır. (Yalçın, İst.Ans. V, s.17) Kasım 1911 tarihinde, Kıztaşı'nın restorasyonu için keşif yapılmış ve gerekli para temin edilmiştir. (B.O.A., Dosya No: 1176, Gömlek No: 80) 1912 yılında çevrede birçok sütun ve sütun başlığı

bulunmuştur. Bölge yeniden düzenlenince sütun meydanın odak noktası haline gelmiştir.

Philadelphion'dan sonra tören alayları kuzeye Havariler Kilisesi'ne doğru ya da güneye Altın Kapı'ya doğru gitmiştir. Berger'e göre, Havariler Kilisesi ve Polyeuktos Kilisesi arasındaki seremoni güzergâhında Marcianus Sütunu yer almıştır. (Berger, 1988, s.330)

Dethier'e göre ise, yaptığı araştırma sırasında kaideye yer alan Latince yazıtın metal harflerinin tutturulduğu delikler görülebilecek durumdadır. Ancak ilk sözcüğü düzeltilerek 'Corpus Inscriptionum Latinarum' adlı çalışmasının yayınlanması amacıyla Berlin'e Prof. Mommsen'e gönderilmiştir. (Dethier, 1993, s.60)

Günümüzdeki Durumu: Marcianus Sütunu, temel bloğu, kaidesi, sütun gövdesi ve en üstte korint başlıktan oluşmaktadır.

Üç basamaktan oluşan bir blok üzerinde sütun kaidesi yükselmektedir. Mermer kaidenin 3 tarafında yuvarlak arma içerisinde İsa monogramı kabartması yer almaktadır. (bkz. Şekil B.57) Kuzey yönündeki kabartmada ise kısmen tahrip olmuş iki Nike figürü aralarında bir kalkanı tutarken tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil B.58) Bu figürler üzerinde sütuna diken kent valisi Tatianus ile ilgili dört satırlık bronz harflerden oluşan yazıt bulunmaktadır. Kaide üzerinde Syene granitinden yapılmış 10 m. yüksekliğindeki monolit sütun yükselmektedir. Sütunun toplam yüksekliği 17 m.dir. (Bauer, 1996, s. 213; Müller-Wiener, 2007, s.54) (bkz. Şekil B.59)

Sütun kaidesi üzerindeki Latince yazıtta:

'PRINCIPIS HANC STATUAM MARCIANI CERNE FORUMQUE PRAEFECTUS VOVIT QUOD TATIANUS OPUS.' yazmaktadır. Latince yazıt da '*Bakın İmparator Marcianus'un heykeline ve Forumuna, Vali Tatianus'un yapmış ve tören ile açmış olduğu.*' anlamına gelmektedir. (Bauer, 1996, s.215)

Sütun kaidesi ve gövdesi üzerinde demir çemberler yer almaktadır. Sütun üzerinde korint başlık, dört köşesinde kanatları açık halde kartal figürleri olan mermer bir blok ve en üstte ise heykeli taşıması için başka bir blok ile son bulmaktadır. (bkz. Şekil B.60)

Restitüsyon: Marcianus Sütunu ile ilgili net bir restitüsyon önerisi yoktur. Sütunun üzerinde İmparator Marcianus'un heykelinin olduğu düşünülmektedir. Ancak

Yalçın'a göre bazı araştırmacılar yanılgıya düşerek, İtalya'daki Barletta heykelinin bu heykel olduğunu düşünmektedirler. (Yalçın, İst.Ans. V, s.17)

Sütunun üzerinde yer aldığı forumun Aziz Polyeuktos Kilisesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bauer'e göre Marcianus Sütunu ve Aziz Polyeuktos Kilisesini birleştiren yol, sütun üzerindeki İmparator heykelinin kiliseye doğru yönelmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. (Bauer, 1996, s.214, 229)

Kaynaklar: Mordtmann, 1892; Gurlitt, 1907; Kollwitz, 1941; Janin, 1950; Berger, 1988; Yalçın, İst.Ans. V, 1994; Bauer, 1996; Müller-Wiener, 2007.

3.1.12 Leo Sütunu

Adı: Leo Sütunu.

Yeri: Leo Sütunu'nun dikildiği yer ile ilgili birkaç öneri vardır. Bunlardan ilki Konstantinopolis'te 471 yılında inşa edilen en son Roma Forumu olan Leo Forumu'na dikildiğidir. Leo Forumu'nun, Aya İrini Kilisesi'nin doğusunda yer aldığı düşünülmektedir. (Dark, 2008, s.57-69) Gyllius'a göre ise Leo Sütunu, Augusteion'da Senato Binası'nın önünde Pittakia⁴² bölgesinde yer almıştır. (Gyllius, 1997, s.83; Berger, 1988, s.394; ParChron, 1984, s. 149)

Eski yazılı kaynaklara göre Leo Sütunu, Augusteion'daki Senato Binası'nın doğusunda ve Eudokia Sütunu ile yan yana dikilmiştir. (Janin, 1950, s.80) Mango'ya göre ise Leo Sütunu, Topkapı Sarayı'nın avlusunda imparatorluk kompleksinin hem denizden hem karadan görülebilecek önemli bir noktasında yer almıştır. (Mango, 1990, s.71) Dark ve Harris de bu görüşe katılmış ve sütunun kentin en yüksek noktasına dikilerek anıtsal bir odak oluşturduğunu savunmuşlardır. (Dark, 2008, s.60) Bu önerilere göre Leo Forumu, Pittakia bölgesinde yer alması olmalı.

Tarihsel Gelişimi: Leo Sütunu, 471 yılında yapılan Leo Forumu'na İmparator Leo'nun kızkardeşi Euphemia tarafından dikilmiştir. (Berger, 1988, s.394; Müller-Wiener, 2007, s.52) Dördüncü Haçlı Seferi sırasında sütunun üzerinde yer aldığı söylenen bronz heykel Konstantinopolis'ten İtalya'ya götürülmüş olabilir. Topkapı Saray bahçesinde yer alan sütunun parçaları Osmanlı döneminde saray kompleksinde

⁴² Speck'e göre Pittakia bölgesi, Aya Sofya'nın kuzeydoğusunda ve Aya İrini yolunda, Augusteion'dan Sarayburnu'na doğru giden yol üzerinde yer almıştır.

kullanılmamış ve bahçede olduğu gibi yerinde bırakılmıştır. (Dark, 2008, s.60) Topkapı Sarayı'nın bahçesinde 1959 yılında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan onursal bir sütunun buluntularında; büyük bir sütun başlığı, impost, heykel kaidesi, tambur ve kabartmalı tambur ortaya çıkmıştır. (Peschlow, 1986, s.26; Müller-Wiener, 2007, s.39)

Günümüzdeki Durumu: Leo Sütunu'na ait olduğu sanılan parçalar, Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer almaktadır. (bkz. Şekil B.61)

Restitüsyon: İmparator I. Leo onuruna dikilen sütunun üzerinde bronz bir heykel yer aldığı sanılmaktadır. (Mango, 1959, s.59; Bauer, 1996, s.216) Urs Pershlow ise sütun üzerindeki imparator heykelinin İtalya'daki bronz Barletta heykeli ile bir bağlantısı olduğunu varsaymıştır. Barletta heykeli sağ eli havada bir haç ve sol elinde de dünyayı simgeleyen bir küre tutmaktadır. (Peschlow, 1986, s.21-33) (bkz. Şekil B.62) Buluntulara göre Leo Sütunu, 26 m. yükseliğinde; sekiz tambur, korint sütun başlığı ve sütun üzerindeki savaşçı heykelinden oluşmuştur. (Peschlow, 1986, s.26)

Kazılarda ortaya çıkarılan sütun başlığı, 5. yüzyıla tarihlenir, 2.35 m. yüksekliğinde ve alt çapı 1.82 m.dir. Sütun başlığının üzerinde 16-17 cm çapında dört delik bulunur. Müller-Wiener'e göre bu delikler heykel yerleştirmek için kullanılmış olabilir. (Müller-Wiener, 2007, s.39) Bauer'e göre Barletta heykeli Pershlow'un Leo Sütunu için ön gördüğü rekonstrüksiyona uymaktadır. (Bauer, 1996, s.216) (bkz. Şekil B.63)

Gyllius ve Berger'e göre halk, İmparator I. Leo zamanında sütunun önüne gelerek isteklerini imparatora iletmışlerdir. (Berger, 1988, s.394; Gyllius, 1997, s.83) Kaynaklar sütun ile ilgili az bilgi vermektedirler; Patria'da sütunun kaide kısmının olduğu aktarılmıştır. (Berger, 1988, s.394) Ancak sütun kaidesi ile ilgili herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Engemann'ın ön gördüğü gibi, 1561'de Melchior Lorichs tarafından çizilen sütun kaidesine ait tasvir Leo Sütunu'na ait değildir. (Bauer, 1996, s.217)

Kaynaklar: Janin, 1950; ParChron, ed. Averil Cameron ve Judith Herrin, 1984, s.149; Pershlow, 1986; Berger, 1988; Bauer, 1996; Gyllius, 1997; Müller-Wiener, 2007; Dark, 2008.

3.2 Konstantinopolis'teki Günümüze Ulaşamayan Dikilitaşlar

3.2.1 Strategion'daki Constantinus Sütunu

Adı: Bilinmemektedir.

Yeri: Geç Antik dönemde Byzantium'da Strategion'da dikilmiştir.

Tarihsel Gelişimi: Büyük Constantinus, Strategion'a dördüncü yüzyılda bir sütun diktirir. (Gyllius, 1997, s.125; Sokrates, 1886, s.53)

Restitüsyon: Constantinus, Konstantinopolis'i ikinci Roma yapabilmek için dördüncü yüzyılda çıkarttığı yasa metnini, Strategion'da yer alan sütunun kaidesi üzerine yazıt olarak yazdırır. Manuel Chrysoloras kimin için yapıldığı bilinmeyen bir sütundan bahsetmiştir.

Bauer'e göre dikilitaşın onursal bir sütun mu yoksa bir portikonun sütunu mu olduğu kesin olarak bilinmemektedir. (Bauer, 1996, s.227)

Kaynaklar: Sokrates, 1886; Bauer, 1996; Gyllius, 1997.

3.2.2 Augusteion'daki Constantinus Sütunu

Adı: Constantinus Sütunu

Yeri: Sütun Augusteion'da yer almıştır. Ancak hiçbir eski kaynakta sütunun tam olarak Augusteion'un neresinde yer aldığı bildirilmemiştir.

Tarihsel Gelişimi: Constantinus kendi onursal sütununu Augusteion'da diktirmiştir. Sütun kaidesinin yanında forumda yer alan heykellerden anlaşıldığı üzere Konstantinopolis'in kuruluş yılı (330) ve Julian dönemi (363) yılı arasında sütunun ayakta kaldığı anlaşılmaktadır. Sütunun ne zaman ve neden yıkıldığı tarihi kaynaklarda geçmediği için bilinmemektedir.

Restitüsiyon: Sütunun yanında, Constantinus'un oğulları Constantius ve Konstans'ın heykelleri ile Licinius⁴³ ve Julian Apostata⁴⁴,nın heykelleri yer almıştır. (Janin, 1950,

⁴³ 313 yılında Konstantinus'un üvey kızkardeşi Flavia Julia Constantia ile evlinmiştir. 325 yılında Konstantinus tarafından barbarlar ile birlikte kendisine karşı isyan çıkartacağı için öldürülmüştür.

⁴⁴ Julianus, 361-363 yılları arasında imparator olmuştur. Son pagan Roma İmparatoru'dur.

s.77; ParChron, 1984, s.149) Sütunun malzemesi ile ilgili bilgi günümüze ulaşmamıştır.

Kaynaklar: Janin, 1950; ParChron, 1984; Bauer, 1996.

3.2.3 Augusteion'daki Helena Augusta Sütunu

Adı: Helena Augusta Sütunu.

Yeri: Helena Augusta Sütunu'nun, kaynaklarda aktarıldığına göre Augusteion'da olduğu düşünülmektedir. Berger'in aktardığına göre, John Lydos, Helena'nın heykelini Daphne Sarayı'nda gördüğünü bildirmiştir. (Berger, 1988, s.237) Bauer'e göre ise sütunun Augusteion'da olması daha muhtemeldir. (Malalas, 1986, s.174; ChronPasch, 1989, s.16; Bauer, 1996, s.162)

Tarihsel Gelişimi: Constantinus, 328 yılında Augusteion'a annesi Helena Augusta için porfirden yapılmış bir sütun diktirmiştir. Helena Augusta Sütunu'nun dikildiği meydana adını verdiği ve 'Augusteion' olarak adlandırıldığı sanılmaktadır. (ChronPasch, 1989, s.16; Janin, 1950, s.77; Bauer, 1996, s.148)

Restitüsiyon: Porfirden yapılmış sütun üzerinde Helena Augusta'nın heykeli yer alır. Sütunun kaidesi ve sütun başlığının nasıl olduğu bilinmemektedir. Malalas'ın aktardığına göre ise, Constantinus, annesi için yüksekliği az olan porfir bir sütunun üstüne heykelini yerleştirir. (Malalas, 1986, s.174)

Kaynaklar: Janin, 1950; Malalas, 1986; ChronPasch, 1989; Bauer, 1996.

3.2.4 Strategion'da Mısır Obeliski

Adı: Mısır Obeliski.

Yeri: Bizantium döneminde Strategion olarak geçen agorada yer almıştır. (Mordtmann, 1892, s.5)

Tarihsel Gelişimi: Obelisk, Mısır'dan İskenderiye'ye nakliye edilmiş, oradan da İmparator Julian döneminde Konstantinopolis'e getirilmesi için çalışmalarda bulunulmuştur. Bu durum, Julian döneminde yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Dikilitaş'ın kaidesinde yer alan yazıta göre (390) sütunun dikilebilmesi için birkaç başarısız deneme olmuştur; Berger'e göre de bu denemelerin birinde sütun kırılmıştır. (Berger, 1988, s.408-409)

Obelisk, Constantinus tarafından dördüncü yüzyılda Strategion'un⁴⁵ Theodosiacum Forumu'na dönüştürülmesinden sonra dikilmiştir. Notitia'da Strategion'da dikilen bir obeliskten bahsedilirken, hipodromdaki obelisk hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. (Croke, 2001, s.115) Gyllius'a göre obelisk, yaşanan bir depremten sonra yıkılmış ve üst parçası hipodroma götürülüp dikilmiştir; ancak hipodromdaki obeliskin dikilişi tarihi Notitia'nın yazılmasından 20-25 sene öncesine denk gelmektedir. Ancak Bassett'e göre bu obeliskin Mısır'dan getirilmiş başka bir obelisk olma ihtimali de vardır. (Bassett, 2004, s.244)

Restitüsyon: Strategion'daki Theodosiacum Forumu'nda⁴⁶ bulunan obelisk formunda Thebe taşından yapılmıştır. (Mordtmann, 1892, s.5)

Berger, hipodromda yer alan Dikilitaş'ın alt parçası olduğu düşünülen bu obeliskin yüksekliğinin 10 m. olduğunu aktarmıştır. (Berger, 1988, s.408) Strategion'daki obelisk olarak bilinen anıt, Patria'da hipodromdaki obeliskin bir parçası olarak zikredilmiştir. Hipodrom'daki 19,6 m. yüksekliğindeki obeliskin kırık parçasının olma ihtimali vardır, çünkü Mısır'dan getirilen hipodromdaki obeliskin orijinal yüksekliği mevcut olandan daha yüksektir. (Guilland, 1969, s.56; Mango, 1990, s.43; Bauer, 1996, s.228)

Kaynaklar: Mordtmann, 1892; Guilland, 1969, s.56; Berger, 1988, s.408-409; Mango, 1990; Gyllius, 1997; Mango, 2000; Croke, 2001; Bassett, 2004.

3.2.5 Exakionion Sütunu

Adı: Exakionion Sütunu

Yeri: Via Egnatia'nın başlangıcında yedinci tepede Constantinus dönemine ait Eski Altın Kapı'nın önünde yer almıştır. (Guilland, 1969, s.62; Kuban, 1996, s.33)

Tarihi: Sütun, Constantinus tarafından dikilir. Üzerinde Constantinus'un heykeli yerleştirilir ancak İmparator VI. Constantinus (780-797) tarafından kendi heykeli ile değiştirilir. Manuel Chrysoloras'ın (1355-1415) aktardığına göre sütun, Bizans

⁴⁵ Strategion, kent seremonilerine yer vermemiş ve daha çok imparatorların doğudan dönüşünde kente kabul edildikleri alan olarak kullanılmıştır.

⁴⁶ Strategion, hüküm süren imparatorluk ailesinin adını alarak Theodosiacum Forumu olarak anılmıştır.

İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar (1453) ayakta kalmıştır. (Berger, 1988, s.354)

Sütunun önünde yer aldığı Constantinus'un Altın Kapısı⁴⁷, 1509 yılında bir depremde yıkılmıştır. Ancak sütunun ne zaman yıkıldığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. (Guilland, 1969, s.62; Berger, 1988, s.354)

Restitüsiyon: Patria'da bildirildiğine göre sütun, Exakionion'da⁴⁸ Altın Kapı'nın kuzeyinde yer almıştır. Sütunun boyunun kısa olduğu ve üzerinde İmparator VI. Constantinus'un heykelinin olduğu bildirilmiştir. Ancak Berger'e göre kullanılan heykel daha önceki dönemlere aittir. (Berger, 1988, s.352; Bauer, 2001, s.29)

Exakionion, İmparatorluk seremonileri sırasında Sigma portikosu ve Kserolophos arasında bir durak noktası olarak kullanılmıştır. (Berger, 1988, s.355)

Türk döneminde Altın Kapı'nın bulunduğu çevrede kapıya ya da sütuna ait olduğu sanılan mermer parçalarının bulunmasından ötürü sütunun bulunduğu yer, 'Altımermer' olarak anılmıştır. (Kuban, 1996, s.33)

Kaynaklar: Guilland, 1969; Berger, 1988; Kuban, 1996; Bauer, 2001.

3.2.6 Augusteion'daki Theodosius Sütunu

Adı: Theodosius Sütunu.

Yeri: Sütun Augusteion'da yer almıştır.

Tarihsel Gelişimi: Marcellinus'a göre Augusteion'daki Theodosius Sütunu 390 yılında I. Theodosius döneminde dikilmiştir. (Müller-Wiener, 2007, s.248) Zonaras'a göre ise sütun II. Theodosius'a (408-450) aittir.

Marcellinus, kendi döneminde sütunu tarif etmiş ve 534 yılında hala ayakta olduğunu bildirmiştir. Croke'a göre sütun büyük ihtimalle 532'de yaşanan Nika İsyanı'nda zarar görmemiştir. (Croke, 2001, s.110)

Sütun üzerindeki gümüş heykel, Iustinianus tarafından 543-544 yılında kendi heykelini yaptırmak için eritilmiştir. (Croke, 2001, s.110)

⁴⁷ Aynı zamanda Esekapi olarak da adlandırılmıştır.

⁴⁸ Konstantinus Surları'nda önemli bir nokta olmuştur. Theodosius Surları'nın yapımından sonra önemini kaybetmiştir. (Berger, 1988, s.352)

Restitüsyon: I. Theodosius Sütunu üzerinde imparatorun kendi gümüş heykeli yer almıştır. Heykelin en az 2.000 kilo, 7.400 livre⁴⁹ ağırlığında olduğu hesaplanmıştır. Parastaseis'e göre Augusteion'daki sütunun üzerine I. Theodosius kendi heykelini ve sütun kaidesinin yanına da oğulları Arcadius ve Honorius'un heykellerini yerleştirmiştir. (ParChron, 1984, s.149)

Kaynaklar: Janin, 1950; ParChron, 1984; Croke, 2001; Müller-Wiener, 2007.

3.2.7 II. Theodosius Sütunu

Adı: II. Theodosius Sütunu.

Yeri: II. Theodosius Sütunu, Kserolophos'da -günümüzde Cerrahpaşa olarak geçen semt- Helenianae Sarayı'nın girişinde bulunan II. Theodosius tarafından yaptırılan ve Mese'den geçen yarım daire şeklindeki Sigma portikosunda yer almıştır. Sigma portikosu beşinci yüzyılın ilk yarısında Altın Kapı ve Exakionion arasındaki yol yapımı sırasında yapılmıştır. (Berger, 1988, s.360) Bauer'e göre Sigma, Altın Kapı ve Exakionion arasında konumlanmıştır. (Bauer, 1996, s.212) (bkz. Şekil B.64)

Tarihsel Gelişimi: Sütun, Chrysaphios Tzoumas tarafından II. Theodosius için dikilmiş ve üzerine İmparator'un heykeli yerleştirilmiştir. (Guilland, 1969, s.64; Berger, 1988, s.360; Mango, 2000, s.180) Marcellinus Comes'a göre II. Theodosius Sütunu'nun yer aldığı Sigma portikosu 435 yılında yapılmıştır. II. Iustinianus (669-711) kendi döneminde sütunun üzerine kendi heykelini yerleştirmiştir. (Guilland, 1969, s.64)

Restitüsyon: Sütun üzerinde yer alan II. Theodosius'un heykelinden sadece Patria'da söz edilmiştir. (Berger, 1988, s.360)

Kaynaklar: Guilland, 1969; Berger, 1988; Bauer, 1996; Mango, 2000.

3.2.8 Augusteion'daki Iustinianus Sütunu

Adı: Iustinianus Sütunu.

Yeri: Sütun Augusteion'da dikilmiştir.(bkz. Şekil B.65) İbn bin Yahya'ya göre sütun,

⁴⁹ 1795 yılına kadar Fransa'da geçerli ağırlık birimidir. Bir gümüş pounda denktir.

Aya Sofya'nın 10 Schritt⁵⁰ batısında yer almıştır. (Ebersolt, 1996, s.23) Georgios Pachymeres ise Iustinianus Sütunu'nun, Augusteion'un tam ortasında yer aldığını ve Aya Sofya'ya giren bir kişinin solunda kaldığını aktarmıştır.

Mango'ya göre ise Senato binasına doğru yönlendirilmiş olan Iustinianus Sütunu'nun yerini tam olarak belirlemek mümkün değildir. (Mango, 1993, X, s.3)

Tarihsel Gelişimi: 532 yılındaki Nika İsyanı'ndan sonra I. Iustinianus (527-565) yanan Büyük Kilise ve Augusteion'u tekrar inşa ettirmiştir. İnşa çalışmalarında İmparator I. Iustinianus, Augusteion'un batısına, daha önce yer alan Theodosius Sütunu'nun yerine, yedi basamaklı bir alt kaidenin üzerine tuğla ve mermerden yapılmış kendi sütununu diktirmiştir. (Prokopius, 1994, s.24; Müller-Wiener, 2007, s.248)

İmparator Iustinianus, 543-544 yılından sonra kendi atlı heykelini sütunun üzerine yerleştirmiştir. Malalas'a göre Iustinianus, Tauri Forumu'nda bir kaide üzerinde yer alan İmparator Arcadius'un heykelini kullanmıştır. (Malalas, 1986, s.287; TheophChron, 2006, s.324; Bauer, 1996, s.158)

Parasteseis'te bildirildiğine göre Iustinianus, Theodosius'un Sütunu üzerine kendi atlı heykelini yerleştirmiş; ondan önce de Theodosius, Augusteion'da yer alan bu sütunun üzerine kendi heykelini yerleştirmiştir. (ParChron, 1989, s.149) Bauer'e göre Theodosius ve Iustinianus'un kendi sütunlarını yaptırıp yaptırmadıkları şüphelidir. (Bauer, 1996, s.159)

Zonaras'a göre ise İmparator Iustinianus, hükümdarlığının 17. yılından önce (544) aynı yerde duran Theodosius'un Sütunu'nu ve üzerindeki -yedi bin dörtüz libra⁵¹- ağırlıktaki gümüş Theodosius heykelini yıktırması ve yerine kendi sütununu ve heykelini yaptırmıştır. (Düzgüner, 2005, s.89)

Sütunun daha önce II. Theodosius'a ait olduğu sanılmıştır; ancak Mango, sütunun Iustinianus tarafından inşa ettirildiğini ve üzerindeki heykelin tekrar kullanıldığını düşünmektedir. (İst.Ansk., I, s.422)

7. yüzyılda İmparator I. Iustinianus'un sütunu halen meydanın merkezinde yer almıştır. Heykelin bir parçası 840 yılında düşmüştür. 1204 yılında Latin işgali

⁵⁰ Uzunluk birimi olarak 71-75 cm arası adıma denk gelmektedir.

⁵¹ 7400 libra,2020 kilograma denk gelmektedir.

sırasında sütun üzerindeki bronz kaplamalar yağmalanmıştır. Sütunun üzerindeki heykel 1316 yılındaki fırtınada zarar gördükten sonra, İmparator II. Andronikos (1282-1328), heykelin onarımını başlatmıştır. (İst.Ansk., I, s.423; Bauer, 1996, s.160)

Pachyremes zamanında (13. yüzyılsonu), zemin seviyesinin yükselmesi ile Iustinianus Sütunu'nun yer aldığı yedi basamaklı platformun üç alt basamağı toprak altında kalmıştır. (Mango, 1993, X, s.4)

XV. yüzyılda Konstantinopolis'te esir olarak gelmiş olan Johann Schiltberger adında Münihli sarayın yakınında bulunan ve muhteşem bir sütun olarak betimlediği Iustinianus Sütunu'nun üstünde yer alan İmparator heykelinin biraz hasar gördüğünü ve heykelin elinde tuttuğu altın elmanın düştüğünü aktarmıştır. (Ebersolt, 1996, s.40)

XV. yüzyılda meydan harap durumdayken sütunun üzerindeki heykel Constantinus'un heykeli olarak geçmiş ve meydan da Augusteion olarak adlandırılmıştır. (Müller-Wiener, 2007, s.249) Bu yüzyılda sütunun üzerindeki heykelin ayrıntılı tasviri yapılmıştır. Bu çizim üzerinde 'FON GLORIAE PERENNIS THEODOSI' yazılmıştır. (bkz. Şekil B.66)

Konstantinopolis fethedildikten sonra (1453) Iustinianus Sütunu üstünde yer alan heykel başının son İmparatorun başı olduğu sanılmaktadır.

1510–1525 yılları arasında sütun yere indirilmiş ve bu dönemde Topkapı Sarayı'na götürülerek eritilmiştir. (Müller-Wiener, 2007, s.249)

1999 ve 2000 yıllarında yapılan kazılarda Alpay Pasinli, Gyllius'un Konstantinopolis'te olduğu dönemde Iustinianus Sütunu'nun platform ve basamaklı bölümün su haznesi olarak kullanıldığına dair aktardığı durumu, teyit edecek buluntulara rastlamıştır. (Düzgüner, 2005, s.89-90)

Restitüsyon: Meydan içerisindeki Iustinianus Sütunu Prokopius'un tasvirine göre yedi taş basamaktan oluşan bir platform üzerinde yer almıştır. (Prokopius, 1994, s.24; Gyllius, 1997, s.85)

Iustinianus Sütunu'nun küp şeklindeki tuğladan yapılmış kaidesi mermer levhalarla kaplanmış, ancak Pachymeres zamanına kadar mermer levhalar kaybolmuştur. Mango'nun önerisine göre kaidenin dört yönü de kemer ile süslenmiştir. (Mango, 1993, X, s.4)

İbn bin Yahya, IX. yüzyılda Konstantinopolis'te bulunduğu dönemde Iustinianus Sütunu'nu gördüğünü bildirmiş ve sütunu tasvir etmiştir. Yahya'ya göre sütun üst üste getirilen birçok sütun parçasından oluşur ve bu parçalar birbirine gümüş çemberlerle tutturulur. İbn bin Yahya, sütunun tepesinde lahite benzer kare biçiminde mermer bir tabla ve üzerinde de Iustinianus'un at üzerindeki heykelini görür. (Ebersolt, 1996, s.23-24)

35 m. yüksekliğindeki Iustinianus Sütunu, daire biçiminde sıralanarak bir araya gelmiş büyük tuğlalardan yuvarlak bir kütle oluşturur. Tuğlalar iç yüzeylerinde köşeli olarak yontulmuşlar; bronz levhalar ve çelenkler ile çevrilmişlerdir. (Prokopius, 1994, s.24-25) Sütun gövdesi beyaz mermerden yapılmıştır. (Mundell Mango, 2001, s.37) Sütunun üzerinde, korint başlık, iki sıra plinth ve gerçeğinin üç-dört katı büyüklüğünde İmparator Iustinianus'un doğuya yönelmiş olan atlı heykeli yer almıştır. (TheophChron, 2006, s.325; Bauer, 1996, s.159-160)

Atın üzerinde yer alan İmparator Iustinianus'un Akhilleus tarzında çok büyük bir tasviri yer almıştır. İmparator heykelinin ayaklarında yarım çizme vardır, bacaklarında baldır zırhı yoktur, kahramanlara özgü göğüslük zırhı ve başında miğferi vardı. Prokopius'un yorumuna göre, atlı heykel doğuya yönelik; atının sol ayağı ileriye doğru adım atacakmış gibi havadadır ve Iustinianus sağ elini doğuya doğru uzatarak atını Perslere doğru sürmüştür; sol elindeki yerküre ile İmparatorun deniz ve karalardaki hâkimiyeti tasvir edilmiştir. Heykel, kılıç ya da mızrak gibi bir silah taşımamış; sadece elinde taşıdığı kürenin üzerindeki imparatorluğun ve savaşta zaferini kazandığı haç yer almıştır. (Prokopius, 1994, s.25)

Sütunun rekonstrüksiyonları, E.M. Antoniadès (1907), C. Gurlitt (1907) and R.H.W. Stichel (1988) tarafından yapılmıştır. Gurlitt'in rekonstrüksiyonu hayali bir çalışma önermiştir, üzerindeki spiral kabartmalar ve heykel gerçek değildir; Antoniadès detaylı bir rekonstrüksiyon öngörmüşken Stichel'inki de detaysız, ancak sütuna ait genel oranları aktarmaktadır. (bkz. Şekil B.67)

Gyllius, Iustinianus'un su yolları ile ilgili yasa düzenlemelerine değinirken, döşenen kurşun boruların Akhilleos Hamamı (Zeuxippos Hamamı) ile Iustinianus'un uygun gördüğü diğer hamam ve çeşmelere dağıtılması kararının alındığından bahsetmektedir. Büyük olasılıkla, Khalke'nin inşasından önceye ait olabilecek bu yasa çerçevesinde, kapının altyapı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve sarayın iki yerinde

su dağılımını sağlayabilmek üzere iki ayrı su haznesi yaptırılmıştı. (Gyllius, 1997, s.125)

Düzgüner'e göre Iustinianus Sütunu'nun Khalke Kapısı'nın hemen bitişiğindeki bu haznenin üzerinde yer alması planlanmıştır. Olasılıkla bir kemer desteğiyle üzerine yerleştirilen sütunun altındaki haznenin ağzından, insanların su çekerek geçici ihtiyaçlarını gidermesi amaçlanmıştır. (Düzgüner, 2005, s.91)

15. yüzyılda gezgin olan Anconalı Kiriakos Iustinianus Sütunu'nun üstündeki tunç heykelin bir tasvirini çizmiştir.

Iustinianus Sütunun altında yer alan kemerin oluşturduğu mekân ve bunun hemen üzerinde bulunan stylobat ve basamaklar, Constantinus Sütunu ile benzerlikler göstermektedir. (Düzgüner, 2005, s.92) (bkz. Şekil B.68)

Kaynaklar: Dawney, 1940; Janin, 1950; Lehmann, 1959; Malalas, 1986; ParChron, 1989; Prokopius, 1994; Bauer, 1996; Ebersolt, 1996; Gyllius, 1997; Bauer, 2001; Mundell Mango, 2001; Düzgüner, 2004; Düzgüner, 2005; TheophChron, 2006; Müller-Wiener, 2007.

3.2.9 Fokas Sütunu

Adı: Fokas Sütunu.

Yeri: Fokas, Tetrasyon ve Theodosius Forumu arasında Mese'nin güneyinde, Kırk Martir Kilisesi'nin doğusunda (TheophChron, 2006, s.390), 610 yılında kendi sütununu diktirmiştir. (ChronPacsh, 1989, s.148)

Tarihsel Gelişimi: İmparator Fokas, sütunun üzerine kendi heykelini dikmeyi planlamıştır; ancak sütunu kendi döneminde bitirememiştir. Fokas'tan sonra, sütunun üzerine İmparator Heraklius (610-641), 612 yılında haç yerleştirmiştir. Mango'ya göre sütun, ortaçağa kadar ayakta kalmayı başarabilmiştir. (Mango, 1990, s.31) Nicephorus Callistus da, 14. yüzyılda gördüğü mermer bloklardan oluşan Fokas Sütunu'nu tariflemiştir. Bu tarihten sonra sütunla ilgili bir bilgi aktarılmamıştır.

Restitüsyonu: Fokas Sütunu, taş bloklardan oluşturulmuştur. (ChronPacsh, 1989, s.155; Mango, 1990, s.31) Nicephorus Callistus, Heraklius'un sütuna bir yazıt eklediğini bildirmiştir. (ChronPacsh, 1989, s.155) Ancak sütunun yüksekliği ve kaidesi ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur.

Kaynaklar: ChronPacsh, 1989; Mango, 1990; TheophChron, 2006.

3.2.10 VIII. Mikail Sütunu

Adı: Mikail Sütunu.

Yeri: Konstantinopolis kentinin onuncu bölgesindeki Havariler Kilise'sinin önünde yer almıştır. (Talbot, 1993, s.258)

Tarihsel Gelişimi: İmparator VIII. Mikail Palaiologos⁵² (1259-82) Konstantinopolis'i Latin işgalinden 1261 yılında kurtarmış ve Bizans kentini restore etmiştir. Bu restorasyon çalışmalarının onuruna bir sütun diktirmiştir. (Talbot, 1993, s.261; Ebersolt, 1996, s.33, Atik, 2004, s.110) Talbot'a göre İmparator VIII. Mikail (1259-1282) sütunu kendi döneminin sonunda dikmiştir. 1280 yılında yazılan bir şiirde adı geçen Mikail Sütunu, bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. (Talbot, 1993, s.258)

Sütunun üzerine kentin yeniden kuruluşunu simgeleyen Aziz Mikail'in tunçtan heykelini yerleştirmiştir. Pachymeres ve Gregoras, 1296 yılında bir deprem sonucu zarar gören sütun üzerindeki heykelden bahsetmişlerdir. (Mango, 1986, s.245-46) Heykel, İmparator II. Andronikos Palaiologos⁵³ (1282–1328) tarafından tekrar dikilmiştir. Heykel o dönemde ziyaretçiler tarafından Cebraile ya da Constantinus olarak görülmüştür. Sütunun önünde bulunduğu Havariler Kilisesi, 1462 yılında Fatih Camii ve Külliyesini inşa ettirmek için Fatih Sultan Mehmet tarafından yıktırılmıştır. (Atik, 2004, s.110; Müller-Wiener, 2007, s.406) Sütundan, günümüze herhangi bir parçası ulaşamamıştır.

Restitüsyon: Talbot restitüsyonuna göre, sütunun üstünde Melek Mikail'in bronz heykeli yer almıştır. Meleğin önünde diz çökmüş imparator, elinde bir küre tutmakta ve onu Melek Mikail'e sunmaktadır. Talbot'a göre imparator bu küre ile Konstantinopolis'i simgelemektedir ve onu koruması için Melek Mikail'e uzatmaktadır. (Talbot, 1993, s.258) Atik ve Müller-Wiener'e göre ise sütunun üstünde elinde şehrin modelini tutan Aziz Mikail'in heykeli yer almıştır. (Atik, 2004, s.110; Müller-Wiener, 2007, s.406)

⁵² İmparator VIII. Mikhaile Palaiologos, 1259 – 1261 yılları arasında IV. Yannis Laskaris ile birlikte İznik İmparatoru olmuştur; 1261 – 1282 yılları arasında Bizans İmparatoru olmuş ve tahtı 1272'den itibaren II. Andronikos Palaiologos'le birlikte yönetmiştir.

⁵³ İmparator II. Andronikos Palaiologos, imparatorluk tahtını 1260–1282 yılları arasında VIII. Mikhaile Palaiologos ile ; 1294–1320 IX. Mikhaile Palaiologos'le birlikte yönetmiştir.

Pachymeres, sütunu tanımlarken '*sütuna benzer kaide*' olarak tasvir eder. (Mango, 1986, s.246) Ebersolt ise Mikail Sütunu'ndan '*...Havariler Kilisesi'nin yakınlarında tepesinde bronzdan yapılmış bir melek ve önünde diz çökmüş imparator Constantinus'u temsil eden bir heykelin bulunduğu bir başka sütun vardı.*' diye bahseder. (Ebersolt, 1996, s.48)

Buondelmonti'nin Konstantinopolis haritalarından birinde, taş silindirlere oluşan Mikail Sütunu ve üstündeki heykel tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil B.69)

Kaynaklar: Mango, 1986; Talbot, 1993; Ebersolt, 1996; Atik, 2004; Müller-Wiener, 2007.

Çizelge 3.1 : Konstantinopolis'teki Tamamı ya da Bir Bölümü Günümüze Ulaşmış Sütunların Genel Özellikleri

Dikilitaş İsmi	İmparator	Konstantinopolis'teki Yeri	Sütunun		Fiziksel Özellikleri	
			Dikilme Tarihi	Yıkılma Tarihi	Yükseklik (m)	Malzeme
Constantinus Sütunu	Constantinus	Constantinus Forumu	328-330	ayakta	35	Porfir
Gotlar Sütunu	Gothius-Constantinus	Knegion	4. yüzyıl	ayakta	15	Mermer
Yılanlı Sütun	Constantinus	Hipodrom	4. yüzyıl	ayakta	8.92	Bronz
Philadelphion'daki Obelisk	Constantinus	Philadelphion	4. yüzyıl	?	?	Porfir
Tetrarkh Gruplu Porfir Sütunlar	Constantinus'un oğulları	Philadelphion	337 sonrası	14 yy.dan önce	?	Porfir
Dikilitaş	I. Theodosius	Hipodrom	390	ayakta	23,84	Granit
Örme Sütun	Constantinus Porphyrogennetos	Hipodrom	4. yüzyıl-9. yüzyıl	ayakta	32	Taş
Theodosius Sütunu	I. Theodosius	Theodosius Forumu	393	1517(?)	?	Mermer
Arcadius Sütunu	Arcadius	Arcadius Forumu	401-2	1715	30,2	Mermer
Eudokia Sütunu	Praefestus Urbis Simplicius	Augusteion	403	6.yy'dan sonra	?	Porfir
Marcianus Sütunu	Kent valisi Tatianus	11. Bölge	450-2	ayakta	17	Syene Graniti
Leo Sütunu	I.Leo	Leo Forumu/ Pittakia	471	6 yy.dan sonra	26	Syene Graniti

Çizelge 3.2 : Konstantinopolis'teki Günümüze Ulaşamamış Sütunların Genel Özellikleri

Dikilitaş İsmi	İmparator	Konstantinopolis'teki Yeri	Sütunun		Fiziksel Özellikleri	
			Dikilme Tarihi	Yıkılma Tarihi	Yükseklik (m)	Malzeme
Strategion'daki Constantinus Sütunu	Constantinus	Strategion	4. yüzyıl	?	?	Porfir
Augusteion'daki Constantinus Sütunu	Constantinus	Augusteion	4. yüzyıl	363'ten sonra	?	Porfir
Augusteion'daki Helena Augusta Sütunu	Constantinus	Augusteion	338	?	?	Porfir
Strategion'da Mısır Obeliski	Constantinus	Strategion	4. yüzyıl	?	?	Thebe Taşı
Exakionion Sütunu	Constantinus	Altın Kapı	4. yüzyıl	1450'ler	?	Mermer
Augusteion'daki Theodosius Sütunu	I. Theodosius	Augusteion	390	543-4'tan sonra	?	?
II. Theodosius Sütunu	Chrysaphios Tzoumas	Kselorophos	408-428	?	?	?
Augusteion'daki Iustinianus Sütunu	Iustinianus	Augusteion	543-4	1510-25	?	Taş, altın levhalar
Fokas Sütunu	Fokas	Kırk Martir Kilisesi	610	14. yydan sonra	?	Mermer
VIII. Mikail Sütunu	Mikail Palaiologos	Havariler Kilisesi	1261	?	?	Taş

4. KONSTANTİNOPOLİS’TEKİ DİKİLİTAŞLARIN DEĞERLENDİRMESİ

4.1 Konstantinopolis’teki Dikilitaşların Biçimsel Analizi

Hipodrom ve forumlarda yer alan dikilitaşlar; genellikle kent içerisinde halkın ve imparatorların biraraya geldiği alanlarda dikilmişlerdir. İmparatorlar, kendi onurlarına yaptırdığı bu anıtları, başarılarını göstermek için bir araç haline getirmişlerdir. Ancak dikilen bu anıtların hepsi, biçimsel anlamda aynı üslupla yapılmamışlardır.

Dikilitaşlar, biçimsel olarak birkaç kategori altında sıralanabilirler:

1.Anıtsal Sütun

1.1. Kasnaklardan oluşan sütunlar:

1.1.1.Sütun gövdesinin içinde spiral merdiven olan sütunlar:

1.1.1.1.Theodosius Sütunu,

1.1.1.2.Arcadius Sütunu.

1.1.2.Sütun gövdesinin içinde spiral merdiven olmayan sütunlar:

1.1.2.1.Constantinus Sütunu,

1.1.2.2.Iustinianus Sütunu.

1.2.Monolit olan sütunlar:

1.2.1.Gotlar Sütunu,

1.2.2.Marcianus Sütunu.

2.Obeliskler

2.1.Monolit olan obeliskler:

2.1.1.Dikilitaş,

2.1.2.Philadelphion Obeliski.

2.2.Birimlerden oluşan obeliskler:

2.2.1. Örme Sütun.

3. Bronz Yılanlı Sütun

Dikilitaşlar, üzerinde yazıt ya da kabartma olan bir kaide üzerine oturtulur. Genellikle yazıt ve kabartmalarda dikilitaşın kimin onuruna ve kim tarafından yapıldığı aktarılır. Anıtsal sütunların üstünde bir tanrıyı ya da imparatoru simgeleyen heykeller yer alırken, obelisklerin üzerinde kozalak ya da haç yerleştirilir.

Dikilitaşlar, çoğunlukla kentin önemli odak noktalarında yer almıştır. Meydan içerisinde uzaktan algılanabilecek yüksekliklerde yapılmışlardır, bundan dolayı da kent içerisinde odak oluşturabilmişlerdir.

4.2 Dikilitaşların Kent İçindeki Konumları - Forum ve Dikilitaş İlişkisi

Geç Antik Dönem: Konstantinopolis'teki dikilitaşlar, genellikle kent içinde Romalıların meydan olarak kullandıkları ve kamusal mekânları olan forumlarda veya hipodromlarda dikilmişlerdir. Constantinus, Konstantinopolis'i kurduktan sonra, dikilitaşlar kent içerisinde bir meydan içerisinde yer almaya başlamıştır. Constantinus, öncelikle kendi adını taşıyan Constantinus Forumu'nu inşa ettirmiş ve forumun ortasına kendi onursal sütununu diktirmiştir. Septimius Severus tarafından başlatılan hipodromu tamamlayarak kamusal bir mekân olarak kullanılmasını sağlamıştır. Constantinus Forum inşaatı ile kent sınırları genişletilmiş ve Trakya yolu ile bağlantı kuran ve arkadlı bir cadde olan Mese yolunun başlangıcını oluşturulmuştur. Constantinus, Byzantion döneminde birer meydan olarak kullanıldığı sanılan Strategion ve Augusteion'a da kendi onuruna sütunlar diktirmiştir. Aynı zamanda Byzantion döneminde Kneion amfitiyatrosunun ortasında yer aldığı düşünülen Gotlar Sütunu'nu da tekrar diktiği ya da dönüştürdüğü düşünülmektedir. (bkz. Şekil C.1) Geç Antik dönemde doğuya doğru genişleyen kentte meydanlar, Mese üzerinde konumlanmaya başlamıştır. Bunlardan biri olan Philadelphion'da da Constantinus tarafından bir obelisk dikilmiştir. Constantinus, tarafından yaptırılan diğer bir onursal sütun ise Constantinus Surları üzerinde yer alan kentin giriş kapısı olan Constantinus Altın Kapısı'nun önündeki Exakionion Sütunu'dur. (bkz. Şekil C.2) Constantinus döneminde, kentin genişlemeye başlaması ile birlikte yeni forumlar Mese yolu üzerinde inşa edilmiştir.

Dördüncü yüzyılda önemli seremoni yollarından biri, Constantinus Altın Kapısı'ndan

saraya ulaşan güzergah, diğeri de deniz yolu ile kente giren imparatorun Strategion üzerinden saraya ulaştığı güzergahtır. Constantinus diktirdiği tüm dikilitaşları bu iki güzergah üzerinde yerleştirmiştir. Seremoni Kitabı'nda aktarılanlara göre Haliç'ten kente giren imparator, Strategion'da taç giyme törenine katılarak buradan İmparatorluk Sarayı'na ulaşmaktadır. Bu da Haliç'ten şehir merkezine giden tören alayının Strategion'un yanından ya da içinden geçtiğini göstermektedir.⁵⁴ (Guilland, 1969, s.56; Berger, 1988, s.408) Bizans döneminde kentin genişlemesi ile birlikte kent merkezi odağı değişir ve eski kentin giriş kapılarından biri olan Strategion özelliğini kaybettikten sonra meydan olma fonksiyonunu kaybeder.

Bizans imparatorları tarafında yaptırılan forumların çoğunda, kendi ya da ailelerinin onuruna sütunlar dikmişlerdir. II. Theodosius tarafından genişletilen kent surları ile kentin büyümesi durmuş ve forumlar, bu surların içerisinde kalmıştır. Bizans dönemindeki forumlar, İmparatorluk Sarayı ve Mese yolunun Altın Kapı'ya doğru giden yol güzergâhı üzerinde yoğun olarak inşa edilmiştir. Mese yolunun Philadelphion'dan sonra kuzeye Havariler Kilisesi'ne doğru giden yol üzerinde ise sadece Marcianus onuruna dikilen sütun yer almıştır. (Janin, 1955, s.101; Berger, 1984, s.330) Bu da Altın Kapı ve imparatorluk sarayı arasındaki güzergâhın daha çok kullanılmış olduğunu göstermektedir. Politik ve idari fonksiyonları içeren forumlarda genellikle bu güzergâh üzerine oturtulmuştur. İmparatorların genellikle zafer kutlamaları için yaptırdıkları dikilitaşlar da politik bir anlam ifade ettikleri için bu güzergâh üzerinde yer almıştır.

İmparator I. Theodosius tarafından, kentin sınırlarının da genişlemesi ile Mese yolunun batısında Theodosius Forumu inşa edilmiş ve Geç Bizans dönemine kadar ticari ve idari bir merkez olarak kullanılmıştır. Forumun içerisinden geçen Mese yolu sayesinde aynı zamanda protokol, seremonilerin yer aldığı bir alan olmuştur. (Bauer, 1996, s.202) Patria'da Theodosius'un yabancı elçileri burada karşıladığı aktarılmıştır. V. Constantinus (741-775) döneminden sonra hayvan pazarı olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Bauer, 1996, s.203)

II. Theodosius, 30 Eylül 416 tarihinde Heraklia'dan Konstantinopolis'e dönüşü sırasında kent valisi ve senato tarafından Theodosius Forumu'nda karşılanmış ve taç

⁵⁴ Bauer'e göre hem limana hem de şehir merkezine yakınlığı ile Strategion 'Pazar' fonksiyonunu akla getirmektedir. (Bauer, 1996, s.225)

giyme töreni ile imparatorluk tacını giymiştir. (ChronPasch, 1989, s.65) Theodosius Forumu, Constantinus Forumu gibi belirli bir fonksiyon için değil, temsili anıt olarak inşa edilmiştir; ancak bununla birlikte idari ve politik fonksiyonlara da hizmet etmiştir. (Bauer, 1996, s.203) Mese'nin üzerinde kurulmuş olan neredeyse tüm forumlarda imparatorlar onuruna ait dikilitaşlar dikilmiştir. Ancak Mese yolunun içinden geçtiği Amastrion ve Bous Forumları'nda bir dikilitaş olup olmadığı ile ilgili günümüze herhangi bir bilgi ulaşmamıştır.

Bizans Dönemi: Altıncı yüzyılda, Nika isyanından sonra Augusteion'da tekrar kenti yenileyen İmparator Iustinianus tarafından kendi onuruna bir sütun diktirilmiştir. Bu dönemde forumların yerine kiliseler kullanılmaya başlanmış, bu da önemlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Ancak Aya Sofya Kilisesi'nin yanında yer alan Augusteion önemini korumaya devam edebilmiştir. Bizans döneminde dikilen diğer bir onursal sütun da İmparator Fokas'ın onursal sütunudur. Sütun, Mese yolu üzerinde yer alan Kırk Martir Kilisesi'nin bahçesinde dikilmiştir.

Konstantinopolis'te imparatorluk forumları dışında hipodromda da dikilitaşlar yer almıştır. Hipodrom, kent sarayının yanında, kentin ana caddesi olan Mese'nin başlangıcında konumlanmıştır. Bu da hipodromun saray seremonilerinde sıklıkla kullanılmış olduğunu göstermektedir. Hipodrom, Bizans halkının imparator ile bir araya geldiği, halkın at yarışlarını seyrettiği bir meydandır. İmparatorlar, buraya kendi onursal sütunları yerine Roma'daki hipodromu örnek alarak Mısır'dan getirilmiş olan obeliskleri dikmeği tercih etmişlerdir. Spinayı obeliskler ile birlikte aynı zamanda yarışçıların heykelleri ve Roma'dan getirtilen heykeller süslemiştir. Hipodrom, imparatorluğa ait bir meydan olma özelliği sayesinde çok uzun bir süre ayakta kalmış ve içindeki dikilitaşlar da korunabilmiştir.

En son dikilmiş sütun olan VIII. Mikail'in onursal sütunu da, Mese yolunun Philadelphion'dan sonra kuzeye doğru çatallanan kısmı üzerinde yer alan Havariler Kilisesi'nin yakınında dikilmiştir. Hristiyanlığın etkisinde olan Bizans'ta, kiliseler meydanlara göre daha çok önem kazanmışlardır. Bu durum da, Iustinianus Sütunu, Fokas Sütunu ve Mikail Sütunu'nun bir kilisenin yakınına dikilmesini açıklamaktadır. Mikail Sütunu'nda imparator heykeli yerine melek figürünün kullanılması Hristiyanlık etkisini temsil etmektedir.

Altın Kapı'dan başlayan imparatorluk seremonileri yerine İmparator I.Manuel

Komnenos (1118-1180), Sarayburnu'ndan kente girerek daha kısa bir güzergâhla Ayasofya'ya ulaşabilmiştir. (Berger, 2001, s.83) (bkz. Şekil C.3) Bu değişimden dolayı da, seremoni yolu üzerinde yer almayan Altın Kapı ve Philadelphion arasındaki hat önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, güzergâh üzerinde yer alan dikilitaşların önemini kaybetmiş olabileceklerini göstermektedir. Bizans'ın son dönemlerinde kentin içinden geçen tören yolu nadiren kullanılmış ve Constantinus Forumu da imparatorluk tören alayları tarafından yılda sadece bir kez ziyaret edilmiştir. Tören alayları kamusal açık alanlardan kiliselere kaymıştır. (Berger, 2001, s.84-85) Mese'nin ana ekseninde törensel kullanımı da azalmıştır. (Cerasi, 2006, s.48) (bkz. Şekil C.4) Bu dönemde dikilen tüm dikilitaşlar kilise ile bağlantı kurmuşlardır. Constantinus Sütunu'nu kaidesinin yanına dini seremonilerde kullanılan bir şapel eklenmiştir. Saradi-Mendelovici'nin de savunduğu gibi Hristiyanlık ile bağlantı kuran pagan kültü anıtları varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bizans döneminde Balkanlar yönündeki Havariler Kilisesi ve Blakhernai Sarayı kentsel açıdan önem kazanmıştır. Komnenos Ailesi, 11. yüzyılın sonunda Blakhernai Sarayı'nı kullanmaya başladıktan sonra imparatorluk törenlerinin güzergâhı değişmiştir. VIII. Mikail, Konstantinopolis'i Haçlılardan geri aldıktan sonra kendi onursal sütununu bu güzergah üzerinde yer alan Havariler Kilisesi'ne diktirmiştir.

Genel olarak bakıldığında dikilitaşlar, forumlara dikilir ve forumlar da kentin ana caddesi olan Mese'nin üzerinde ya da yakınında inşa edilir. Kamusal bir mekân olan forumların neredeyse hepsinde odak oluşturabilmek için birer dikilitaş yer alır. Ancak forumların Geç Bizans döneminde kamusal mekân olma özelliklerini kaybetmeleri ile forumlarla birlikte dikilitaşlar da dikilmemeye başlanır; forumun da kente ait bir öge olma özelliğini kaybetmesi ile dikilitaşların kentsel anlamda önemleri azalır. Kamusal mekânlar, Bizans döneminde kiliselere; Osmanlı döneminde ise camiler ve avlulara kayınca kentin eski meydanları önemlerini kaybeder ve sivil yapılaşmaya maruz kalırlar. Dikilitaşların Geç Antik dönemden günümüze kadar geçirdiği süreç ayrıntılı olarak ileriki bölümlerde açıklanacaktır.

4.3 Konstantinopolis Dışındaki Örnekler ile Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi

Constantinus, yeni kenti olan Konstantinopolis'i Roma'nın kalitesine getirebilmek için diğer kentlerden heykel ve anıtlar getirtmiştir. Konstantinopolis'teki dikilitaşlar

da, Roma’da olduğu gibi bir zaferin onuruna dikilmişlerdir. Constantinus döneminde Constantinus forumu ve sütunu, Augusteion’daki Constantinus Sütunu, Eski Altın Kapı’da Exakionion sütunu, Strategion’da bir dikilitaş ve annesi onuruna Augusteion’da Helena Augusta’nın sütununu diktirmiştir. Konstantinopolis’teki anıtsal sütunlar biçimsel anlamda Roma’dakiler ile benzerlik göstermiştir.

Bu benzerlikler aşağıdaki gibidir:

- Dikilitaşlar, yazıtlı bir kaidenin üstüne oturtulmuşlardır,
- Onursal Sütunlar, yuvarlak sütun gövdesinden ve sütun başlığından; obeliskler ise dört kenarlı tepeye doğru kesiti incelen gövde ve piramid formundaki bitişten oluşmaktadır.
- Onursal Sütunlarda, sütun başlığının üstünde imparatora ya da onuruna yapılan kişinin heykeli yer alırken, obelisklerin üzerinde kozalak ya da daha sonra haç yerleştirilmiştir.
- Roma ve Konstantinopolis’teki anıtsal sütunlar forum içerisinde foruma ait bir mimari öğe olarak işlev görürken; obeliskler de hem forum ve hem de hipodromların spinalarında yer almıştır.
- Kent seremonilerine dahil olmuşlar ve etrafındaki mimari çevreye göre yüksek oldukları için odak oluşturmuşlardır.
- Antik ve Geç Antik dönemde pagan kültünü simgeleyen dikilitaşlar, Bizans döneminde Hristiyanlığın etkisinde kalmışlardır. Sütunların üstüne heykel yerine haçlar yerleştirilmiş ve kaidelerin üzerinde ha kabartmaları eklenmiştir.

Konstantinopolis’teki Theodosius Sütunu ve Arcadius Sütunu, içine girilebilir bir kaide, sütunun içerisinde yukarı çıkılabilir sarmal bir merdiven, imparatorun zaferini anlatan ve sütunun dış yüzeyinde yer alan sarmal kabartmalar, sütun üstünde yer alan kentin seyredilebileceği bir platform ve sütunun üstünde imparatorların devasa heykelleri yer almıştır. Konstantinopolis’teki bu sütunlar, biçimsel olarak Roma’daki Traian Sütunu ve Marcus Aurelius Sütunu’nu örnek almışlardır. (Mango, 1993, X, s.2)

Roma’da bulunan Circus Maximus planı, Konstantinopolis hipodromunda aynen uygulanmıştır. Roma’daki örnekte iki obelisk yer alır. Bunlardan ilki M.Ö. 10 yılında dikilmiş olan Augustus Obeliski; diğeri de Constantius tarafından dikilen obelisktir.

Circus Maximus'u örnek alan hipodromda Theodosius Obelisk'i spinanın ortasında yer almış ve daha sonra spinanın güneyine Örne Sütun eklenmiştir.

Konstantinopolis, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildikten sonra dikilitaşlar önemlerini kaybetmişlerdir. Ancak Roma'da dikilitaşlar, onursal bir sütundan çok tarihi birer anıt gibi varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Rönesans döneminden sonra Avrupa'da sanata önem veren aydın bir kısmın da oluşması ile tarihi ve sanatsal bir değeri olan bu anıtlar korunmaya ve restore edilmeye başlanmıştır.

5. DİKİLİTAŞLARIN GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİKLERİ DEĞİŞİM

Constantinus, yeni başkent Konstantinopolis'i Roma kentine benzer mimari yapılar ve anıtlarla donatmış, diğer imparatorluk kentlerinden heykeller ve dikilitaşlar getirtmiş ve Roma kültürüne ait yapılar yaptırmıştır. Konstantinopolis'teki kentsel yerleşimde de, Ürdün'deki Jerash⁵⁵ (bkz. Şekil D.1) ve Suriye'deki Palmira'dan⁵⁶ (bkz. Şekil D.2) etkilenmiştir. (Mundell Mango, 2001, 29-47) Jerash ve Roma örneklerinde, kentin içinden kolonadlı bir yol geçmiş ve önemli meydanlar da bu yol üzerinde yerleşmişlerdir. Bu da kentin ana yolu ve ona takılan meydanlar anlayışının Roma kültüründen geldiğini göstermektedir.

Konstantinopolis'teki dikilitaşların bir kısmı başka coğrafyalardan getirilirken, bazıları da Roma veya Mısır'daki örneklerden etkilenecek yapılmıştır. İlk bakışta dikilitaşlar, pagan kültünü yansıtan anıtlardır. Constantinus, kenti ele geçirdiğinde başka kentlerden anıtlar getirterek sadece kenti süslemiştir. Ancak zaman geçtikçe zaferlerinin onuruna sütunlar ve dikilitaşlar dikirtmeye başlamıştır. Constantinus'tan sonra gelen Bizans İmparatorları da, kendi zaferleri onuruna sütunlar dikirtmişlerdir. Zaferleri kutlamak için dikilen bu sütunlar zaman içerisinde, Konstantinopolis'te imparatorluk ve dini seremonilerinde durak noktaları olarak kullanılmıştır. (Guilland, 1969, s.64) Constantinus Porphyrogenetos, Seremoni Kitabı'nda sütunlarla ilişkili olan seremonilerden bahsetmiştir. Pagan kült geleneği olan dikilitaşın yapımı, yedinci yüzyıldan sonra terk edilmiş, ancak kent seremonilerinde yer almaya devam etmiştir. 13. yüzyılda, İmparator VIII. Mikail onuruna yapılan dikilitaş Bizans'taki son örnektir.

⁵⁵ Jerash, M.Ö. 63 yılında General Pompei tarafından Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır. Kent, Traian ve Hadrian tarafından ziyaret edilmiştir.

⁵⁶ Palmira, Orta Suriye'de antik dönemde önemli dini ve ticari merkezdir. Yahudilere göre Palmira, Davud'un oğlu Süleyman tarafından kurulmuştur. Palmira, birinci yüzyılın ortalarında kervanların geçiş güzergâhı üzerinde, Pers İmparatorluğu ve Akdeniz kıyısında Romalıların ve Fenikelilerin limanları arasında Roma İmparatorluğu kontrolünde bir şehirdir.

5.1 Geç Antik ve Bizans Dönemde Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri

Geç Antik dönemde Konstantinopolis kenti kurulduktan sonra anıtsal sütun ve obeliskler yoğun olarak dikilir. Constantinus, Yeni Roma olarak gördüğü kenti süslemek için eski kentlerden heykel ve dikilitaşlar getirtir. Aynı zamanda Septimius Severus tarafından başlatılan imar çalışmalarını tamamlayarak kentte sosyal hayatın geçtiği forumlar inşa eder. Kentin ana caddesi olan Mese'nin doğu kısmı daha Septimius Severus döneminde (3. yüzyılınbaşı) genişletilmeye başlanır, Constantinus da, Constantinus Forumu'nu Mese yolunun devamına gelecek şekilde konumlandırır.

Constantinus kentin sınırlarını genişleterek Mese yolunu, batıya uzanan yola bağlar. Constantinus'un ardıl imparatorları da, Constantinus'un izlediği imar politikasını izleyerek kente yeni imar çalışmalarında bulunurlar. Constantinus'tan sonraki imparatorlar, Mese üzerinde aynen Constantinus'un kendi adına inşa ettirdiği gibi forumlar yaptırırlar. Mese, Hipodrom-Ayasofya-Constantinus Forumu'ndan geçerek Beyazıt'taki Theodosius Forumu'na doğru uzanır. Yol buradan batıya devam ederek Philadelphion'da çatallanır. Yollardan biri Kserolophos-Eksakionion'a uzanır ve Altın Kapı'ya ulaşır; diğeri ise Havariler Kilisesini kent merkezine bağlayarak Harisios Kapısı'na⁵⁷ doğru devam eder. (Müller-Wiener, 2007, s.269; Cerasi, 2008, s.42) Constantinus'tan sonra inşa edilen tüm kamusal alanlar, Mese yolu üzerinde konumlanmıştır; bunlar arasında forumlar, stoalar ve anıtsal bir sütunu merkez alan meydanlar gibi resmi alanlar yer almıştır. (Berger, 2001, s.73; Cerasi, 2008, s.46) Constantinus'un kendi adını verdiği Constantinus Forumu'na yaptırdığı Constantinus Sütunu; Theodosius'un yaptırdığı Theodosius Sütunu; Arcadius'un Arcadius Sütunu; Sigma'da II. Theodosius'un Sütunu, Philadelphion'da yer alan porfir sütunlar ve obelisk, Mese yolu üzerinde bulunan ve imparatorların kendi onurlarına yaptırdıkları anıtlardır.

Geç Antik dönemde, Constantinus zamanında İmparatorluk Sarayı-Altın Kapı güzergâhı öne çıkmış ve sıklıkla kullanılmıştır. (Cerasi, 2008, s.44) Uzun bir süre imparatorlar, bu güzergâh üzerinde forumlar inşa etmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde dikilitaşlar kenti süslemek için dikilirken aynı zamanda zaferlerin onuruna da dikilmişlerdir. Kent merkezinin doğuya doğru kaymaya başlaması ile Strategion ve Kneion'un bulunduğu bölgeler önemlerini kaybetmeye başlamıştır. Bu

⁵⁷ Edirnekapı.

bölgelerde bulunan Strategion'daki dikilitaşlar ve Gotlar Sütunu da önemlerini kaybederek fazla göz önünde olmamışlardır. Geç Antik dönemde kurulan Bizans İmparatorluğu, Hristiyanlığı kabul etmesine rağmen Roma'nın pagan kültürünü mimari yapılaşmada yaşatmaya devam eder.

Bizans dönemi, İmparator Iustinianus (527) ile başlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna (1453) kadar devam eden süreçtir. Bizans döneminde pagan kültürünü simgeleyen anıtlar, Hristiyanlığın da etkisiyle azalmaya başlamış, ama yine de imparatorluk ve dini seremonilerinde yer almışlardır. Antik dönem anıtları yasaklandıktan sonra dikilitaşların sayıları azalır, ancak bunlardan bazıları Hristiyanlık kullanımına dönüştürülmesinden ya da estetik değerinden dolayı korunabilmiştir. (Saradi-Mendelovici, 1990, s.47)

Bu dönemde dikildiği bilinen üç sütun vardır: Iustinianus Sütunu, Fokas Sütunu ve III. Mikail Sütunu'dur. Bizans döneminde Iustinianus'un kenti yeniden inşa ettiği imar çalışmaları ile birlikte kendisi için Augusteion'a Iustinianus Sütunu'nu diktirmiştir. Aya Sofya Kilisesi'nin yeniden inşa edilmesi (532-537) ile Augusteion önemini korumaya devam etmiştir. Fokas, Constantinus Forumu ve Theodosius Forumu arasında yer alan Kırk Martir Kilisesi'ne kendi onuruna bir sütun diktirmiştir. En son ise Mikail Sütunu Havariler Kilisesi'nde ayağa kaldırılmıştır.

Christoforo Buondelmonti'nin gravüründe görülebileceği üzere, geç dönem Bizans kentinin dağılma sürecinde revaklı sokakların ancak bir kısmı ayakta kalabilmiştir. (bkz. Şekil B.69) Fransız Milli Kütüphanesi'nde bulunan -MS Lat. 2383'den folyo 34v- gibi pek çok elyazmasının da kopyaları günümüze kadar ulaşmıştır. (bkz. Şekil D.3) Ancak Bizans döneminde yaşanan yangınlar ve depremler yüzünden kentteki forumlar ve dikilitaşlar zamanla zarar görmüşlerdir. Constantinus Sütunu'nun üstteki üç tamburu ve heykeli yıkılmış, Theodosius ve Arcadius Sütunu'nun üzerinde çatlaklar oluşmaya başlamıştır. Hem depremler hem de Hristiyanlığın da etkisi ile onursal sütunları süsleyen heykellerin yerini, haçlar ya da o dönemin imparatorlarının heykelleri almıştır. Bu dönemde en önemli tahribatlardan biri Haçlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1204 yılında Dördüncü Haçlı Seferleri sırasında işgal edilen Konstantinopolis, 1261 yılında tekrar geri alınana kadar Haçlılar tarafından yağma edilmiş ve dönem içerisinde birçok değerli eser Venedik'e götürülmüş, birçoğu da yıkılmıştır.

5.2 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri

Osmanlı döneminde, dikilitaşlardan bazıları önemlerini devam ettirerek ayakta kalırken, bir kısmı da başka yapılarda kullanılmak üzere ya da deprem ve yangınlardan zarar gördükleri için yıkılarak yok edilmişlerdir. Fetihten sonra (1453) İstanbul'un yeniden inşa edilmesindeki temel hedef, Müslüman halkın İslam'ın gereklerine göre yaşayabileceği bir kent oluşturmaktır. Müslüman mahalleleri de külliye çevresinde gelişmişlerdir. Düzensiz ve yoğun sokak dokusuna sahip olan Bizans kentinde, büyük meydanları birbirine bağlayan ana arterler mevcut iken, 15. yüzyılda kent içerisinde, her biri merkezi bir düğümden başlayarak kendine yeten mahalleler gelişmeye başlayınca, büyük meydanlar ve geniş arterler önemini kaybetmeye başlamıştır. Meydan içerisinde odak oluşturan dikilitaşlar konutlar ve dar sokaklar arasında kalmıştır. Giovanni Vavassore'nin 1520'lerde yaptığı minyatür haritada kentin geniş arterleri gözükmemektedir. Ancak 16. yüzyılda yapılan planlarda geniş arterler yok olmaya başlamıştır. (Çelik, 1996, s.20-22) Maurice Cerasi'ye göre Vavassore'nin çizdiği gravürde; Arcadius Sütunu, Iustinianus Sütunu ve Çemberlitaş bir meydan içerisinde, Theodosius Sütunu saray bahçesinde ve hipodromda dikilitaşlar ise harabe bir şekilde yer almışlardır. (bkz. Şekil B.48)

İslam kenti oluşturabilmek için Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kiliseler camilere dönüştürülmüş, yeni camiler, medreseler, hamamlar ve bedestenler inşa edilmiştir. İslam kentinin ana unsuru olan cami ve bedesten, İstanbul'da Ayasofya ve Kapalıçarşı'da uygulanmıştır. Bizans Mese'sinin doğu kısmı, bu önemli iki yapıyı birbirine bağladığı için kullanılmaya devam ederek önemini korumuştur. (Çelik, 1996, s.22) Ayasofya'nın güneyinde yer alan Iustinianus Sütunu da Ayasofya meydanında fetihten sonra yüzyıl daha ayakta kalabilmiştir.

Cerasi, Ayasofya'dan Edirnekapi'ya kadar olan, tören alaylarının ve önemli vakıf eserlerinin yer aldığı arterin tamamını '*Divan ekseni*'; Ayasofya'dan Çarşıkapı'ya, yani 19. yüzyıl haritalarında Kemankuş Mustafa Paşa Külliyesi'nin doğu köşesine kadar olan hattı ise, '*Divanyolu*' olarak adlandırır. Cerasi'nin aktardığına göre Divan ekseni, kente giren ve kentten çıkan, ayrıca kent içindeki önemli alayların geçtiği arterdir. Sıklıkla Divanyolu olarak anılan hat ise birçok sokak tarafından biçimlendirilmiştir. Divanyolu'ndaki tören alayları, önemli olaylar ve yapılar ile temas halinde olmuş ve tören alayındaki kalabalığın geçebileceği mümkün olan her

sokak güzergâhından ilerlemiştir. (Cerasi, 2006, s.22-23) Divanyolu aksı üzerinde yer alan Çemberlitaş, Theodosius Sütunu ve İustinianus Sütunu Osmanlı döneminde önemli olaylara tanıklık etmiştir. Ancak bu sütunların tören alaylarında fon oluşturmaktan başka bir fonksiyon taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir.

Bizans döneminde forumların ve hipodromun önemini kaybetmesi ile Konstantinopolis'in bu meydanları harabe halindedir. Fatih Sultan Mehmed fetihten sonra kentte yoğun yapılaşma ile birlikte onarımlar yapar. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in onarımları içerisinde hipodrom yer almaz. Osmanlı döneminde hipodrom meydanının sınırları korunarak Firuzağa Camii, İbrahim Paşa Sarayı ve Sultan Ahmed Camii inşa edilir. Firuzağa Camii'nin girişinin meydana bakması ve etrafında vezir saraylarının inşa edilmesi ile Atmeydanı önemli bir meydan haline gelir. Atmeydanı, Bizans dönemindeki kullanımından farklı bir fonksiyonda olsa da Osmanlı döneminde cami ve saray öğeleri ile bağlantı kurarak meydan özelliğini korur. Kanuni, başveziri olan İbrahim Paşa, sarayın önünde yer alan Atmeydanı'nda kendi düğününü yapmıştır. Bu tavır, Atmeydanı'nın bir düğün mekânı olarak kullanılmasında ilktir. İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra Atmeydanı, sünnet düğünü ve başka kutlamalara ev sahipliği yapmıştır. Seza Sinanlar'ın da aktardığı gibi Atmeydanı, sarayın gücünün halka ve yabancı sefirlere yansıtıldığı bir şölen alanı haline gelmiştir. Atmeydanı'nda düzenlenen eğlenceler arasında dikilitaşlar arasında ip gerilerek çeşitli cambaz gösterileri yapılmıştır. (Sinanlar, 2005, s.52-59)

Onofrio Panvinio⁵⁸ tarafından yapılan gravürde, hipodrom görünüşünde Osmanlı fethinden önce hipodromun durumunu tasvir edilmiştir. Hipodrom, görsel anlamda ıssız, ancak birkaç ayakta kalan anıtı ile hala bir meydan olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. (bkz. Şekil D.4) 1533'te Flaman ressam Pieter Coecke van Aalst'ın yaptığı ahşap baskıdan üst sütun dizisinin çoktan yok olduğunu göstermiştir. (bkz. Şekil D.5) Bir taş ocağına dönüşen hipodromdaki spendonenin alt sıradaki sütunları da zaman içinde yok olmuştur. (Grémois, İ.T.S., I, 2010, s.219) Buondelmonti, hipodromdaki sütun sayısını yirmi dört; Gyllius ise kaide, sütun başlığı ve arşitravı olan on yedi sütun saymıştır. Gyllius, Sultan Süleyman'ın imaretini inşa etmek için yakın zamanda sökülmüş olan, başlıkları ve kaideleriyle yerde yatan sütun gövdelerini gördüğünü bildirmiştir. (Grémois, İ.T.S., I, 2010, s.220) Meydan

⁵⁸ Panvinio (1529-1568) İtalyan tarihçisi ve antikacıdır.

özelliğini kaybetmeyen hipodromun spinasında yer alan dikilitaşlar ise günümüze kadar ulaşmıştır. Hipodromun oturma sıralarını oluşturan sütunların başka yapılarda kullanılıp dikilitaşların kullanılmaması, Osmanlı döneminde dikilitaşların ya anıtsal bir özelliğe ya da korkulan bir tılsım olarak görüldüğü fikrini akla getirmektedir. Atmeydanı olarak adlandırılan hipodrom alanı, Osmanlı dönemi boyunca da kent ritüellerinin yapıldığı bir alan olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluk döneminin ilk üç yüzyılında, Edirnekapı güzergâhı ortaya çıkmış ve Altın Kapı ile birlikte güneydeki kapılar daha az kullanılmaya başlanmıştır. Bu da Iustinianus Sütunu'nun bulunduğu alanın resmi törenler için kullanılmamasından dolayı sivil yapılaşmaya maruz kalmasına neden olmuştur.

Atmeydanı dışında Çemberlitaş Meydanı da Osmanlı döneminde meydan işlevi görmüş, bu da sütunun belirli zamanlarda konumundan dolayı restore edilmesini sağlamıştır.

Hartmann Schedel'in 1493 tarihli gravüründe Iustinianus Sütunu, Khalke Sarayı'nın önemli yapılarından Triklinos Kandidat ile onun doğu bitişiğindeki Aetos/II'nin güneybatısında, Zeushippios tapınağına neredeyse bitişik durumda tasvir edilmiştir. (bkz. Şekil D.6) Iustinianus Sütunu, 1510-25 yılları arasında yere indirilmiş ve parçaları saraya götürülmüştür. Osmanlı döneminde önemli bir noktada yer alan Ayasofya'nın önündeki Iustinianus Sütunu, kent hayatına dahil olamadığı için yıkılmıştır. Theodosius Sütunu, 1504 ve 1509 yıllarında kısmen zarar gördükten sonra 1517 yılında bir kasırga sonucu yıkılmış ve kabartmaların bir kısmı Beyazıt Hamamı'nda kullanılmıştır. Arcadius Sütunu, Matrakçı Nasuh'un 1533-1536 yılları arasında hazırladığı minyatüründe bir bütün olarak gözükmektedir. (bkz. Şekil B.41) 16. yüzyılın başında konutlar arasında bir meydanda yer alan sütun, zamanla konutların arasında kalmıştır. Uzun süre ayakta kalabilen sütun, deprem ve yangınlardan dolayı taşıyıcılığını kaybetmiştir. Çemberler ile sabitlenen sütunun 1715 yılında yıkılmasına neden olmuş ve Arkeoloji Müzesi'nde ve Sarayburnu yakınında denizden çıkarılan kabartmalar dışında diğerleri günümüze ulaşamamıştır. (Kollwitz, 1941, s.18; Öztürk, 2004, s.89)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kamusal alanlar, büyük külliyelerin dış avluları, çayırırlar ya da resmi olmayan meydanlardır. Bunlardan bazıları Vefa, Atmeydanı, Karagümrük gibi Divan eksenine kısa mesafelerde konumlandırılmışlardır. Bunlara

benzer gayri resmi alanlar Geç Bizans döneminde de ortaya çıkmaya başlamıştır. (Cerasi, 2006, s.46) Bu da Geç Antik ve Bizans dönemindeki forumların ve içindeki dikilitaşların önemlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Dikilitaşlar ve bulundukları meydanlar, odak olma özelliklerini kaybederken sivil yapılaşmaya maruz kalmışlardır.

1477’de 16.326 haneden oluşan İstanbul’un nüfusu, 1535 yılında 80.000 haneye ulaşmıştır. Nüfusun artması ile genişleyen mahalleler, Bizans caddelerini küçültmüş ve 16. yüzyılın sonunda kayda değer ölçüde daralmıştır. Nüfus yoğunluğundan dolayı kent surlarına ve anıtlarına bitişik birçok konut yapılmıştır. Arcadius Sütunu günümüzde hala bu durumdayken Çemberlitaş’ın kaidesinin etrafında Osmanlı dönemindeki sivil ahşap yapılardan arınarak bir meydan içerisinde kalmıştır. (bkz. Şekil D.7) 1558 yılında kent surlarına konut yapımı yasaklanmış, ancak tam olarak uygulanamamıştır. Konut açığını kapatmak için saray ve köşk bahçeleri yapılaşmaya açılmıştır. (Çelik, 1996, s.23) 16. yüzyıl itibari ile paşa konak ve sarayları, Hipodrom-Kadırga’dan Beyazıt ile Süleymaniye’ye ve Bozdoğan Kemerî’nin kuzeyine ve Vefa’ya kadar birçok alanda yer değiştirmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde bu taş sarayların yerine daha küçük ölçekte ahşap konutlar yer almıştır. Gittikçe artan bu konak ve sıradan ahşap evlerin mahalle hayatı ve yaya trafiği, yan sokaklardan ana yolun etrafına yayılmıştır. (Cerasi, 2006, s.91)

İstanbul’un ahşap konut dokusu, kent tarihi boyunca tehlike arz etmiş ve nüfus ile inşaat yoğunluğu arttıkça yangın tehlikesinin artışına neden olur. Osmanlı hükümdarlığının ilk 180 yılında, saray tarihçileri yangınlardan söz etmezler. 1663 yılındaki Cibali yangını, bir dizi yangının başlangıcı olur. 1663 ile 1839 yılları arasında, İstanbul ve Galata’da 109 büyük yangın görülür. 19.yüzyılda kentte sürekli yangınlar çıkar. 1840’lara kadar gerçekleşen yangınlardan sonra tahrip olan bölgeler, eski düzene göre tamir edilirdi. Ancak 1840’tan sonra yangınları önlemek için kent tasarımında yeni bir anlayış başlar. Yanan bölgede anıt veya ticari rıhtım gibi odak noktası yer alıyor ise yeni planlanan mahalleden eskisine oranla daha geniş sokaklar yapılacaktır. Anıtsal yapıların olmadığı bölgeler ise ızgara planı uygulanır. 1856 Aksaray ve 1865 Hocapaşa yangınları, İstanbul yarımadasının yeniden şekillenmesine neden olur. 1865’te Eminönü Hocapaşa semtinden başlayan yangın, güneyde Marmara Denizi’ne kadar ulaşarak çok büyük bir alanı tahrip eder. (bkz. Şekil D.8) Yangından sonra başlatılacak uygulamaların doğuracağı problemler için

Islahat-ı Turuk Komisyonu (Yolların Islahatı Komisyonu, İTK) kurulur ve 1869 yılına kadar çalışmalarını yürütür.⁵⁹ İTK'nın yetki ve sorumluluklarını açıklayan Takvim-i Vekayi'de Hocapaşa'dan Divanyolu, Kumkapı ve Beyazıt'a kadar yanan bölgelerde ve düzenlemeye gerek görülen diğer bölgelerde yetkili kılınır. İTK komisyonu, yangında tahrip olmuş bölgeye öncelik verecek, ancak bütün kentin çağdaş planlama çalışmalarından sorumlu tutulacaktır. (Çelik, 1996, s.45-48)

Komisyon tarafından Hocapaşa'daki yeni sokakları üç sınıfa ayıran bir nazım planı düzenlenmiştir. Ana arter olan Divanyolu, 19 m. genişliğinde olacak şekilde genişletilmiştir. İkincil arterler, 12.20 m. genişliğinde ve üçüncü bir sokak ağı ise 6-11.50 m. arasında olmuştur. İTK, ulaşım ağının kurulmasını sağlarken bununla birlikte başlıca anıtların etrafını açarak ön plana çıkmalarını sağlamıştır. (Çelik, 1996, s.49) Buna göre anıtların etrafında bitişik olarak yapılan ahşap evler yıkılarak anıtların etrafının temizlenmesi ön görülmüştür. Bu uygulama, o yıllarda Avrupa'da geçerli olan kentsel korumacılık kavramından, özellikle de Haussmann'dan etkilenecek yapılmıştır. Haussmann'a göre anıtsal yapılar diğer yapılardan soyutlandıkları zaman ihtişam kazanmışlardır. (Haussmann, 1893, s.28-29)

5.2.1 Osmanlı'da Nişan Taşları

Osmanlı'da sportif okçuluğun iki türü vardır: biri hedef okçuluğu, diğeri de menzil okçuludur. Menzil okçuluğunda amaç, rüzgar ile aynı yönde en uzak noktaya oku atmaktır. Nişan taşı, Osmanlı devrinde ok atma yarışmaları ve talimleri yapılırken kullanılan en uzağa oku atan kişinin onuruna dikilen taşlardır ve yarışmalara katılanların, padişahların veya kemankeşlerin attığı okların düştüğü noktaya dikilmişlerdir. Okun saplandığı noktada da yer biraz çakıl doldurularak işaretlenir ve altı ay içerisinde nişan taşı dikilirdi. Taşın dikilmesi sırasında ziyafet verilir ve rekor sahibi kişi tarafından imkanı dahilinde hediyeler dağıtılırdı. Osmanlı Dönemi'nde dikilitaşlar aynı zamanda nişan taşı olarak da kullanılmıştır. Nişantaşları, genellikle mermerden sütun biçiminde yaptırılmış ve atış yönüne bakan kitabesine kemankeşin kimliği, mesleği, atış uzaklığı ve tarihi yazılmıştır. 19. yüzyılda nişan taşlarının sayısı 300 geçmiştir; ancak günümüze bunlardan 20 tanesi kadar ulaşabilmiştir. (Acar, 2006, s.45-46) 1820'li yıllarda İsveç elçisi olarak İstanbul'a gelen Carl Gustaf

⁵⁹ BBA, İrade, Meclis-i Vala, no. 24667.

Löwenhielm⁶⁰, Okmeydanı'nı resmetmiştir yaptığı çalışmada sırtlarda nişan taşları görülmektedir. (bkz. Şekil D.9) Nişan taşlarını dikilitaşlara biçimsel ve işlevsel olarak benzetmek mümkündür.

- Nişan taşları geniş kırsal alanlarda, dikilitaşlar meydanlarda dikilir.
- İkisi de bir zafer ve başarının onuruna ayağa kaldırılır.
- Nisan taşları genellikle bir kaide üzerine oturtulur, kaide ya da sütun üzerinde kimin onuruna dikildiği yazılır ve bir başlık ile son bulur. Teşvikiye'de bulunan yaklaşık dört metre boyundaki kare kesitlidir ve üstü bir piramid ile biter. Bu nişan taşları, Sultan Abdülmecid tarafından imara açılan Teşvikiye'nin onuruna dikilir ve üzerine '*Sultan Abdülmecid'in ihsanı olan -Teşvikiye- yeni mahalle*' yazdırılır. (Acar, 2006, s.138-139) (bkz. Şekil D.10) Bu örnekler, obeliskler ile benzerlik gösterirken; daire kesitli nişan taşları onursal sütunlar ile benzerlik göstermektedir. (bkz. Şekil D.11)

5.2.2 Tılsım Olarak Dikilitaşlar

Osmanlı döneminde, İstanbul'daki Bizans'tan kalan dikilitaşlar birer tılsım olarak görülmüş ve her bir dikilitaşın kenti farklı bir kötülükten koruduğuna inanılmıştır. Evliya Çelebi ve İbn bin Yahya gibi seyyahlar İstanbul kentindeki dikilitaşlardan tılsım olarak bahsetmişler ve bu anıtların başka fonksiyonları olmadığını bildirmişlerdir. (Ebersolt, 1996, s.23; Bayazoğlu, 2009, s.56-69) Dikilitaşların birer tılsım olarak görülmesi, Osmanlılar tarafından yıkılmamasını ve korunmasını sağlamış olabilir. '*Seyahatname*' eseri ile 1650'li yıllardan sonra Osmanlı dönemini aktaran Evliya Çelebi, Konstantinopolis'teki dikilitaşları Bizans öncesi dönemden öncesine ait olduğunu aktarmıştır. Çelebi'ye göre Madyan⁶¹ oğlu Yanko en iyi mimar ve mühendisleri getirterek Konstantinopolis'i her türlü kötülük ve felaketten koruyan tılsımlar yaptırmıştır. (Çelebi, 1969, s.55)

Çelebi'ye göre Avrat Pazarı'nda yer alan Arkadius Sütunu, Madyan oğlu Yanko'nun zaferlerini kutlamak için dikilmiş ve sütun etrafında askerlerin figürleri işlenmiştir. Sütunun üstünde beyaz mermerden peri yüzlü bir heykel yerleştirilmiş ve bu heykel

⁶⁰ Carl Gustaf Löwenhielm (1790-1858), 1824'te İstanbul'a İsveç elçisi ve Yakındoğu başkonsolosu olarak gelmiştir. İstanbul'da kaldığı sürede 200'den fazla çizim yapmıştır.

⁶¹ İstanbul'un ikinci kurucusu olduğuna inanılır.

yılda bir kere feryat edermiş, bunun sonucunda etrafında ne kadar kuş varsa yere konarmış ve Rumlar tarafından yenirmiş. Çelebi'ye göre sütun tılsımlı olduğu için bir deprem sırasında üzerinde çatlaklar olmasına rağmen yıkılmamıştır. Çelebi'nin aktardığı diğer bir tılsım olan Çemberlitaş da İskender'den 130 yıl önce Konstantinopolis'e dikilmiş ve bu sütunun üstünde bir sığircık varmış. Konstantinopolis'te ne zaman kıtlık çıksa sütun üstündeki sığircık bir çığlık atar ve yeryüzünde ne kadar sığircık var ise hepsi gaga ve pençelerinde birer zeytin ile kente gelirlermiş. Diğer önemli tılsımlardan biri de Kıztaşı'dır. Evliya Çelebi'ye göre sütun üzerinde Kral Pozantin'in kızı bir sandık içinde gömülüdür. Böylece kızı karınca ve yılanlardan korunmuştur. Bu sütuna sarılan hiçbir kız bakire ölmezmiş. (Çelebi, 1969, s.56)

17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Atmeydanı'nda şeshber oynanırken Fatih Sultan Mehmed Yılanlı Sütunu'nun yılanbaşlarından birinin hedef almış ve başlardan bir tanesinin çenesini kırmıştır. Yılanlardan birinin başının kırıldığını gören patrik, Fatih Sultan Mehmed'i uyarmış ve sütunun şehri türlü çıyan, yılan ve akrepten koruyan bir tılsım olduğunu söylemiştir. Bu olaydan sonra kentte 40 gün kadar çıyan, akrep gibi haşaratlar görülmüş ve bu olaydan sonra anıtlar halk tarafından korunmuştur. (Çelebi, 1969, s.60; Sinanlar, 2005, s.51-52)

Theodosius Sütunu'nu, İstanbul'da veba olmasın diye bir kahin tarafından tılsımlanır. Ancak sütun, Beyazıt Hamamı'nın inşası için yıkıldığı gün Sultan Beyazıt'ın oğlu vebadan ölür. Tılsım yıkıldıktan sonra İstanbul vebadan kurtulamamıştır. (Çelebi, 1969, s.58; Aslan, 2008, s.45)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis'teki dikilitaşların birer tılsım olarak görülmesi uzun süre ayakta kalmalarını sağlamıştır. Bizans kilise ve sarayları yıktırılıp yerine Osmanlı'nın cami ve sarayları yapılmış olsa da kent meydanlarındaki yer alan dikilitaşlar, kenti türlü felaketlerden koruduğu için yıkılmaktan kurtulmuşlardır.

5.2.3 Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda Dikilitaşlar'ın Geçirdikleri Restorasyon ve Kazılar

Çemberlitaş Restorasyonu: Tanzimat'ın ilanı (1839) ile ciddi ve iyi niyetli uygulamalara başlanır ve mimarlık ve kentsel düzen açısından yeni fikirler

öngörülür. Tanzimatın değişim programı mimarlık alanına ağırlıklı biçimde yansır. Yeni yapılar ve yapı malzemesi ile birlikte mevcut kurgunun da restorasyonu yapılır. Bu düzenlemeler içerisinde mimar Barborini'nin görev aldığı Çemberlitaş çevresi gereksiz yapılardan arındırılır, restorasyonu yapılır, Divanyolu üzerindeki yapılar tamamen ortadan kaldırılarak, taşınarak veya kısmi yeni cepheler tasarlanarak yeni çözümlere gidilir. (Can, 2000, s. 130-136) 1839 Tanzimat reformu, kentsel forma ilişkin, temel olarak da sokakların asgari genişliğine dair kurallar getirmiştir. 1848 ve 1863 yangınlarından sonra yeni imar yönetmelikleri ile asgari sokak genişlikleri artırılmıştır. 1863 yangınında özellikle Divanyolu ekseninin doğu kısmı etkilenmiş ve sokak genişliği iki katına çıkarılmıştır. 19. yüzyılın sonuna doğru, Avrupa örnek alınarak önemli anıtların etrafını temizleme politikası yürütülmüştür. Bununla birlikte önemli anıtların yakınındaki ikincil dereceden binalar yıkılmıştır. (Cerasi, 2006, s.151-7) Zeynep Çelik'e göre İTK, Constantinus Sütunu'nun tarihsel önemi üzerinde fazla durmamış, ancak Batılı bilim adamları kentin Bizans geçmişi konusundaki duyarlılıkları bu kararın verilmesinde komisyonu etkilemişlerdir. 1865 yangını sonrası Nafia ve Ticaret Nezareti tarafından görevlendirilen Giovanni Battista Barborini, Çemberlitaş'ın restorasyonunu ve çevre düzenlemesini gerçekleştirmiş; bu uygulama sırasında Çemberlitaş'ın etrafını çevreleyen tahrip olmuş yapıları yıkmıştır. Bu restorasyon sırasında, kaidesinin de restorasyonu gerçekleştirilen Çemberlitaş, yolların genişletilmesi ile meydanın ortasında yer almıştır. (bkz. Şekil D.12) Anıtın çevresini açmak için evlerin dışında dükkanlar, bir hanın ve Çemberlitaş Hamamı'nın bir kısmı da yıkılmıştır. (Çelik, 1996, s.50; Can, İst.Ans, II, s.54)

Hipodrom Restorasyonu: Atmeydanı, 18. yüzyılın sonunda sultanın Topkapı Sarayı'ndan Beylerbeyi ve Dolmabahçe Sarayları'na geçişi ile önemini kaybeder. Atmeydanı'nın etrafında ev ve dükkânların inşa edilmesi ile meydandaki anıtlar toprağa gömülmeye başlar. Bu dönemde halkın eğlence alanları, Okmeydanı ve Eyüp çayırılarına; Boğaz ve çevresinin de önem kazanması ile de cami ve sarayları da bu hatlara kayar. Atmeydanı bu arada düzenli ordunun talim yaptığı yer olarak kullanılır. Bu sırada İstanbul'u ziyaret eden yabancılar önemlerini kaybeden anıtları fark etmeye başlarlar. Atmeydanı'ndaki anıtlardan önce, Burmalı Sütunu'nun temeli Charler Newton, Otto Frick ve Anton Dethier tarafından 1855 yılında kazılmaya başlanır, sonraki yıl Kırım Harbi sırasında İstanbul'a gönderilen savunma askerleri

tarafından Örme Sütun ve Dikilitaş'ın kaideleri açığa çıkartılır (Bardill, İ.T.S., I, 2010, s.83-84) ve ancak 1895'e gelindiğinde anıtların temeli ortaya çıkartılarak etrafları demir parmaklıklar ile çevrilir. Açığa çıkan kabartmalar bu demir parmaklıklar sayesinde sergilenebilmiştir. Böylece atmeydanı bir nevi açık hava müzesine dönüşür. (Sinanlar, 2005, s.68-73) 1927-28 yıllarında Stanley Casson ve David Talbot Rice tarafında yapılan kazılarda Örme Sütun ve Yılan Sütunlarının ikisinin de çeşme olarak kullanıldığı ve kaidelerin altından geçen Bizans ve Osmanlı dönemine ait su yollarının izleri ortaya çıkarılmıştır. (Bardill, İ.T.S., I, 2010, s.86)

Kıztaşı Restorasyonu: Marcianus Sütunu, Osmanlı döneminde yeniçeri bölgesinin içerisinde bir evin bahçesinde yer alır. Ancak 1908'deki yangın ile sütunun çevresi açılır ve sütunun etrafında bir meydan oluşturulur. Günümüzde İstanbul'daki Fatih Belediyesi'nin sınırları içerisinde yer alan sütun İstanbul Belediyesi tarafından 2005-2007 yılları arasında restore ettirilmiştir. Sütunun çürüyen çemberleri değiştirilmiş ve statik anlamda güçlendirilmiştir. Ayrıca sütun gövdesindeki zedelenmeler giderilmiş, çatlaklar doldurulmuştur. (Url-1)

5.3 Yirminci Yüzyılda Dikilitaşların Kentsel Ölçekte İşlevleri

20. yüzyılda sütun ve dikilitaşlar turistik kentsel odaklar haline gelmiştir. İTK tarihi eserleri sistematik olmasa da duyarlı bir şekilde korunmaya çalışmıştır. Anıtların korunmasının sistematik hale dönüşmesi ancak 50 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. 1917'de Müze-i Hümayun müdürü Halit Bey'e İstanbul ve imparatorluğun sınırları içerisindeki tarihi eserlerin ve pitoresk değeri olan mekanların korunmasına yönelik bir komisyon kurması görevi verilmiştir. Başkentten başlayarak, mühendis ve mimarlardan oluşan bu komisyon anıt eserlerin bir envanterini çıkararak, onların korunma ve bakımına çalışmıştır. Eğitici olduğu kadar turistik bir amaç hedeflemiştir. (Çelik, 1996, s.49)

Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan dikilitaşlar kentli için sadece kentsel bir değer taşımaktadır. Ancak gelen turistler için eski kültürlere ait birer anıt olma özelliği taşıyarak turistlerin bu noktaya uğramasını sağlamaktadır. Bu dikilitaşlarla birlikte Çemberlitaş da Çemberlitaş Tramvay durağının yanında yer almaktadır. 2000-2010 yılları arasında geçirdiği restitüsyondan sonra tekrar sağlamlaştırılan dikilitaş, hem kentli hem de turist için bir odak noktası olabilmektedir. Ancak bunu günümüze kadar ulaşabilmiş Kıztaşı, Arcadius Sütunu ve Gotlar Sütunu için söylemek mümkün

değildir. Kıztaşı günümüzde bir meydanın ortasında yer alsa da yeterince tanıtımı yapılmadığı için çok fazla ilgi görmemektedir. Arcadius Sütunu'nun günümüze kadar sadece kaidesi ulaşmıştır; ancak üzerindeki kaide kabartmalarından neredeyse hiçbir iz kalmadığı için insanların ilgisini çekememektedir. Sütun kaidesinin de evlerin arasında ve bitkiler ile çevrelenmiş şekilde kalmış olması görülememesine neden olmaktadır.

Topkapı Sarayı'nın avlusunda gövdesine ait parça ve sütun başlığı kalıntılarının yer alan Gotlar Sütunu'nun, kesin olarak kimin tarafından dikildiği bilinmediği gibi sütun parçalarının önünde sütunla ilgili hiçbir bilgi de yer almamaktadır. Bu da sütunun üzerinde bir ilgi odağı oluşturamamaktadır.

Arkeoloji Müzesi'nin bahçesindeki Philadelphion Porfir Obeliski ve Aya Sofya Müzesi'nin bahçesinde sergilenen Eudokia Sütunu'nun kaidesi ile ilgili etraflarında hiçbir bilgi ya da açıklama olmadığı için ancak dikilitaşlar hakkında bilgisi olan biri için bir anlam ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Konstantinopolis'teki dikilitaşlar tarih boyunca aşağıda işlevleri taşımışlardır:

- Geç antik ve Bizans döneminde kenti süslemek,
- Onursal anıt olmak,
- İmparatorluk veya dini seremonide yer almak,
- Osmanlı döneminde tılsım olarak görülmek,
- Sanatsal ve tarihi değeri olan bir anıt olmak,
- Günümüzde turistik değeri olan bir tarihi eser olmak.

6. SONUÇ VE TARTIŞMALAR

İstanbul’da bulunan dikilitaşlar, dikildikleri dönemlerden itibaren çeşitli değişiklikler geçirmişler, bir kısmı depremler ve yangınlardan dolayı zarar görmüş ve yıkılmıştır; bir kısmı ise ya önemlerini kaybederek kendi kaderlerine bırakılmış ya da bulunduğu çevre şekil değiştirse de varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir. Dikilitaşların tamamı günümüze kadar ulaşmadığı için kesin bir dikilitaş haritası çıkarabilmek mümkün değildir. Ancak ayakta kalan dikilitaşların yapılan restitüsyonları ve tarihsel bilgiler genel bir fikrin oluşmasına yardımcı olmaktadır. (bkz. Şekil E.1)

Romalılardan önce dikilitaş dikme geleneği, Mısırlılarla başlamıştır. Mısırlılardaki bu dikilitaş geleneği ise daha eski olan Ben Taşı’ndan ve mezarlara dikilen stellerden gelmektedir. Mısırlılar, Ben Taşı’nın en üst kısmındaki piramit şeklindeki bitişinin tanrının ruhunu barındırdığı düşünmüşler ve Tanrı ile özdeşleşen bu anıtsal yapı, zamanla imparatorların tanrılardan tekrar hayat diledikleri bir anıt haline dönüşmüştür. Mısır’da eski hanedanlık döneminde Güneş Tanrısı Amon-Ra için dikilen bu obeliskler, firavunlar tarafından zafer anıtı olarak dikilmeye başlanarak dinsel bir öge olmaktan çıkmışlardır. Romalılar kendi dikilitaşlarını inşa etmeden önce, Mısır’dan getirdikleri obeliskleri hipodrom ve forumlara diktirmişlerdir. Augustus ile başlayan bu gelenek, Traian’ın kendine zafer sütunu yaptırmasıyla devam eder. Roma İmparatorluğu’ndaki dikilitaşlar, kentte önemli odaklar oluştururken, imparatorların zaferlerini ölümsüzleştirilebildikleri birer anıta dönüşmüşlerdir. İmparatorlar, dikilitaşları kendi heykelleri ile onurlandırmışlardır. Bu heykeller, depremler ve yangınlar yüzünden zamanla tahrip olmuştur. Üstü boş kalan dikilitaşların üstüne, Hristiyanlığın kabulü ile haçlar yerleştirilmeye başlanmıştır. Dikilitaşların üzeri ya boş kalmış ya da Hristiyanlığı simgeleyen haç veya bir azizin heykeli yerleştirilmiştir. Bu durum da onursal sütunların, dikildiği dönemde imparatorların halka ne kadar güçlü olduklarını gösterdikleri birer anıtken, imparatorların ölümünden birkaç yüzyıl sonra önemlerini kaybetmeye başladıklarını gösterir. Constantinus, Theodosius ve Iustinianus Sütunları dikildikleri zaman bir odak noktası oluşturabilmişken erken yedinci yüzyıldan sonra onursal sütunlar dikilmekten vazgeçilmiştir.

13.yüzyılda Mikail Sütunu ve üstündeki heykel ile erken Bizans döneminin büyük ölçekli anıtları tekrar canlanmıştır. Roma heykel formundan ilham alan bu heykel grubunda imparator yerine melek figürü odak haline gelmiştir. (Talbot, 1993, s.259) Geç Bizans döneminde dikilen bu sütun ile İmparator Mikail, erken dönem güçlü Bizans'a dönüşü yaşatmak istemiştir. Mikail Sütunu, kötü durumda olan Bizans'ı güçlü döneme dönüş isteğini temsil etmektedir.

Hipodrom'u oluşturan sütunlar, Osmanlı döneminde başka yapıların inşa edilmesi için kullanılırken hipodrom spinasında yer alan Dikilitaş, Burmalı Sütun ve Örme Sütun'a dokunulmamış hatta bu sütunlar zaman içinde restore edilmiştir.

Konstantinopolis'teki dikilitaşların bir kısmı yangın ve deprem gibi doğal felaketler ile yok olmuştur. Theodosius Sütunu başka yapıların yapımında kullanılmak için yıkılmıştır. Kesin olmamakla birlikte Iustinianus Sütunu, nasıl ki İmparator Iustinianus kendi sütununu diktirmek için devşirme bir sütun kullanmış ise, kendi sütunu da benzer bir kader yaşayarak Aya Sofya'nın bahçesinde yer açmak ya da başka bir inşaat da kullanılmak üzere yıkılmış olabilir. Arcadius Sütunu, yıkılmak üzere iken etraftaki yoğun yapılaşma yüzünden etraftaki konutlara zarar vermemesi için sökülmüştür. Ancak Çemberlitaş, Gotlar Sütunu, Marcianus Sütunu ve hipodromdaki sütunlar yıkılmamış ya da başka bir yerde kullanılmak için parçaları sökülmemiştir. Bu dikilitaşların tarihsel gelişimleri belliyken, ne zaman ve nasıl yıkıldığı bilinmeyen dikilitaşlar da mevcuttur. (bkz. Şekil E.2)

Konstantinopolis'teki dikilitaşların yok olma nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- İmparatorların onursal sütunlarının genellikle kendi dönemlerinde korunması, daha sonraki hanedanlıklarda önemini kaybetmeye başlaması,
- Yangınlar ve depremlerin dikilitaşların taşıyıcılık özelliklerine zarar vermesi,
- Geç Bizans döneminde kamusal alan olan forumların önemini kaybetmesi,
- Haçlı Seferleri sırasında anıtların yağmalanması ve yoğun yapılaşma,
- Osmanlı Fethi ile birlikte Bizans kültürünün önemini kaybetmesi,
- Osmanlı döneminde yoğun yapılaşmanın olması,
- Osmanlı döneminde dikilitaşların bir kısmının başka yapılarda kullanılmak üzere yıkılmasıdır.

Sonuç olarak, sadece imparatorlar veya eşleri için dikilen bu anıtlar, kentte önemli konumlarda yer almışlar ve kent seremonilerinde de durak noktaları olan forumlarda yer aldıkları için seremonilere dâhil olmuşlardır. Her imparator, kendi forumunu ve dikilitaşını yaptırarak kendi gücünü göstermeye çalışmıştır. Bu dikilitaşların birkaçı günümüze ulaşarak inşa edildiği dönemin hatıralarını taşımayı başarabilmiştir. Osmanlı döneminde tılsım gibi görülen bu anıtların bir kısmı yok edilmeyerek varlıklarını sürdürebilmeyi başarabilmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Acar, Şinasi**, 2006. İstanbul'un Son Nişan Taşları. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. İstanbul.
- Anadolu, Mükerrerrem Usman**, 2001. İstanbul'daki ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Yapıtları. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. İstanbul.
- Aslan, Ferhat**, 2008. Tılsımlı Şehir İstanbul. *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.* İstanbul.
- Atik, Neşe**, 2004. Havariler Kilisesi. 'Sanat Tarihi Defterleri 8, Metin Ahunbay'a Armağan, Bizans Mimarisi Üzerine Yazılar'ın içinde. s.103-111.
- Bardill, Jonathan**, 1999. The Golden Gate in Constantinople: A Triumphal Arch of Theodosius I. *American Journal of Archaeology* **103**, no. 4. s. 671-696.
- Bardill, Jonathan**, 2010. Konstantinopolis Hipodromu'nun Anıtları ve Süslemeleri. 'Hipodrom/ Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi, Cilt I'ın içinde, çev. B. Aksoy, C. Akaş, Suna ve İnan Kıraç Vakfı; yay. hazır. Brigitte Pitarakis. *Pera Müzesi Yayını* **39**. İstanbul. s.149-168.
- Bardill, Jonathan**, 2010. Hipodrom'da Kazılar ve Arkeologlar. 'Hipodrom/ Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi, Cilt I'ın içinde, çev. B. Aksoy, C. Akaş, Suna ve İnan Kıraç Vakfı; yay. hazır. Brigitte Pitarakis. *Pera Müzesi Yayını* **39**. İstanbul. s.83-90.
- Bauer, Franz Alto**, 1996. Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike. Von Zabern. Main am Rhein.
- Bauer, Franz Alto**, 2001. Urban Space and Ritual: Constantinople in Late Antiquity. *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* **15**'nın içinde. Roma: Bardi Editore. s.27-61.
- Bassett, Sarah Guberti**, 1991. The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers* **45**, s. 87-96.
- Bassett, Sarah Guberti**, 2004. Urban Image of Late Antique Constantinople. Cambridge University Press.
- Bayazoğlu, Ümit**, 2009. İstanbul'un Tılsımları. *National Geographic*. **94**. s.52-72.
- Beckmann, Martin**, 2002. The 'Columnae Coc(h)lides' of Traian and Marcus Aurelius. *Phoenix*, vol.56, No. 3/4. Classical Association of Canada. s. 348-357.
- Berger, Albrecht**, 1988. Untersuchungen Zu Den Patria Konstantinupoleos. *Poikila Byzantina*. No.8. R. Habelt. Bonn.
- Berger, Albrecht**, 2000. Streets and Public Spaces in Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers* **54**, s. 161-172.

- Berger, Albrecht**, 2001. Imperial and Ecclesiastical Processions in Constantinople. *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life içinde*, yay.hazır. N. Necipoğlu. Laney, Brill. s.73-87.
- Boyd, William Kenneth**, 1905. The Ecclesiastical Edicts of the Theodosian Code. The Columbia University Press, New York.
- Brilliant, Richard**, 1984. Visual narratives: Storytelling in Etruscan and Roman Art. Cornell University Press, Ithaca. s.90-94.
- Bruns, Gerda**, 1935. Der Obelisk und seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel. *Istanbuler Forschunge 7*. İstanbul.
- Budge, E. A. Wallis**, 2003. Cleopatra's Needles and Other Egyptian Obelisks. Harrison & Sons. Londra.
- Cannadine, David; Price, Simon ve Cameron, Averil**, 1992. The construction of court ritual: the Byzantine Book of Ceremonies. 'Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies' içinde. Cambridge University Press. s. 106-137.
- Casson, S**, 1928. Preliminary Report upon the Excavation Carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927. Oxford University Press. Londra. s.1-28.
- Casson, S. Ve Rice D.T.**, 1929. Second Report upon the Excavation Carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1928. Oxford University Press. Londra. s.1-21; 57-60.
- Can, Cengiz**, 1994. Barborini, Giovanni Battista. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi II* içinde. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. İstanbul. s.54.
- Can, Cengiz**, 2000. Tanzimat ve Mimarlık. *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı Uluslarüstü Bir Miras* içinde. yay.hazır. N.Akın, A.Batur, S.Batur. *Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları*, İstanbul, s.130-136
- Cerasi, Maurice**, 2006. Divanyolu, *Tarih ve Coğrafya Serisi 43*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Cezar, Mustafa**, 1963. Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri 1*, Berksoy matbaası, İstanbul, s.327-414.
- Chronicon Paschale**, (translated) 1989. yay.hazır. Michael Whitby, Liverpool University Press, Liverpool.
- Croke, Brian**, 2001. Count Marcellinus and His Chronicle, Oxford University Press. Oxford, New York.
- Çelebi, Evliya**, 1969. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Cilt 1. çev. Zuhuri Danışman. Yaylacık Matbaası. İstanbul. s.55-61.
- Çelik, Zeynep**, 1996. 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, çev. Selim Deringül. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*. İstanbul.
- Dark, K. R. ve Harris, A. L.** 2008. The Last Roman Forum: the Forum of Leo in Fifth-century Constantinople, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, vol. 48, Durham, North California: Duke University. s.57-69

- Davies, Penelope J.E.**, 1997. The politics of Perpetuation: Traian's Column and the Art of Commemorate. *American Journal of Archaeology*. Vol 101. No.1. Archaeological Institute of America. s.41-65.
- De Ceremoniis**, 1829. Constantini Porphyrogeniti De Ceremoniis aulea Byzantinae, Ed. J. J. Reiske. Bonn.
- Dethier, P.A.**, 1993. Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Downey, Glanville**, 1940. Justinian as Achilles, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, The Johns Hopkins University Press. s. 68-77.
- Düzgüner, Fırat**, 2005. İstanbul Sultanahmet'te Bizans'ın Ünlü 'Bakırkapı'sı ve Iustinianus Sütunu. *Mimarist* 3. s.85-93.
- Ebersolt, Jean**, 1999. Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları. Pera Turizm Ve Ticaret A.Ş. İstanbul.
- Essad, Djelal**, 1909. Constantinople, de Byzance à Stamboul. H. Laurens. Paris. s.134-141.
- Eyice, Semavi**, 1994. Çemberlitaş. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi II* içinde. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. İstanbul. s. 482-483.
- Eyice, Semavi**, 1994. Ernest Mamboury. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi V* içinde. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. İstanbul. s. 283-285.
- Fowden, Garth**, 1991. Constantine's Porphyry Column: The Earliest Literary Allusion, *The Journal of Roman Studies* 8. s. 119-131.
- Gauer, W.**, 1968. Weihgeschenke aus den Perserkriegen. *Istanbuler Mitteilungen*. Beiheft 2. s. 75-96
- Gezgör, Zuhâl**, 1980. Forum Tauri'deki (Beyazıt Meydanı) Theodosius Zafer Takı ve Theodosius Sütunu, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bizans Sanatı Kürsüsü, İstanbul.
- Grigg, Robert**, Aralık 1977. "Symphōnian Aeidō tēs Basileias": An Image of Imperial Harmony on the Base of the Column of Arcadius, *The Art Bulletin* 59, no. 4, s. 469-482.
- Guilland, Rodolphe**, 1969. Études de topographie de Constantinople byzantine. *Berliner byzantinistische Arbeiten*, Bd. 37. Berlin: Akademie-Verlag; Amsterdam, Hakkert.
- Gurlitt, Cornelius**, 1999. İstanbul'un Mimari Sanatı. çev. Prof. Dr. Rezan Kızıltan. Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara.
- Gyllius, Petrus**, 1997. İstanbul'un Tarihi Eserleri. Eren Yayıncılık. İstanbul.
- Hausmann, Georges**, 1893. Memories, Cilt 3, Grands travaux de Paris. Victor-Havard. Paris.
- Herodotos**, 2007. Tarih-Historiai. Alfa Yayınları.

- Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi**, Cilt I-II, 2010. çev. Behin Aksoy, Cem Akaş, Suna ve İnan Kırarç Vakfı; yay.hazır. Brigitte Pitarakis. *Pera Müzesi Yayını* 39. İstanbul.
- İnciyan, P. Ğ.**, 1976. 18. Asırda İstanbul. çev. Hrand D. Andreasyan. İstanbul Enstitüsü Yayınları. 43. İstanbul.
- Malalas, John**. 1986. The Chronicle of John Malalas. çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys ve R. Scott. Australian Association for Byzantine Studies. Melbourne.
- Janin, Raymond**, 1950. Constantinople byzantine: développement urbain et répertoire topographique. Institut français d'études Byzantines. Paris.
- Janin, Raymond**, 1955. Les églises orientales et les rites orientaux. Letouzey & Ané. Paris.
- Joinville, J., ve Villehardouin G.**, 1963. Chronicles of the Crusades. Penguin Group. London.
- Kiilerich, Bente**, 1993. Late Fourth-Century Classicism in the Plastic Arts. Studies in the So-Called Theodosian Renaissance. Odense University Press. Odense.
- Klein, Holger A.**, 2004. "Sacred Relics and Imperial Ceremonies at the Great Palace of Constantinople," içinde Byzas 5 Visualisierungen von herrschaft Frühmittelalterliche Residenzen Gestalt Und Zeremoniell, Internationales Kolloquium. Ege Yayınları. İstanbul. s.79-100.
- Kollwitz, Johannes**, 1941. Oströmische Plastik der Theodosianischen Zeit. Studien zur spätantiken Kunstgeschichte. Berlin.
- Kommena, Anna**, 1996. Alexiad. Malazgirt'in Sonrası. çev. Bilge Umar. İnkılap Kitapevi. İstanbul.
- Konrad, C.B.**, 2001. Beobachtungen zur Architektur und Stellung des Säulenmonumentes in Istanbul-Cerrahpaşa, Arkadiossäule. *Istanbul Mitteilungen*, 51. s.319-410.
- Kuban, Doğan**, 2004. İstanbul Bir Kent Tarihi. Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Lanchaster, Lynne**, 1999. Building Traian's Column. *American Journal of Archaeology*. Vol 103. No.3. Archaeological Institute of America. s.419-439.
- Lehmann, Phyllis Williams**, 1959. "Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider," *The Art Bulletin* 41, no. 1.
- Majeska, George P.**, 1984. Russian travelers to Constantinople in the fourteenth and fifteenth centuries. Dumbarton Oaks Research Library and Collection. Washington, D.C.
- Mamboury, Ernest**, 1955. Le forum de Constantin, la chapelle de St. Constantin et les mysteres de la Colonne Brulee. *Pepragmena* 9. CongrIntByz, 1953, I. Atina. s.275-280.
- Mango, Cyril**, 1959. The Brazen House; a Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople. I kommission hos Munksgaard. København.

- Mango, Cyril**, 1980. Constantine's porphyry column and the chapel of St. Constantine. *Studies on Constantinopolis* içinde, Aldershot: Variorum, s.103-110.
- Mango, Cyril**, 1986. The Art of the Byzantine Empire 312-1453: Sources and Documents. University of Toronto Press. Canada.
- Mango, Cyril**, 1990. Le Développement urbain de Constantinople: IVe-VIIe siècles. *Travaux et mémoires du Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance.*, 2. Paris: De Boccard.
- Mango, Cyril**, 1993. Studies on Constantinople. Variorum. Aldershot.
- Mango, Cyril**, 2000. The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate, *Dumbarton Oaks Papers* 54. Harvard University Press. Washington, D.C. s.173-188.
- Mansel, Arif Müfid**, 1970. İstanbul'daki Burmalı Sütun. *Belleten* 134. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Manners, Ian R.**, 1997. Constructing the Image of a City: The Representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's Liber Insularum Archipelagi, *Annals of the Association of American Geographers* 87, no.1. (s. 72-102)
- Marcellinus, Ammianus**, 1986. The later Roman Empire (A.D. 354-378) / Ammianus Marcellinus. çev. Walter Hamilton. Penguin Books. Newyork.
- Ménage, V. L.**, 1964. The Serpent Column in Ottoman Sources. *Anatolian Studies, British Institute at Ankara* 14. s.169-173.
- Mordtmann, August**, 1892. Esquisse topographique de Constantinople. Desclée, De Brouwer et Cie. Lille.
- Mundell Mango, Marlia**, 2000. The Commercial Map of Constantinople, *Dumbarton Oaks Papers* 54, s. 189-207.
- Mundell Mango, Marlia**, 2001. The Porticoed Street at Constantinople. *N. Necipoğlu, 'Byzantine Constantinople, monuments, topography and everyday life'* içinde. Brill Academic Publishers. Leiden, Boston. s.29-47.
- Müller-Wiener, Wolfgang**, 2007. İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis – İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Naumann, Rudolf**, 1966. Der antike Rundbau beim Myrelaion und der Palast Romanos I. Lakapenos. *Istanbul Mitteilungen*, 16. Germany. s.199-216.
- Newton, C.T.**, 1865. Travels and Discoveries in the Levant II. Day & Son Publication. London.
- Öztürk, Arzu**, 1992. Arcadius Sütunu'nun Restorasyonu ve Çevresinin Düzenlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Öztürk, Arzu**, 2004. İstanbul Cerrahpaşa'daki Arcadius Sütunu ve Çevresi. 'Sanat Tarihi Defterleri 8, Metin Ahunbay'a Armağan, Bizans Mimarisi Üzerine Yazılar'ın içinde.
- Parastaseis Syntomoi Chronikai**, 1984. ed. Averil Cameron and Judith Herrin. *Columbia Studies in the Classical Tradition* v. **10**. Leiden: E.J. Brill.
- Pardoe, Julia**, 1839. The Beauties of the Bosphorus. yay.hazır. George Virtue. London.
- Peschlow, Urs**, 1986. Eine Wiedergewonnene Byzantinische Ehrensäule in Istanbul. yay.hazır. O. Feld and U. Peschlow, *Studien zur spätantiken und frühbyzantinischen Kunst I* içinde, Bonn. s.21-33.
- Peschlow, Urs**, 1991. Betrachtungen zur Gotensäule in Istanbul. *Tesserae: Festschrift für Josef Engemann* içinde. *Jahrbuch für Antike und Christentum. Ergänzungsband; 18*. Münster. s.215-228.
- Pliny, the Elder**, 1991. Natural history / çev. John F. Healy. Penguin Books. London. England.
- Polzer, Joseph**, 1965. The Location of the Obelisks in the Circus Maximus in Rome. *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. **24**, No. 2. s.165-169.
- Prokopius**, 1994. İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar, Birinci Kitap. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. İstanbul.
- Ridgway, Brunilde Sismondo**. 1977. The Plataian Tripod and the Serpentine Column. *American Journal of Archaeology*, Vol. **81**, No. 3. Archaeological Institute of America. s.374-379.
- Roullet, Anne**, 1972. The Egyptian and Egyptianizing monuments of imperial Rome. *Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain*, **20**. Leiden.
- Saradi-Mendelovici, Helen**, 1990. Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and Their Legacy in Later Byzantine Centuries. Harvard University. *Dumbarton Oaks Papers*, **44**. s. 47-61.
- Sinanlar, Seza**, 2005. Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine. Kitap Yayınevi. *Tarih ve Coğrafya Dizisi 20*. İstanbul.
- Sokrates**, 1886. Historia Ecclesiastica. yay.hazır. Philip Schaff. Christian Literature Publishing Company. New York.
- Spooner, Shearjashub**, 1865. Anecdotes of painters, engravers, sculptors and architects, and curiosities of art. G.P. Putnam & Co. New York.
- Stierlin, Henri**, 1996. The Roman Empire, Volume 1. From the Etruscans to the Decline of the Roman Empire. Taschen. Köln.
- Talbot, Alice-Mary**, 1993. The Restoration of Constantinople under Michael VIII. *Dumbarton Oaks Papers*. **47**. s. 243-261.
- Tezcan, Hülya**, 1989. Topkapı Sarayı Ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. İstanbul.
- The Chronicle of Theophanes Confessor**, 2006. çev. Cyril Mango and Roger Scott. Oxford University Press, New York.

- Traquair, Ramsay ve B. Wace A. J.**, 1909. The Base of the Obelisk of Theodosius. *The Journal of Hellenic Studies* **29**, s. 60-69.
- Url-1** <<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=10153>>, son erişim tarihi: 26 Nisan 2010.
- Url-2** <<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=981545&Date=26.04.2010&CategoryID=97#>>, son erişim tarihi: 26 Nisan 2010.
- Url-3** <<http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/capitolium.html>>, son erişim tarihi: 26 Nisan 2010.
- Verzone, P.**, 1958. I due gruppi in porfido di San Marco ed il Philadelphion di Constantinopoli. *Palladio*, **8**. s.8-14.
- Vogel, Lise**, 1973. The Column of Antoninus Pius. Harvard University Press. Cambridge.
- Yalçın, Asnu B.**, 1994. Kıztaşı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi V* içinde. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. İstanbul. s.17.
- Ward-Perkins, John Bryan**, 1994. Roman Imperial Architecture. Yale University Press Pelican. *History of Art Series*. Londra.

EKLER

Ek A: Konstantinopolis'in Bölgeleri ve Meydanları, Konstantinopolis'i Etkileyen Uygarlıklar

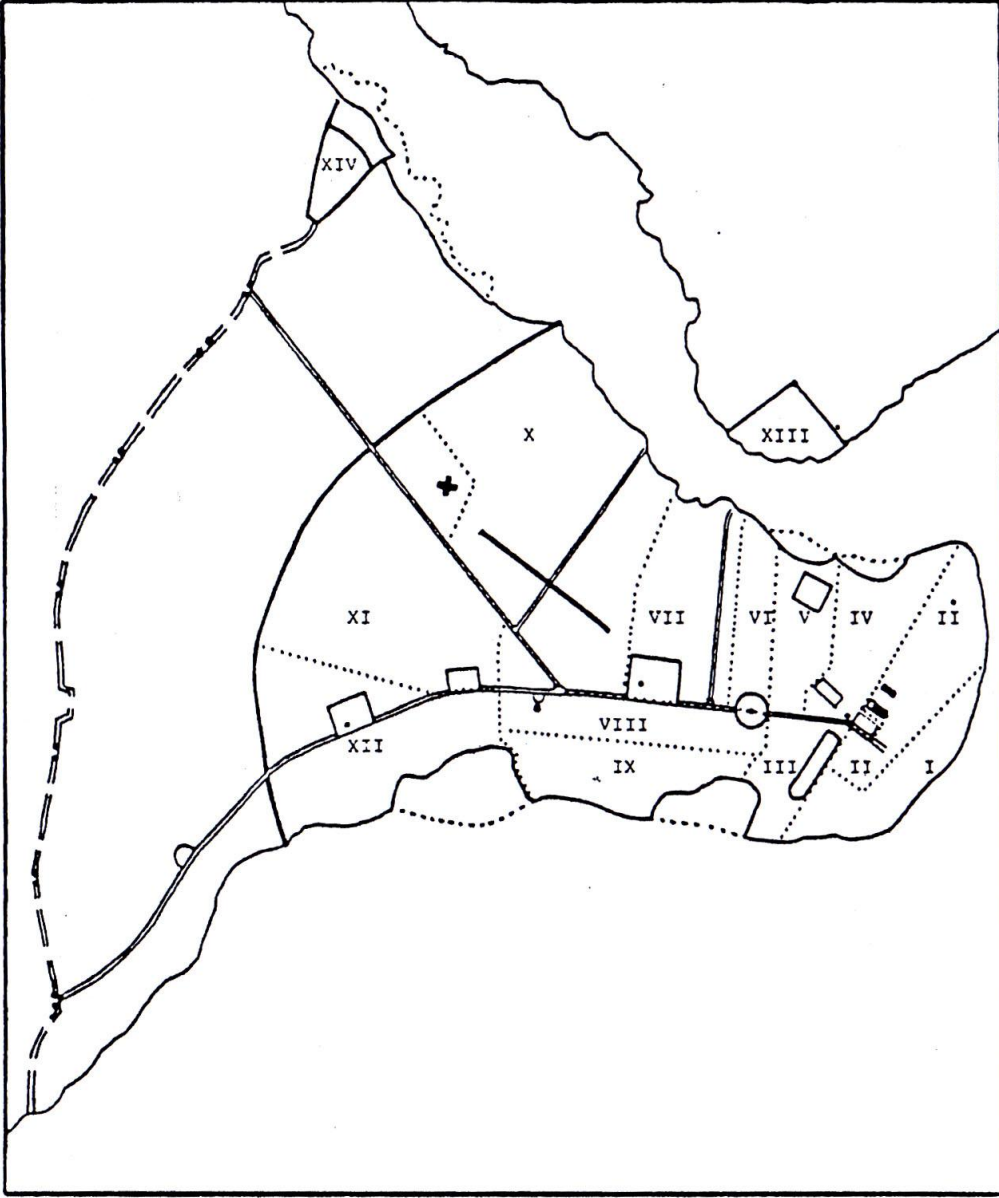
Ek B: Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar

Ek C: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Biçim Analizi ve Kentteki Konumları

Ek D: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Günümüze Kadar Geçirdiği Değişimler

Ek E: Konstantinopolis Dikilitaş Haritaları

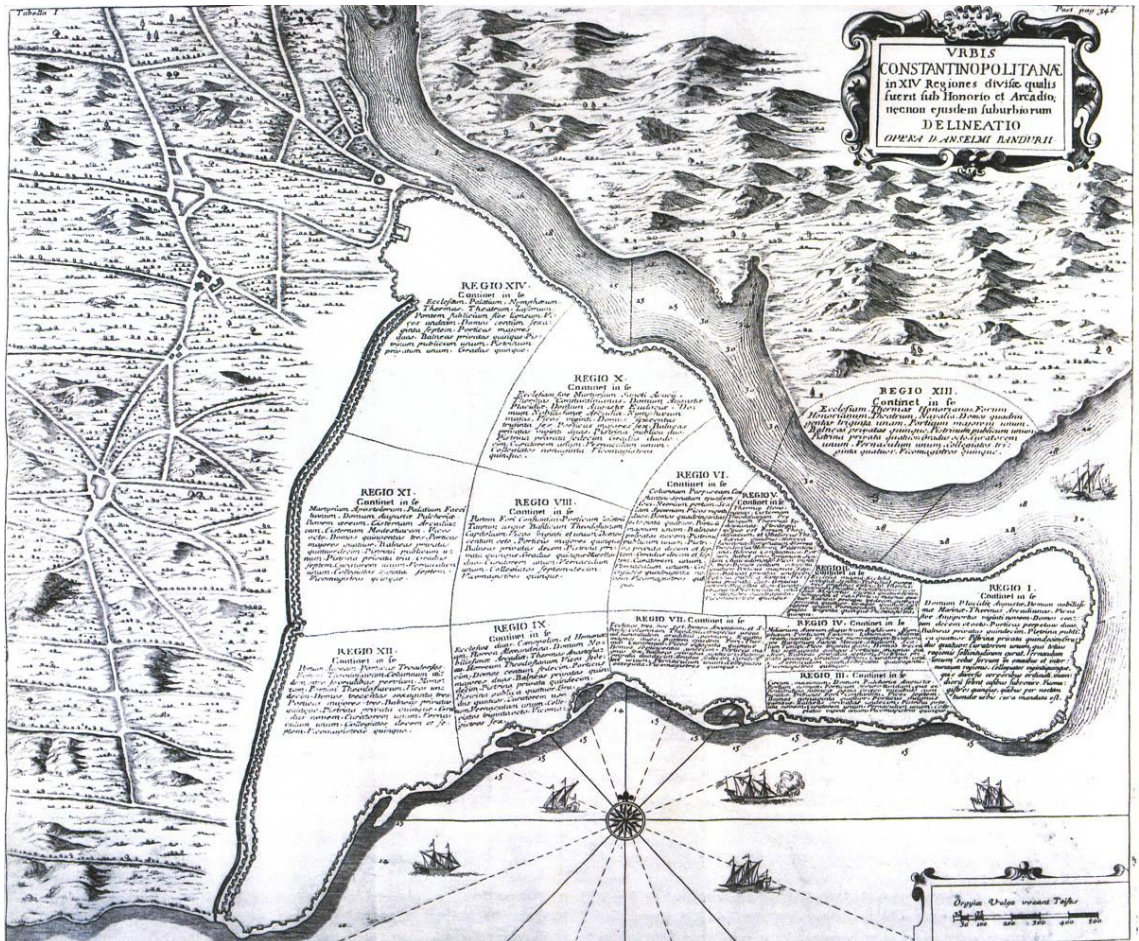
Ek.A: Konstantinopolis'in Bölgeleri ve Meydanları, Konstantinopolis'i Etkileyen Uygarlıklar

Şekil A.1: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Berger, 1988)

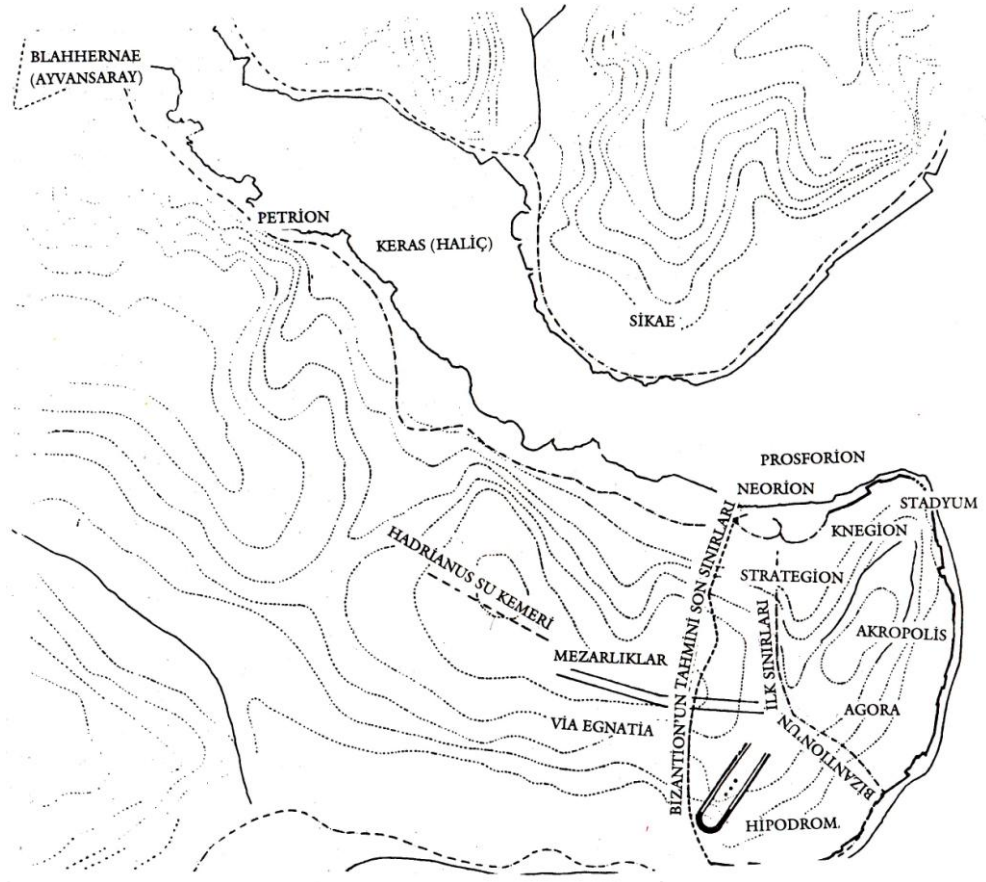
Şekil A.2: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Gyllius, 1997)

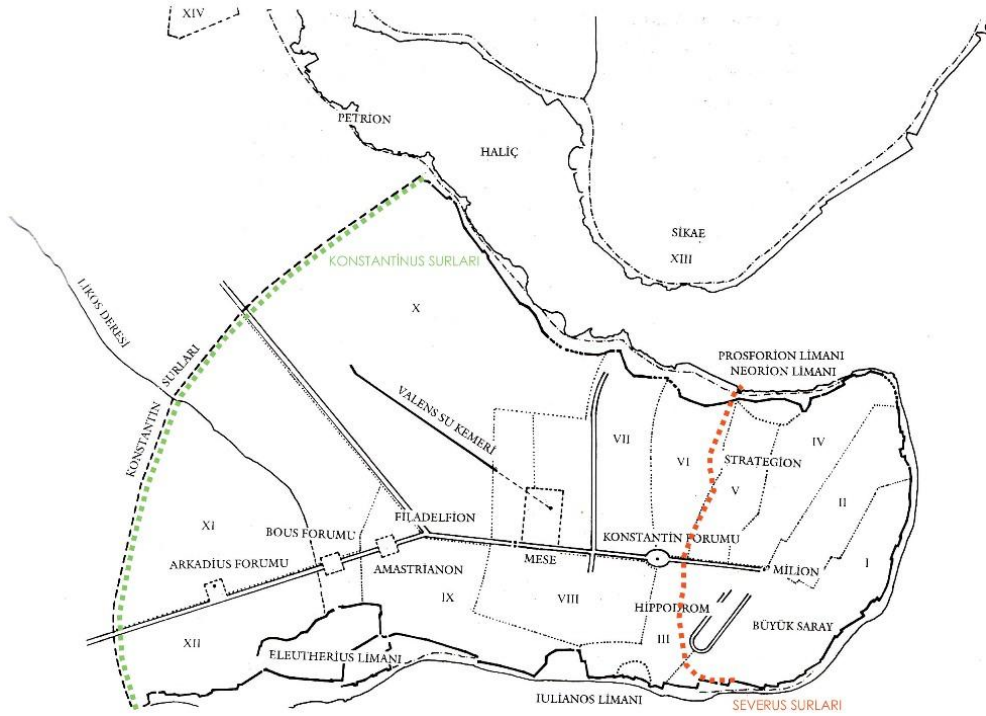
Şekil A.3: Konstantinopolis, On Dört Bölge. (Banduri, 1711)

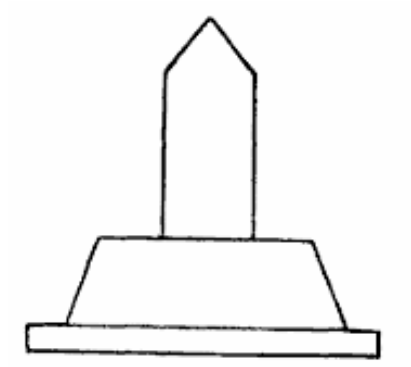
Şekil A.4: Byzantion Kenti'nin ve antik dönemdeki varoşlarının taslak çizimi (Müller-Wiener, 2007)

Şekil A.5: Byzantion ilk ve sonuncu surlar / tahmini (Kuban, 1996)

Şekil A.6: Constantinus döneminde kent surlarının sınırları

Şekil A.9: Ben Taşı (Budge, 2003)

Şekil A.10: Sesosthes tarafından Heliopolis'e dikilen obelisklerden biri

Şekil A.11: Augustus Obeliski

Şekil A.12: Traian Sütunu, Roma ve Daçya Savaşını tasvir eden sütun kabartması

Şekil A.15: Traian Sütunu

Şekil A.16: Traian Sütunu kaidesi

Şekil A.17: Antoninus Sikkesi_Antoninus Pius Sütunu ve Üstündeki Heykel Tasviri

Şekil A.18: Antonius Pius Sütunu kaidesindeki asker seremonileri.

Şekil A.19: Antonius Pius Sütunu kaidesinde İmparator Antonius Pius ve eşi Faustina'nın göğe ulaşması betimlenmiştir.

Şekil A.20: Marcus Aurelius Sütunu

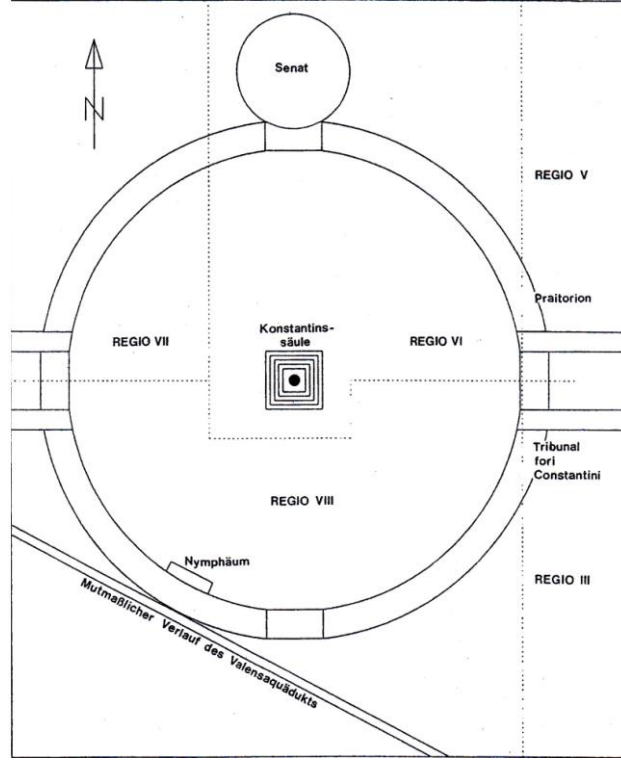

Şekil A.21: Marcus Aurelius Sütunu, 1589 yılındaki restorasyonda değiştirilen yazıt

Şekil A.22: Roma Forumu içerisinde yer alan Fokas Sütunu. (Giambattista Piranesi, 1750)

Ek B: Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar

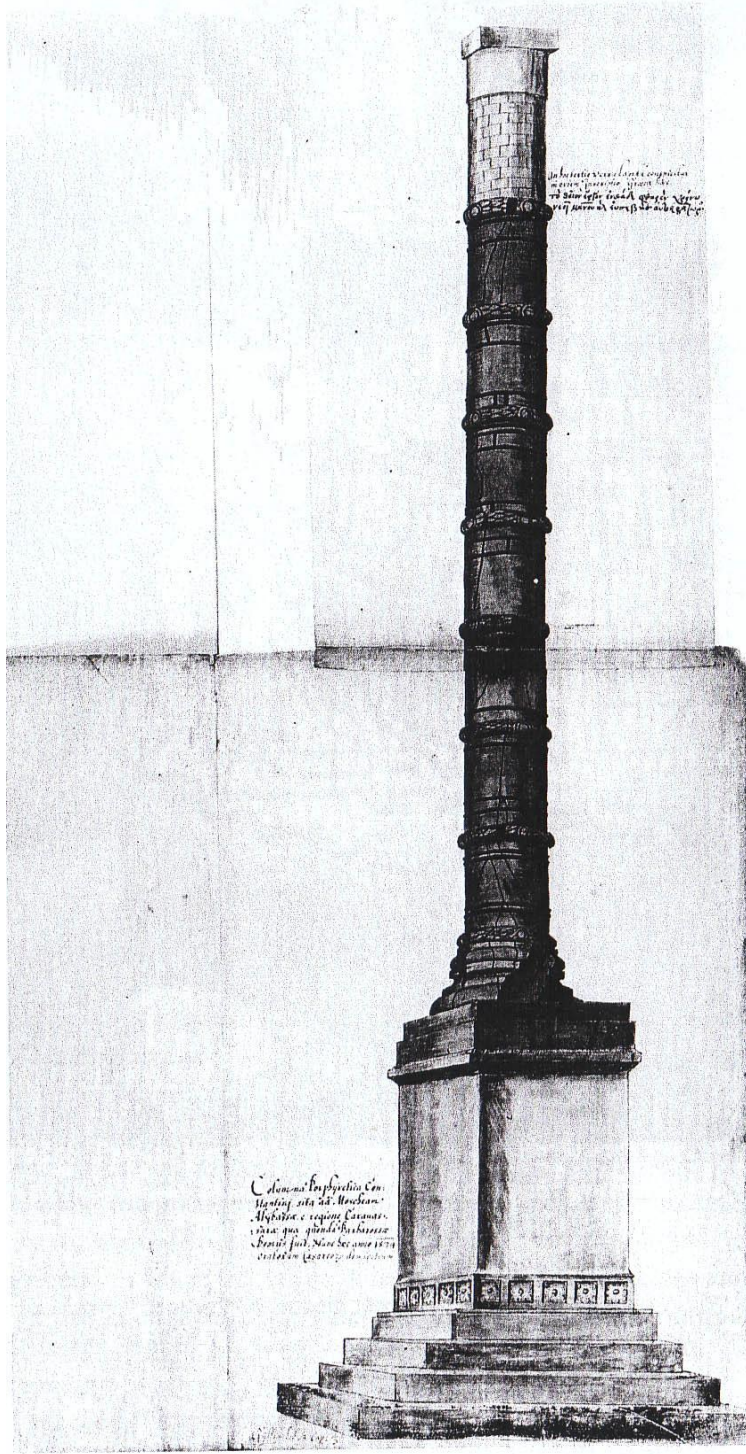
Şekil B.1: Konstantin Forumu Rekonstrüksiyonu (Berger, 1988)

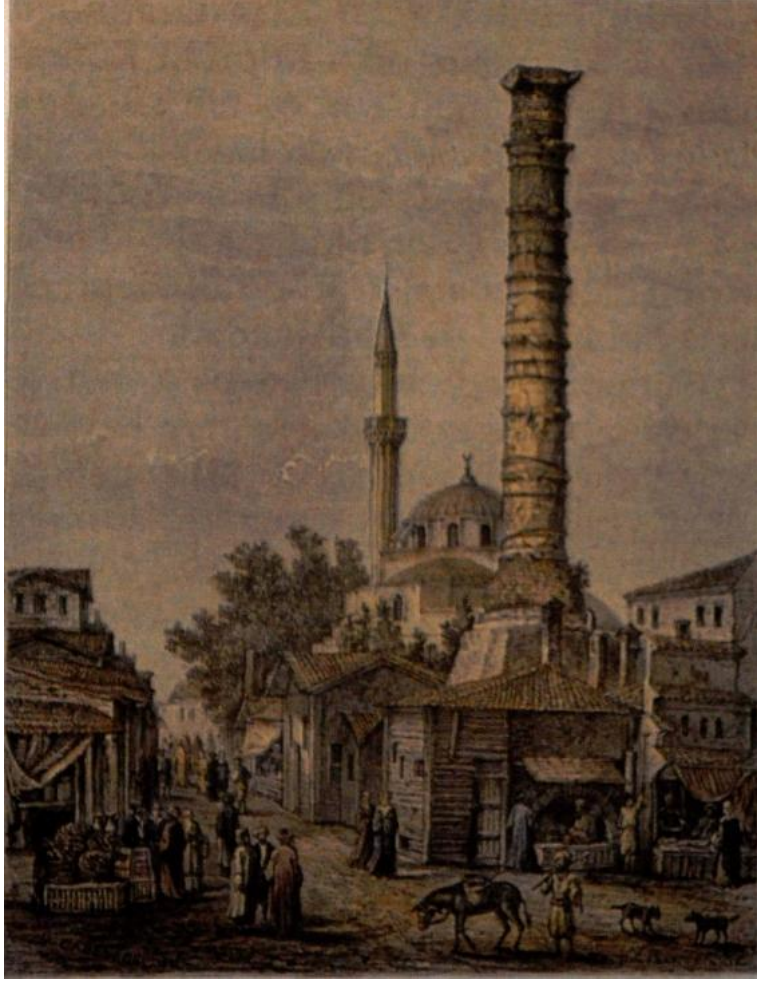
Şekil B.2: Constantinus Sütunu, I.Manuel tarafından yaptırılan yazıt.

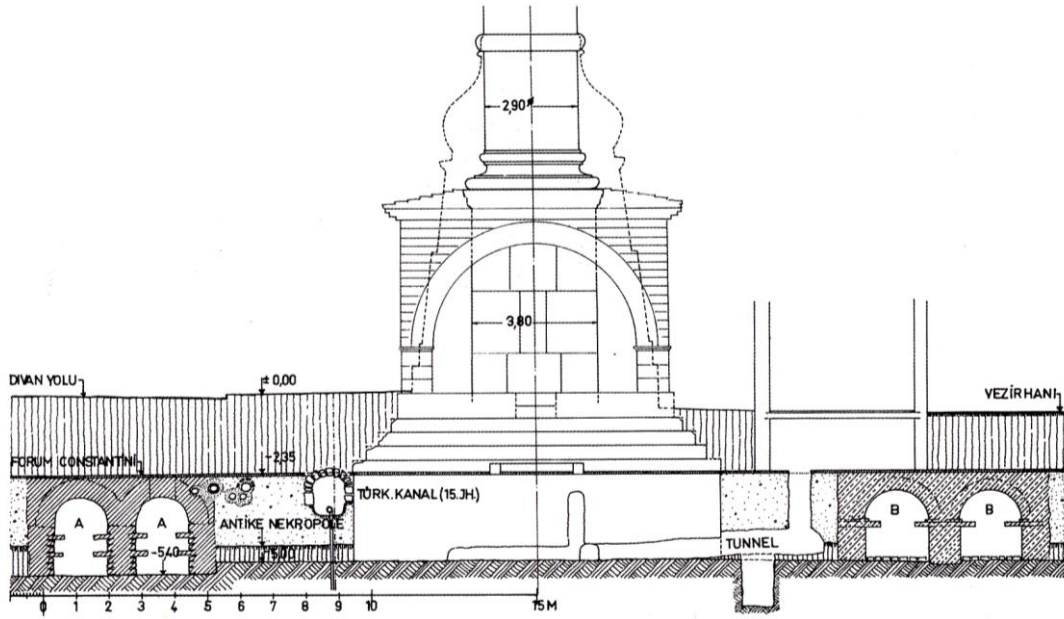
Şekil B.3: Constantinus Sütunu'nun kaidesi, Melchior Lorichs'in Rekonstrüksiyonu (1561)

Şekil B.4: Constantinus Sütunu (1574), Freshfield Koleksiyonu, Trinity College Kitaplığı, Cambridge, MS 0.17.2, folio I.

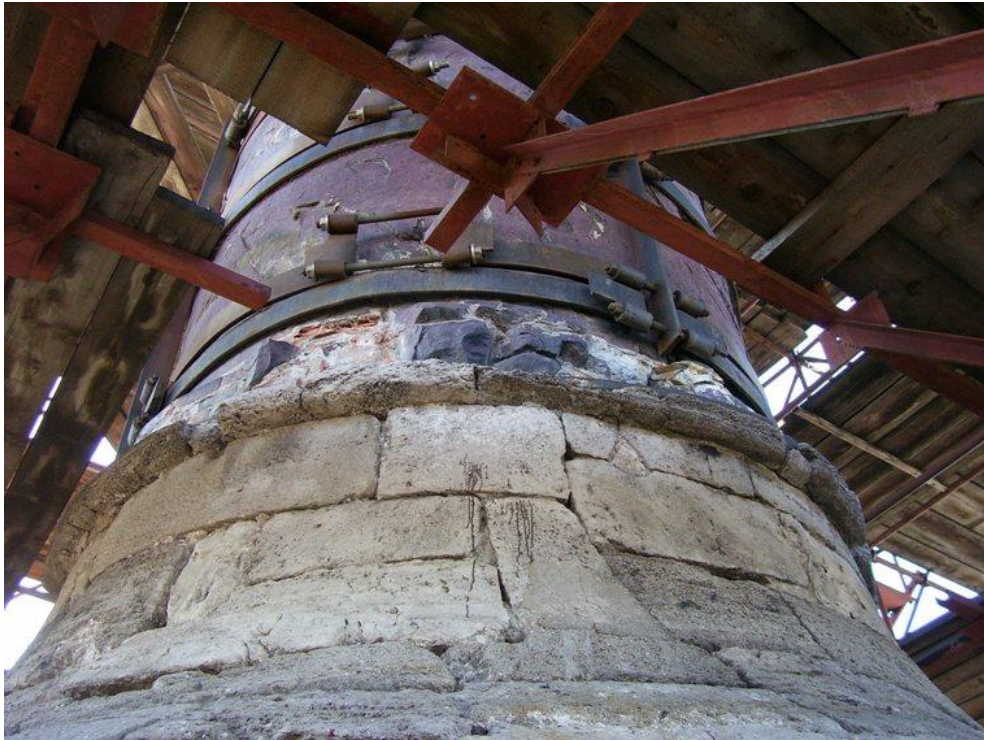
Şekil B.5: Osmanlı döneminde Çemberlitaş (Burçak Evren Koleksiyonu)

Şekil B.6: Constantinus Sütunu ve kaidesinin kuzey-güney yönü kesiti. Forum ve Divanyolu'nun yükseltisi ve 1929-1930 yılı kazısının sonuçları (E. Mamboury)

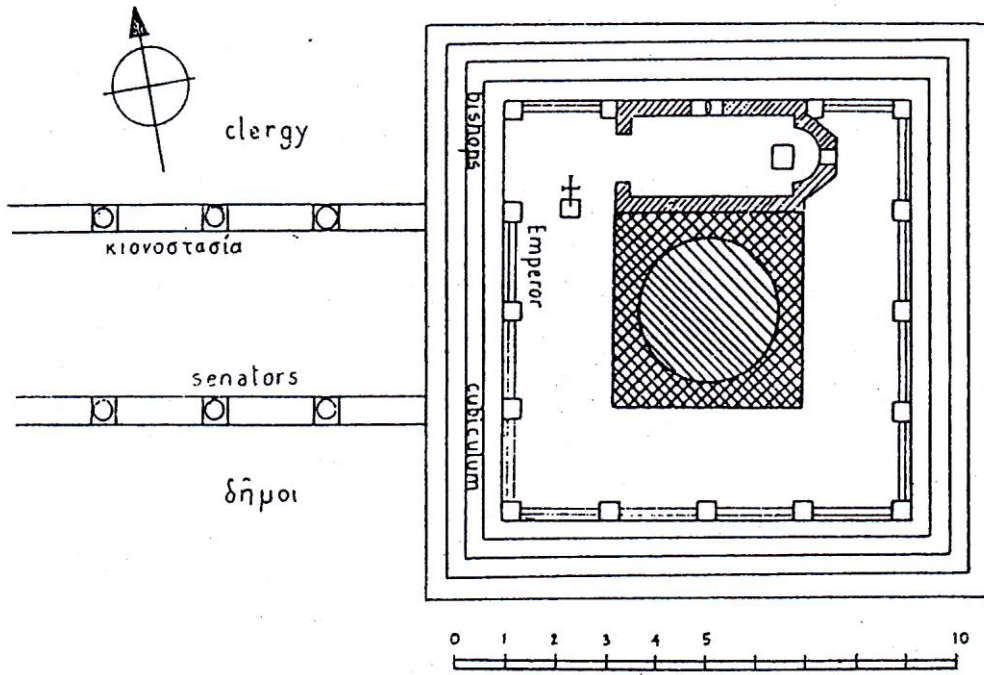
Şekil B.7: Çemberlitaş restorasyonu ile ilgili Radikal gazetesi 21 Şubat 2010 haberi.
(Url-2, 2010)

Şekil B.8: Constantinus Sütunu kaide etrafında II. Mustafa tarafından eklenen küfeki
taş kılıf.

Şekil B.9: Constantinus Sütunu iki kasnak arasındaki defne yaprağı kabartma birleşimi.

Şekil B.10: Constantinus Forumu Rekonstrüksiyonu (Mango, 1980)

Fatih Sultan Mehmed'in Atmeydanı'ndaki Yılanlı Sütuna şesşer atışı

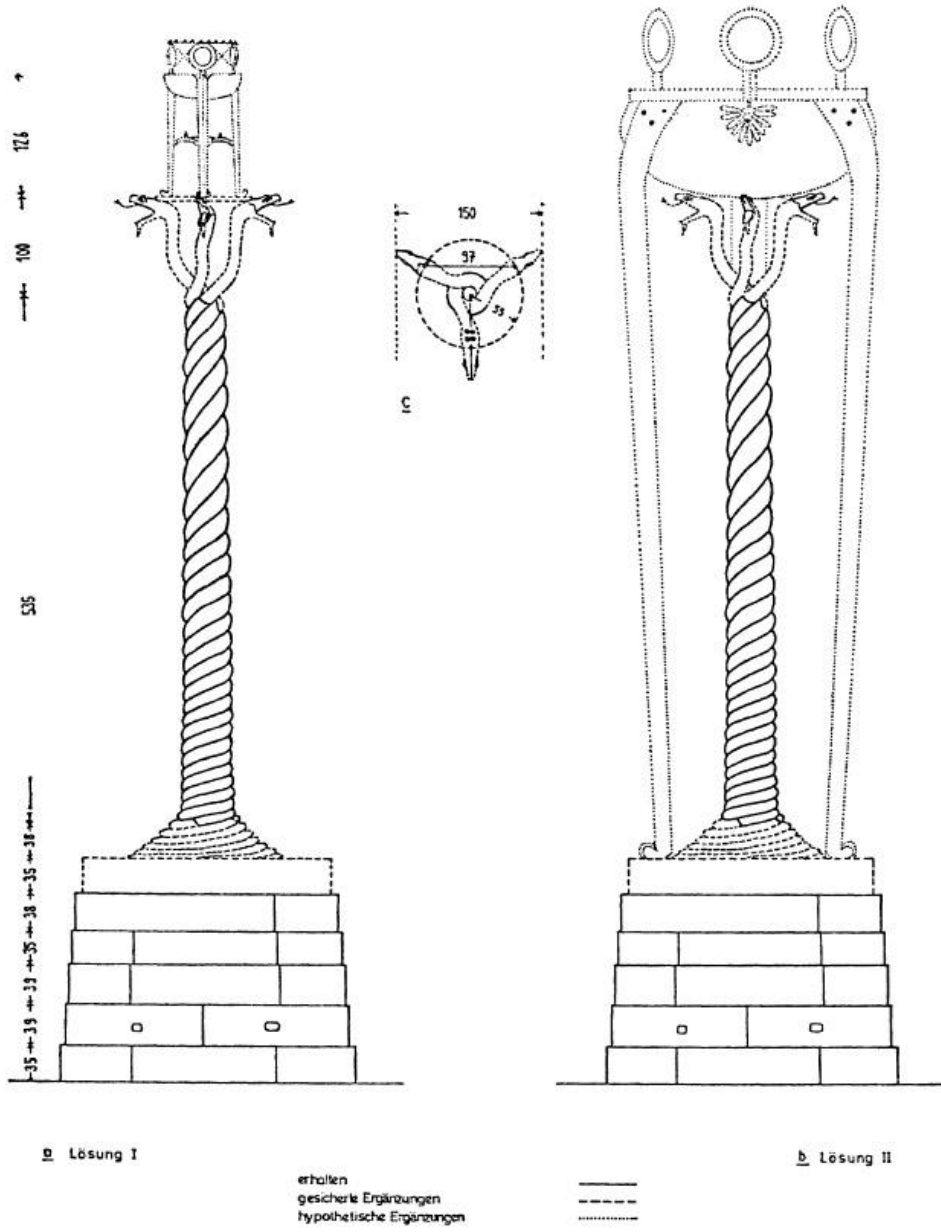
Şekil B.13: Fatih Sultan Mehmed'in Atmeydanı'ndaki Yılanlı Sütuna şesşer atışı
(Mehmed Bey'in gravürü, Hünername)

Şekil B.14: Yılanlı Sütuna ait yılanbaşlarından biri. (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

Şekil B.15: Yılanlı Sütun.

Şekil B.16: Yılanlı Sütun'un farklı iki konstrüksiyonu (Gauer, 1968)

Şekil B.17: İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Philadelphion'daki Porfir Obelisk'in Parçası.

Şekil B.18: İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Philadelphion'daki Porfir Obelisk Kaidesi'nin Parçası.

Şekil B.19: Philadelphion Obelisk Restitüsyon Önerisi. (Url-3)

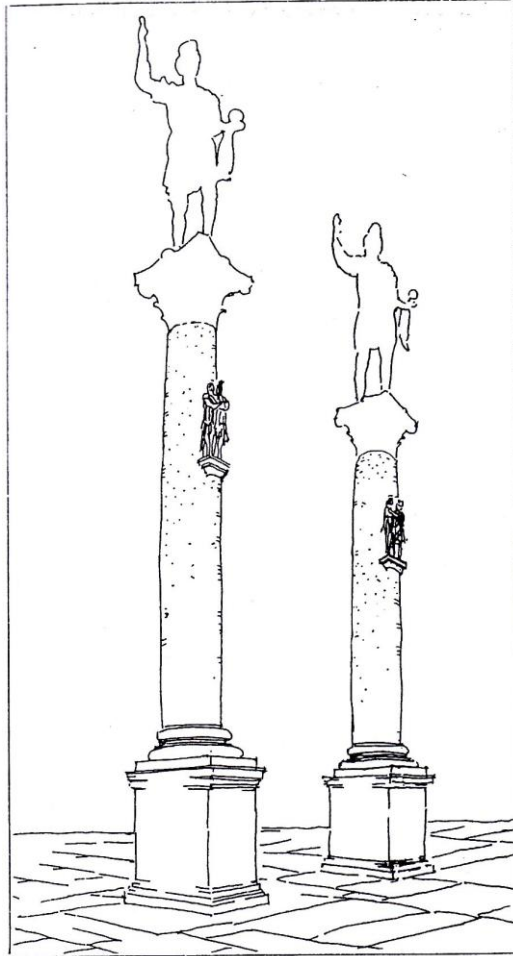
Şekil B.20: 1857 yılında Altın Kapı'nın yakınında bulunan torso (Verzone, 1958)

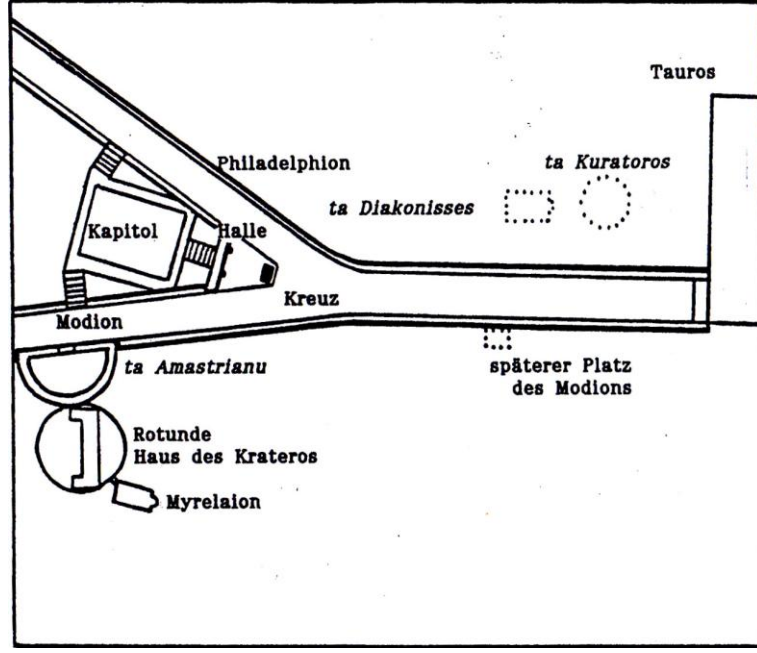
Şekil B.21: Tetrarkh heykellerine ait eksik ayak parçası (Verzone, 1958)

Şekil B.22: Tetrarkh heykel grubu, Venedik.

Şekil B.23: İkiz Porfir Sütunlar, P. Verzone rekonstrüksiyonu. (Verzone, 1958)

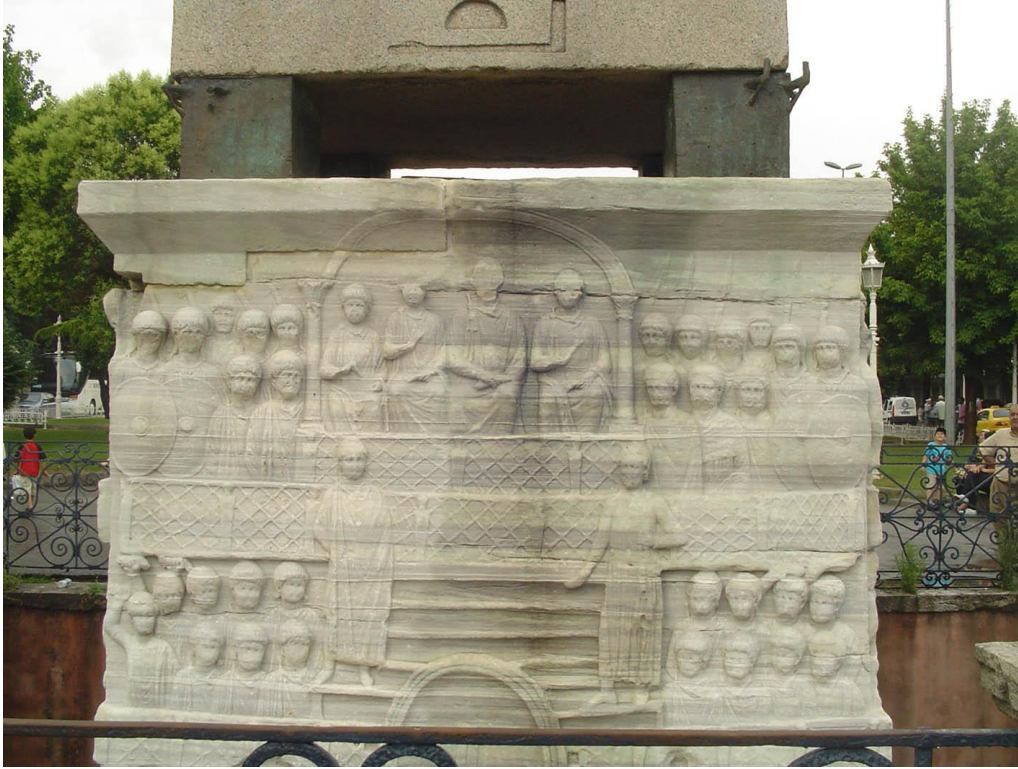
Şekil B.24: Kapitol ve çevresi (Berger, 1988)

Şekil B.25: Dikilitaş'ın alt kaidesi üzerindeki kabartmalar.

Şekil B.26: Dikilitaş kaidesinin kuzey yönündeki kabartmaları.

Şekil B.27: Dikilitaş kaidesinin güney yönündeki kabartmaları.

Şekil B.28: Dikilitaş kaidesinin doğu yönündeki kabartmaları.

Şekil B.29: Dikilitaş kaidesinin batı yönündeki kabartmaları.

Şekil B.30: Örne Sütun'un restorasyonu, 1895-1896. (İ.T.S., 2010)

Şekil B.31: Örne Sütun kaidesindeki yazıt.

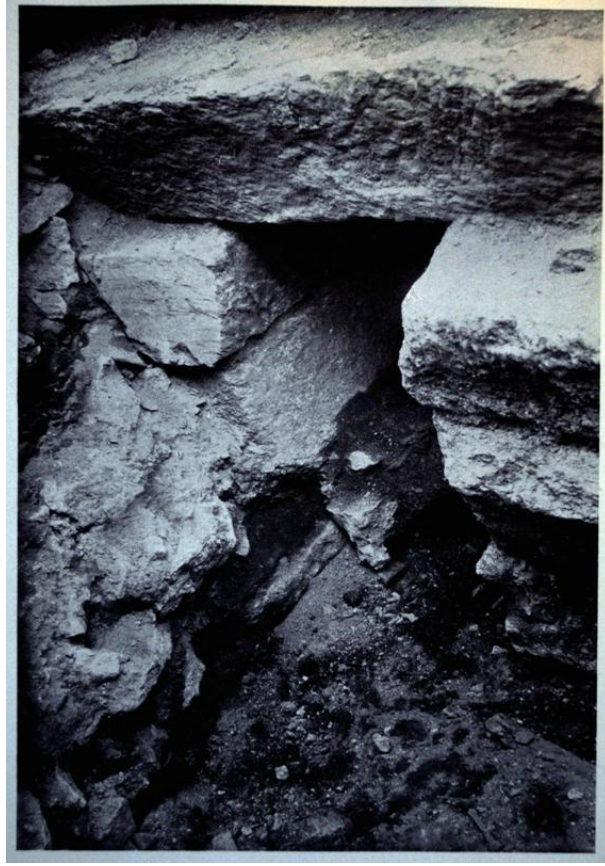
Şekil B.32: Örne Sütun kaidesinde üç tarafında bulunan delikler.

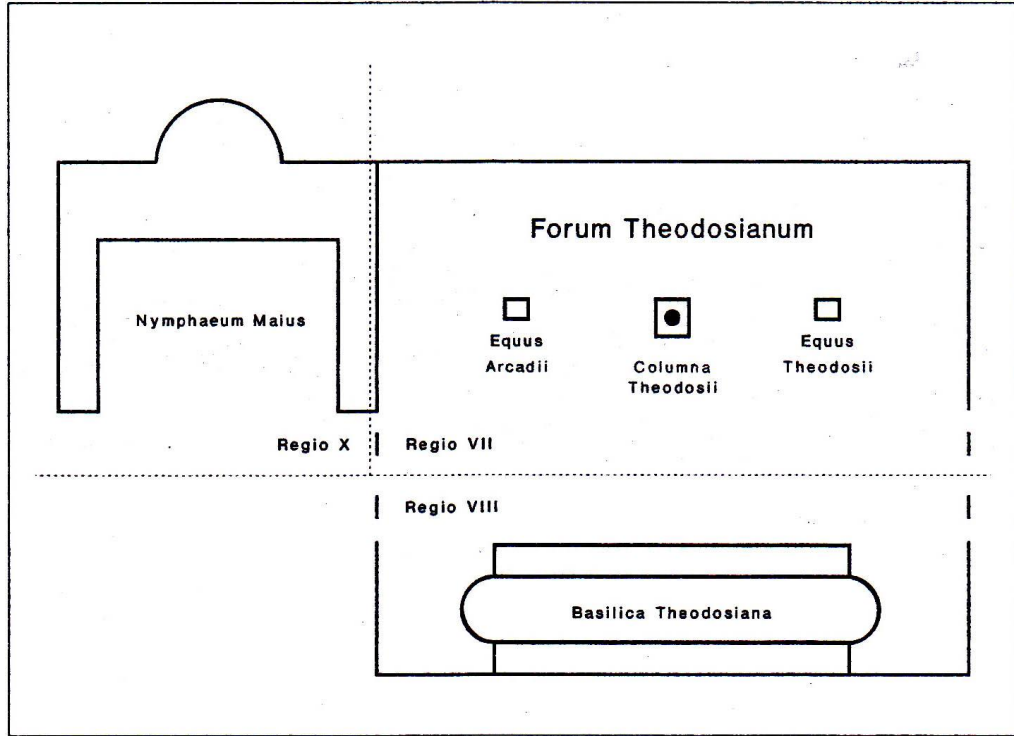
Şekil B.33: Örne Sütun gövdesi üzerindeki delikler.

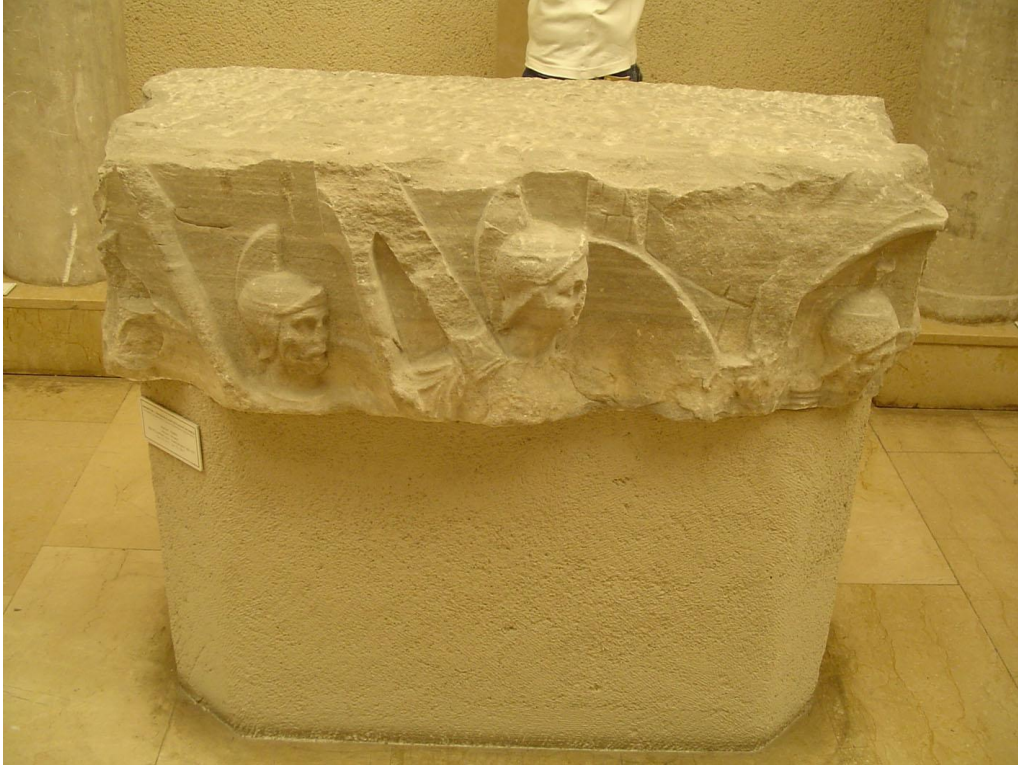
Şekil B.34: 1929-30 yıllarında Casson tarafından yapılan kazıda Örne Sütun kaidesindeki etrafında tespit edilen su kanalı.(Casson, 1929)

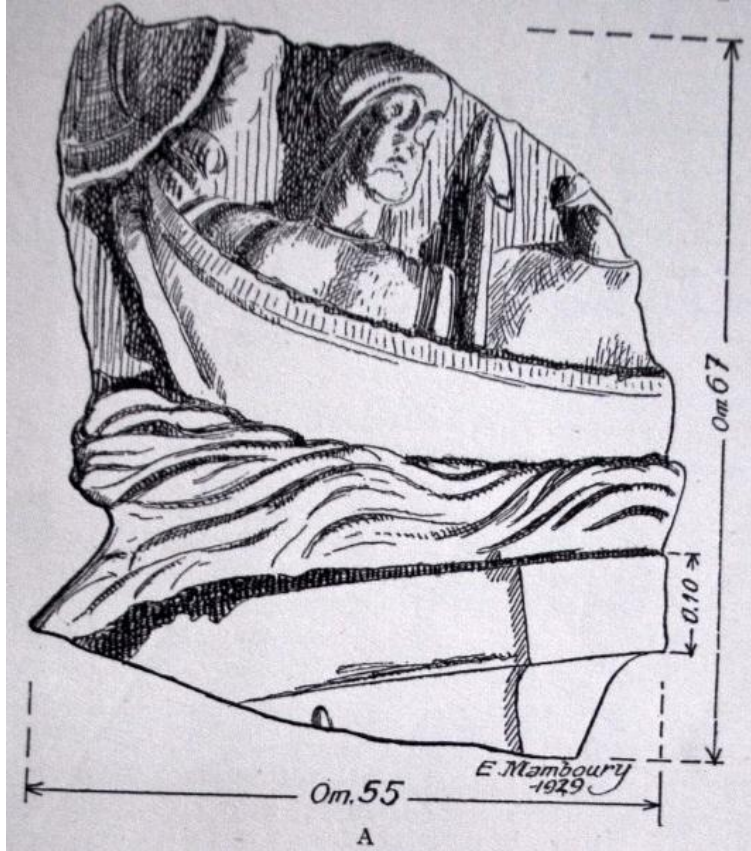
Şekil B.35: 1929-30 yıllarında Casson tarafından yapılan kazıda Örme Sütun kaidesindeki tespit edilen boşluk. (Casson, 1929)

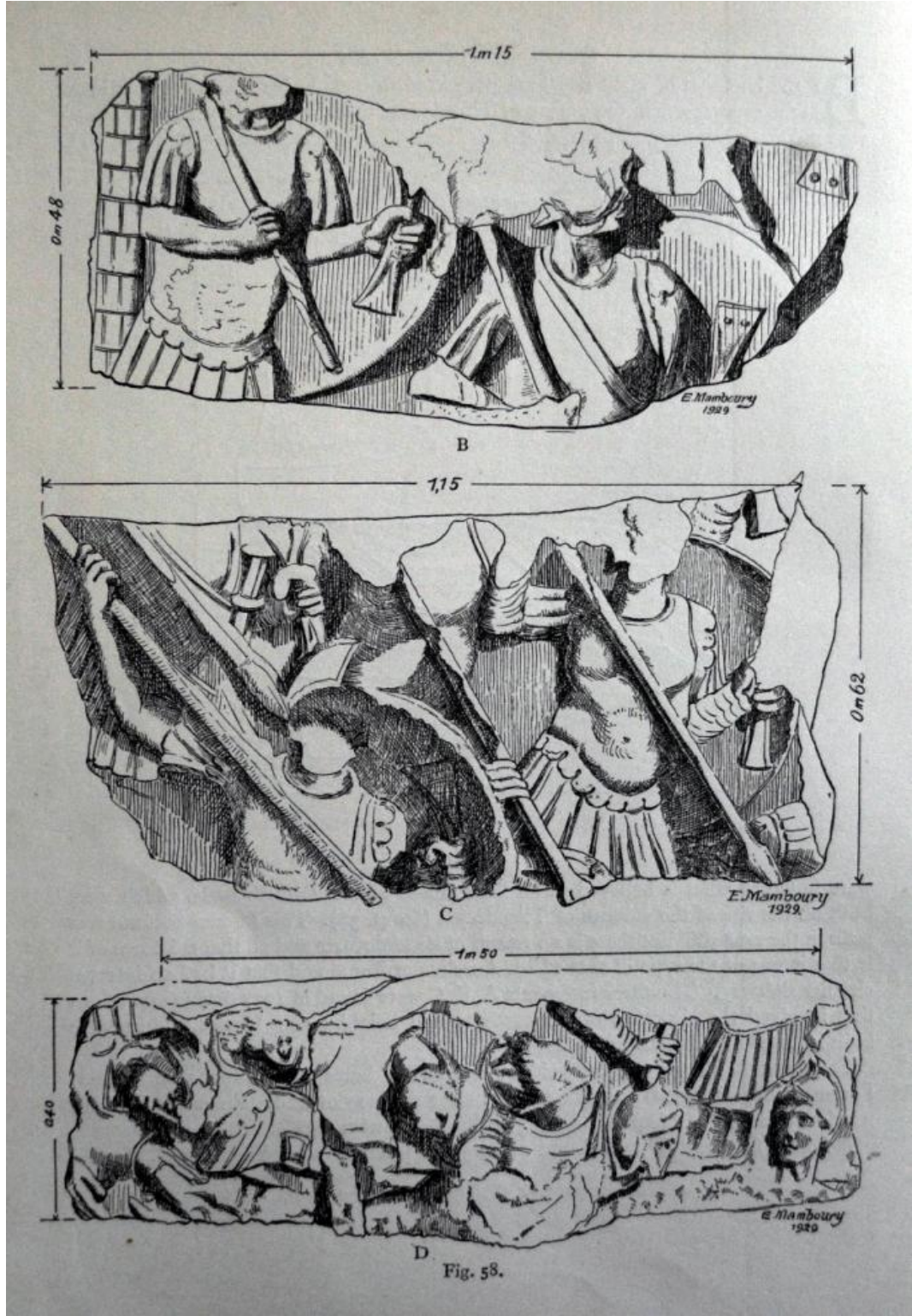
Şekil B.36: Theodosius Forumu Rekonstrüksiyon (Bauer, 1996)

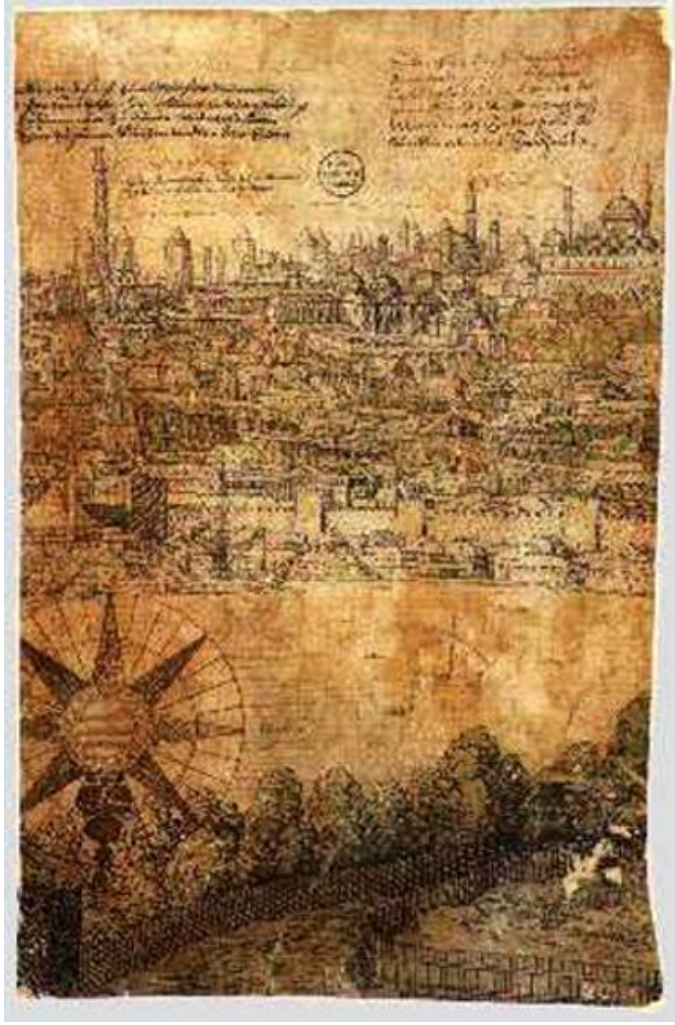
Şekil B.37: Theodosius Sütunu'na ait kabartma parçası-Env. No. 73.76 (İ.A.M.)

Şekil B.38: 1927 yılındaki kazıda Theodosius Sütunu'na ait bulunan A parçası (Casson, 1928)

Şekil B.39: 1927 yılındaki kazıda Theodosius Sütunu'na ait bulunan B, C ve D parçası (Casson, 1928)

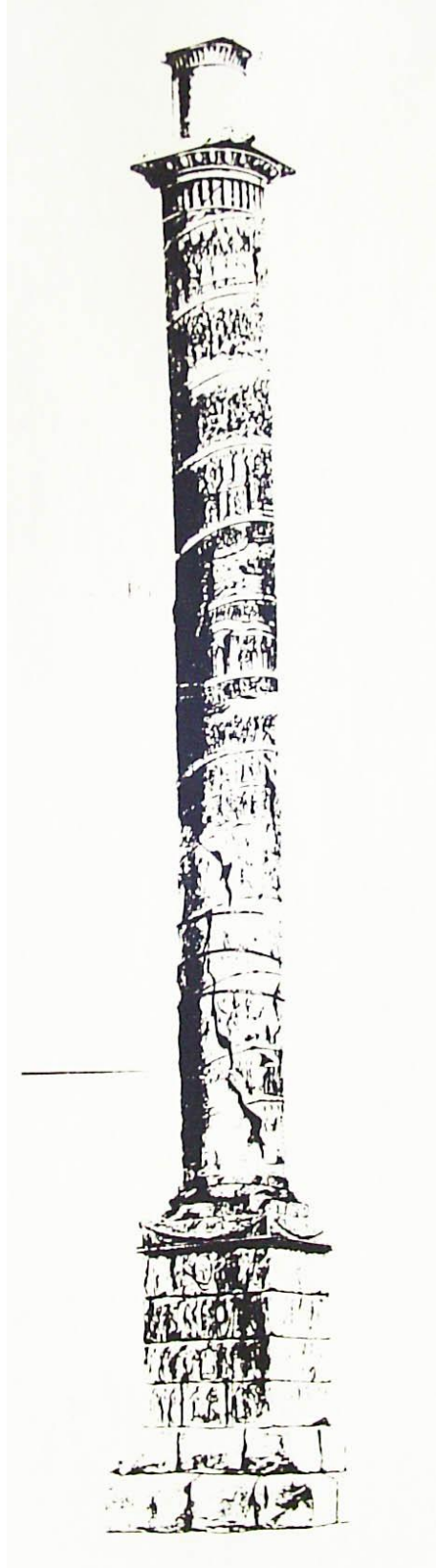
Şekil B.40: Melchior Lorichs'in İstanbul gravürü

Şekil B.41: Matrakçı Nasuh'un İstanbul gravürü. (1533-1536)

Şekil B.42: Piri Reis'in İstanbul haritası (1520-1525)

Şekil B.43: Paris, Bibliotheque Nationale'deki çizim

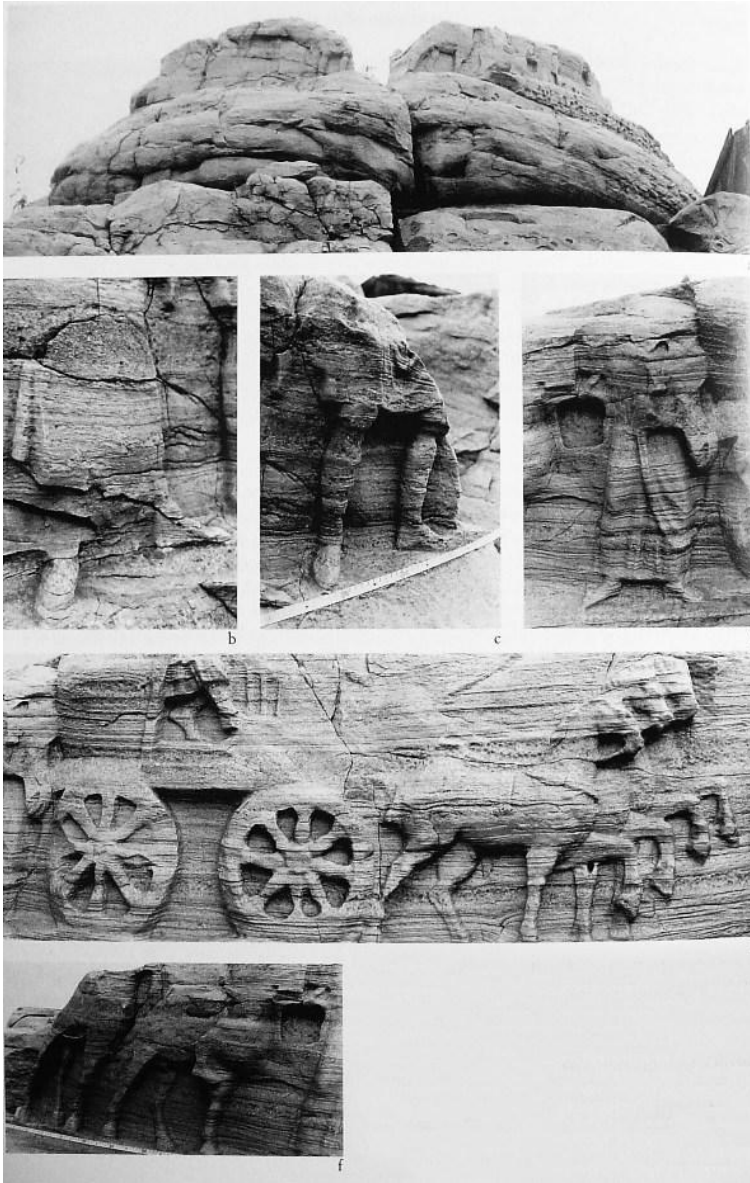
Şekil B.44: Du Cange'nin gravürü

Şekil B.45: 17. yüzyılda yerel bir sanatçı tarafından yapılan gravür

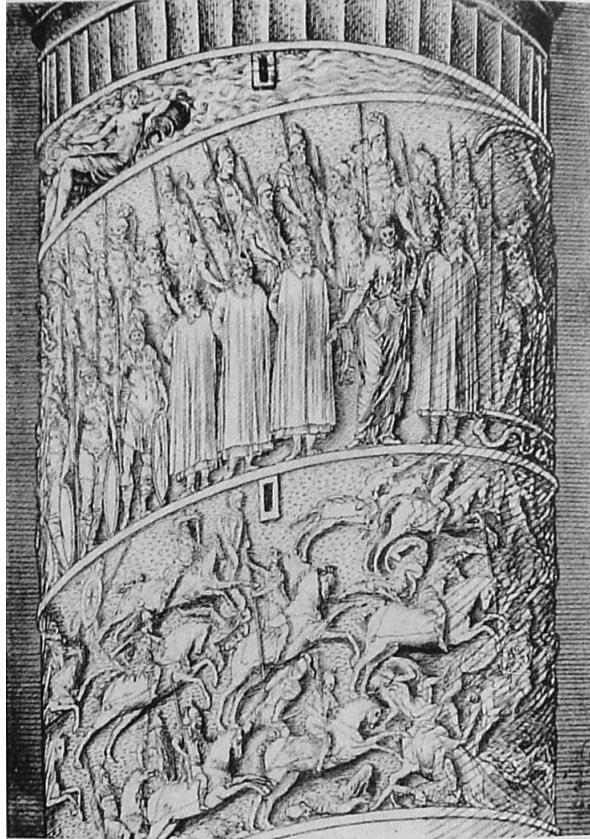
Şekil B.46: Arcadius Sütunu'nun ayakta kalan kaidesinin günümüzdeki durumu.

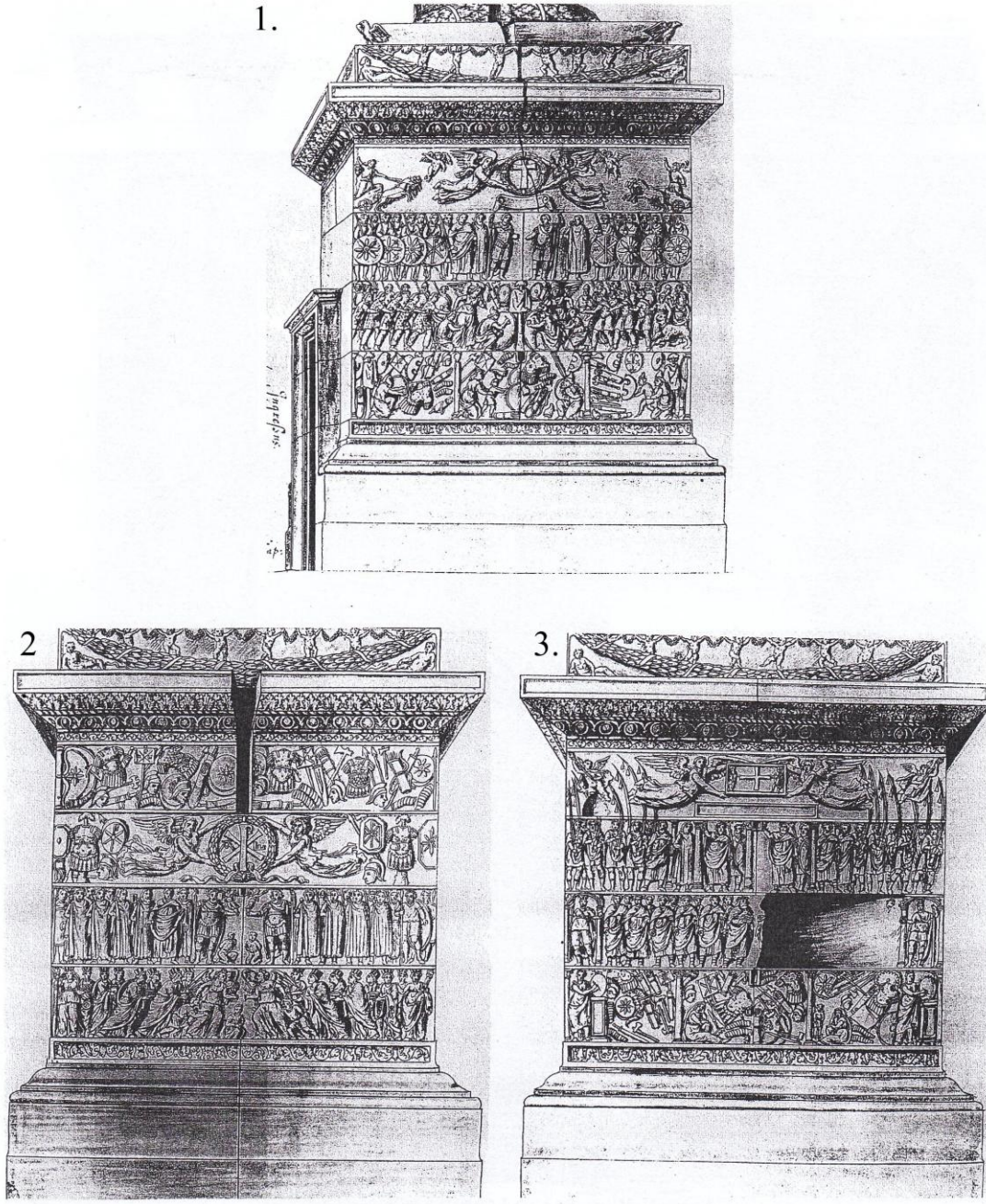
Şekil B.47: Arcadius Sütunu kaidenin batı kısmı (Konrad, 2001)

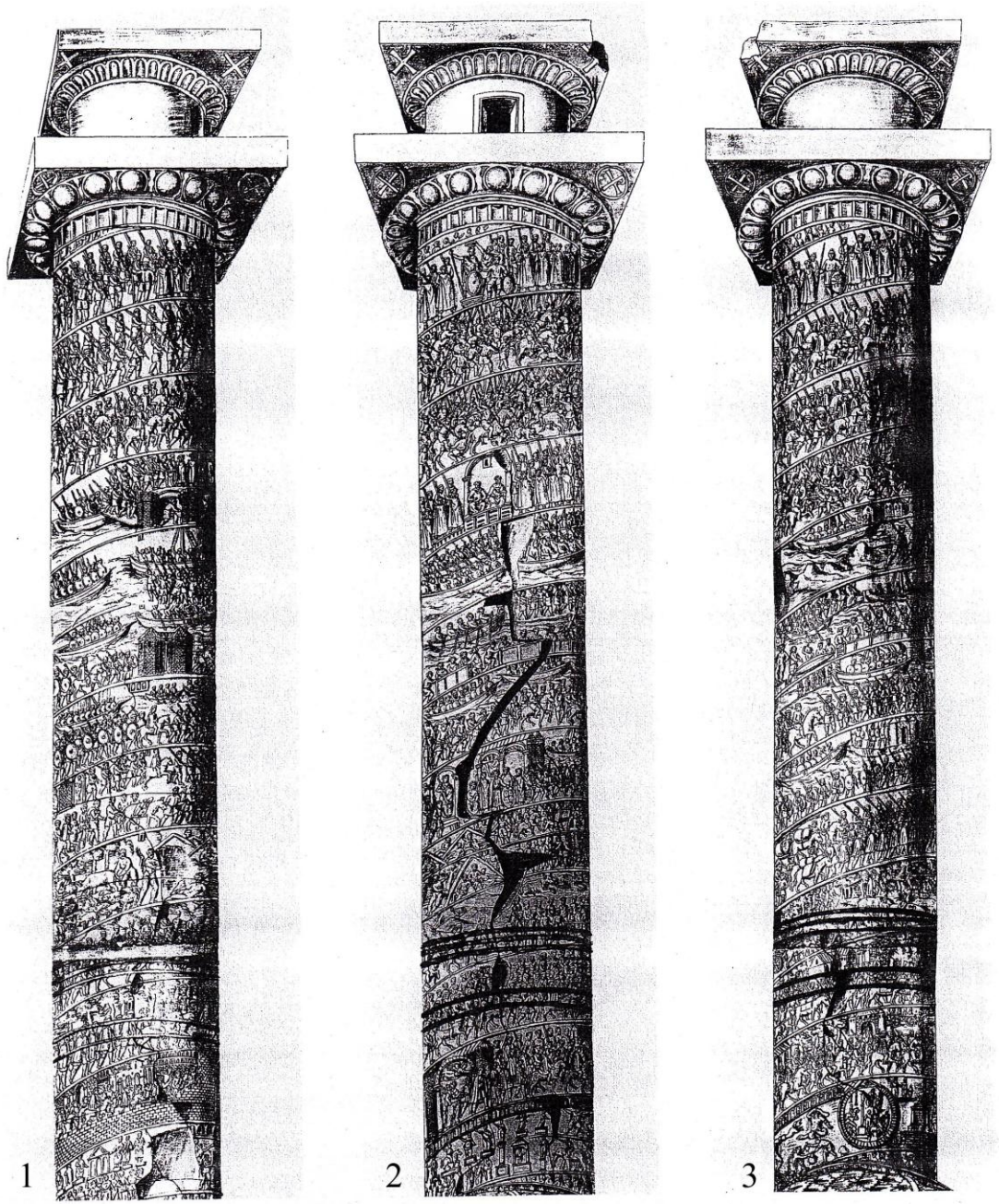
Şekil B.48: Konstantinopolis'in 1480 görünümü. (Vavassore, 1520)

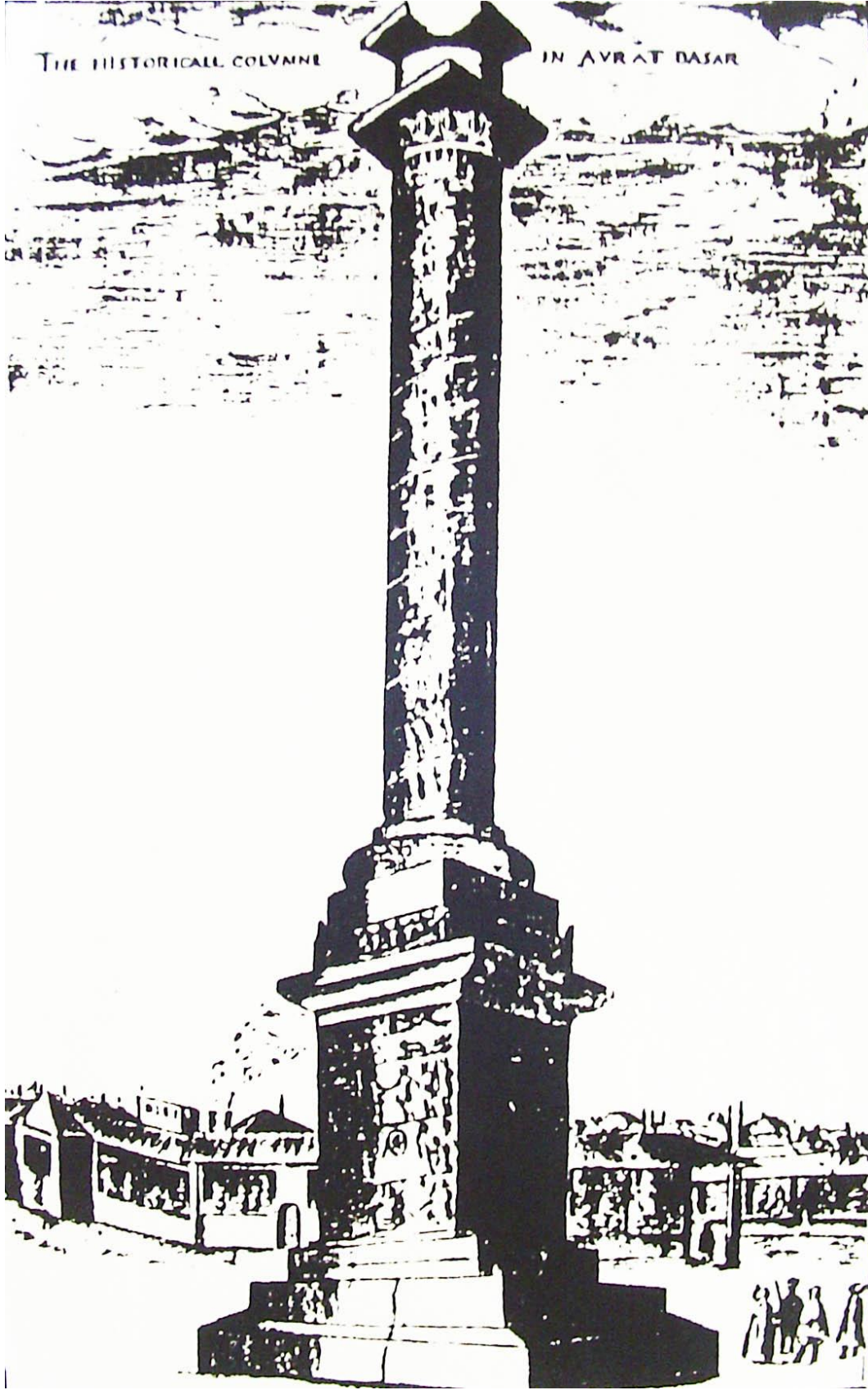
Şekil B.49: Melchior Lorichs'in Arcadius Sütunu'na ait çizimi, 1559. (Kollwitz, 1941)

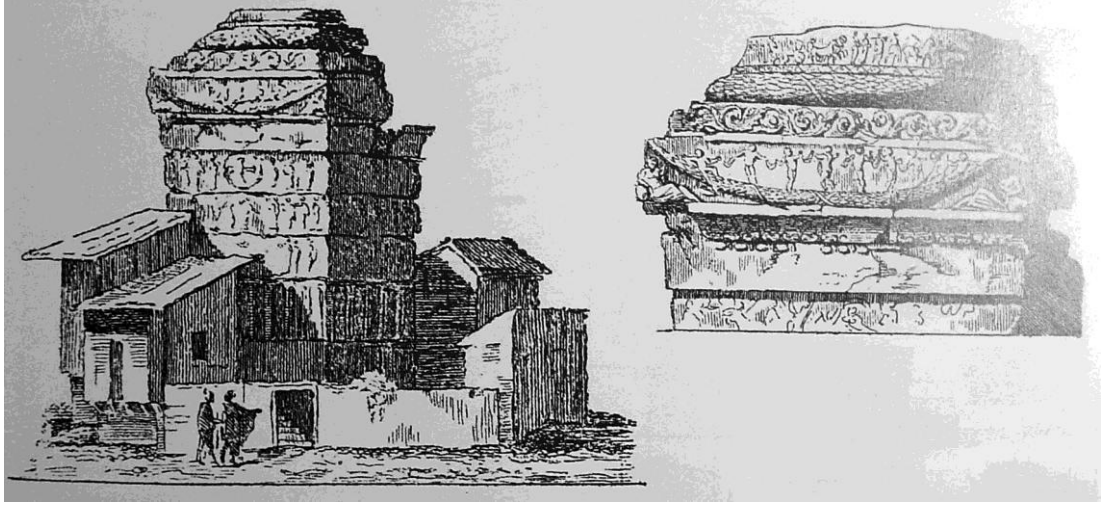
Şekil B.50: Arcadius Sütunu'nun Kaidesine ait Batı Cephesi(1), Güney Cephesi (2)ve Doğu Cephesi (3); Freshfield Çizimleri (Konrad, 2001)

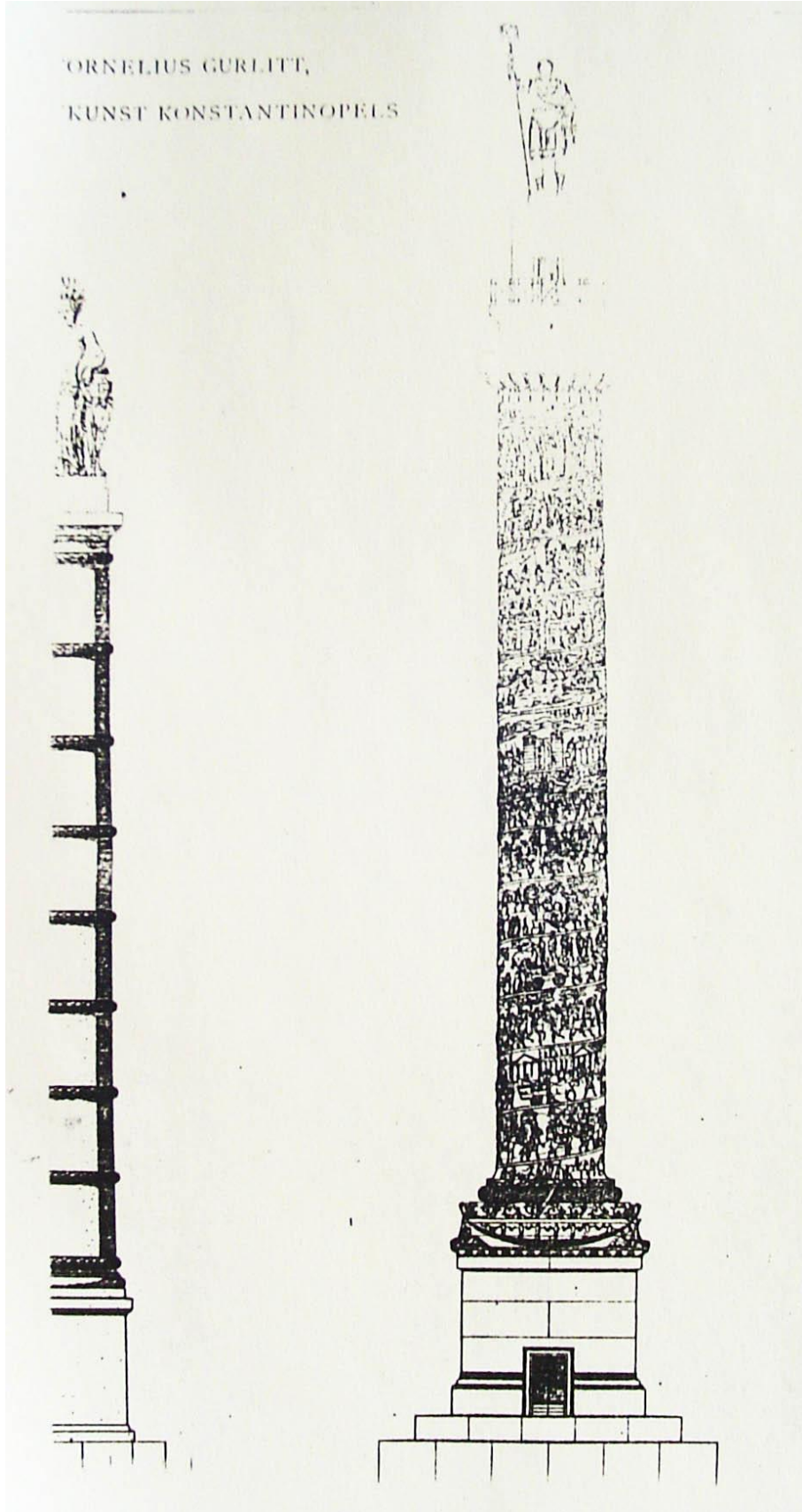
Şekil B.51: Arcadius Sütunu Spiral Kabartmalara ait Batı Cephesi(1), Güney Cephesi (2)ve Doğu Cephesi (3); Freshfield Çizimleri (Konrad, 2001)

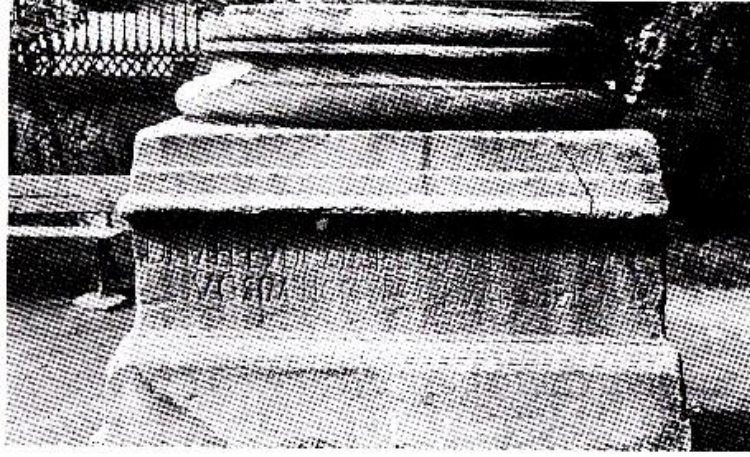
Şekil B.52: Sandy'ın gravürü, 1610

Şekil B.53: Arcadius Sütunu, (Cassas, 1784)

Şekil B.54: Gurlitt'in Arcadius Sütunu restitüsyonu.

Şekil B.55: Eudokia Sütunu'nun kaidesi, Aya Sofya Müzesi.

Şekil B.56: Eudokia Sütun Kaidesi.

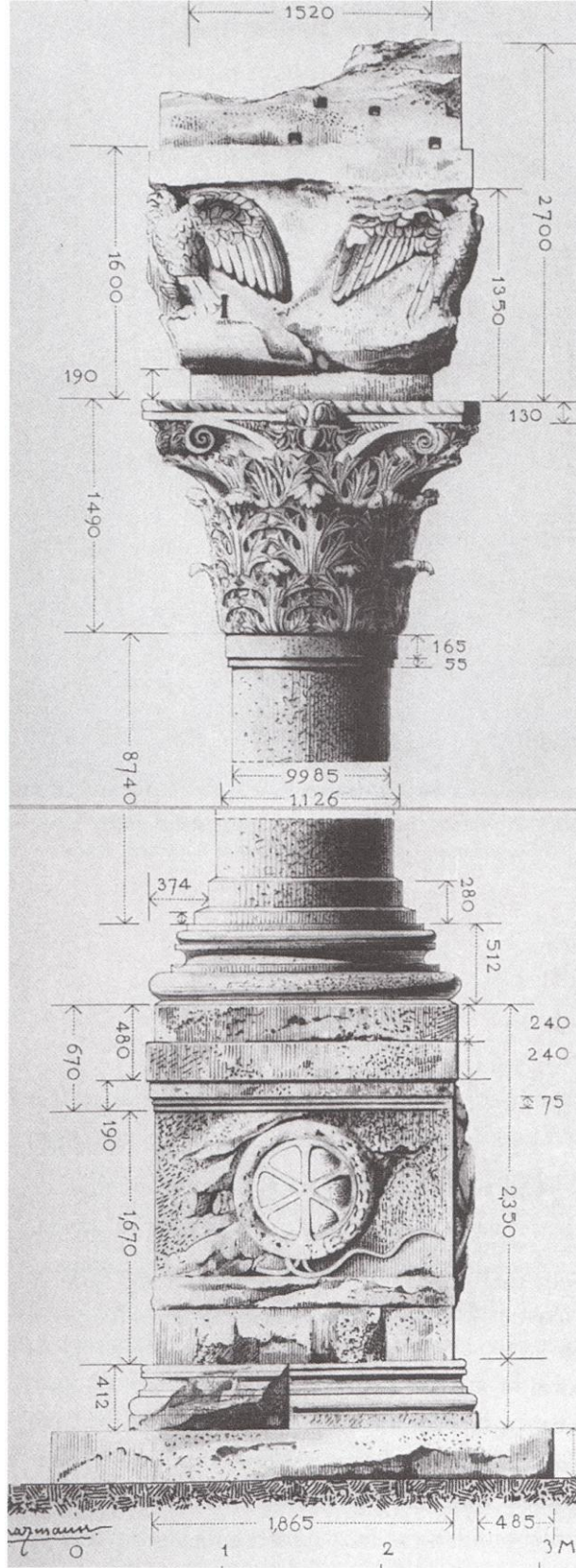
Şekil B.57: Marcianus Sütunu'nun kaidesi üzerindeki İsa Monogramı kabartması.

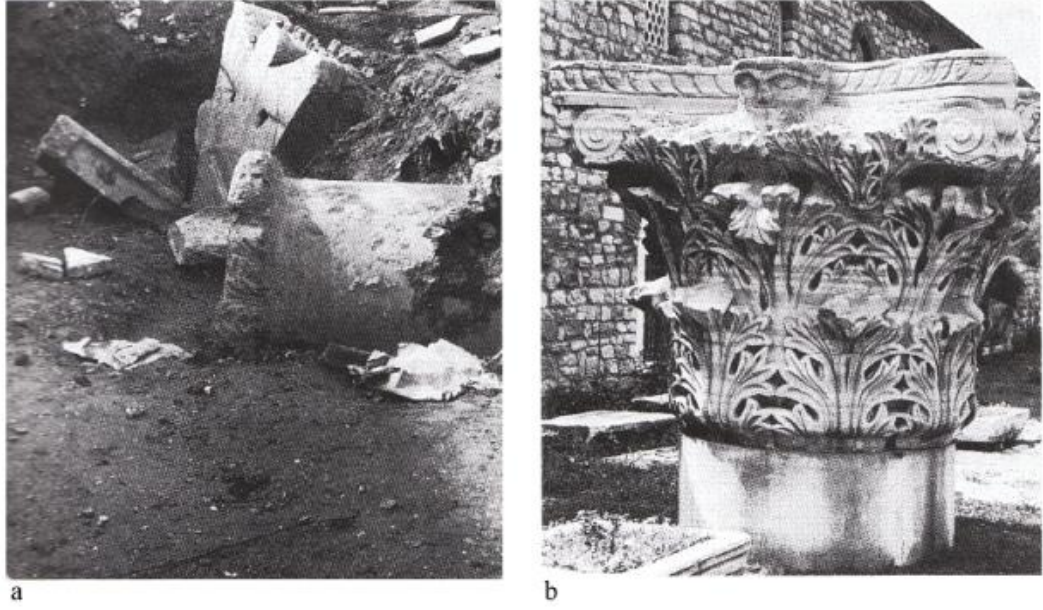
Şekil B.58: Marcianus Sütunu'nun kaidesi üzerindeki Nike figürleri

Şekil B.59: Marcianus Sütunu'nun günümüzdeki durumu.

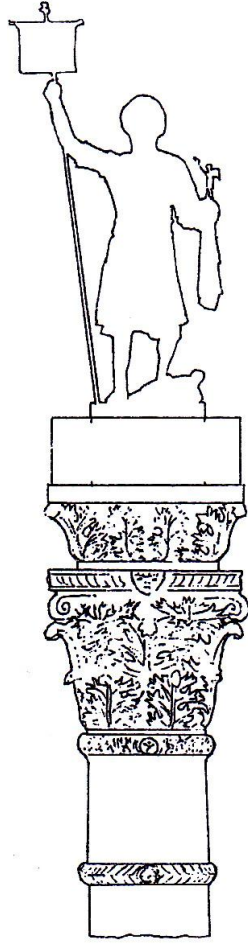
Şekil B.60: Marcianus Sütunu'nun ölçekli çizimi (P. Schazmann) (Müller-Wiener, 2007)

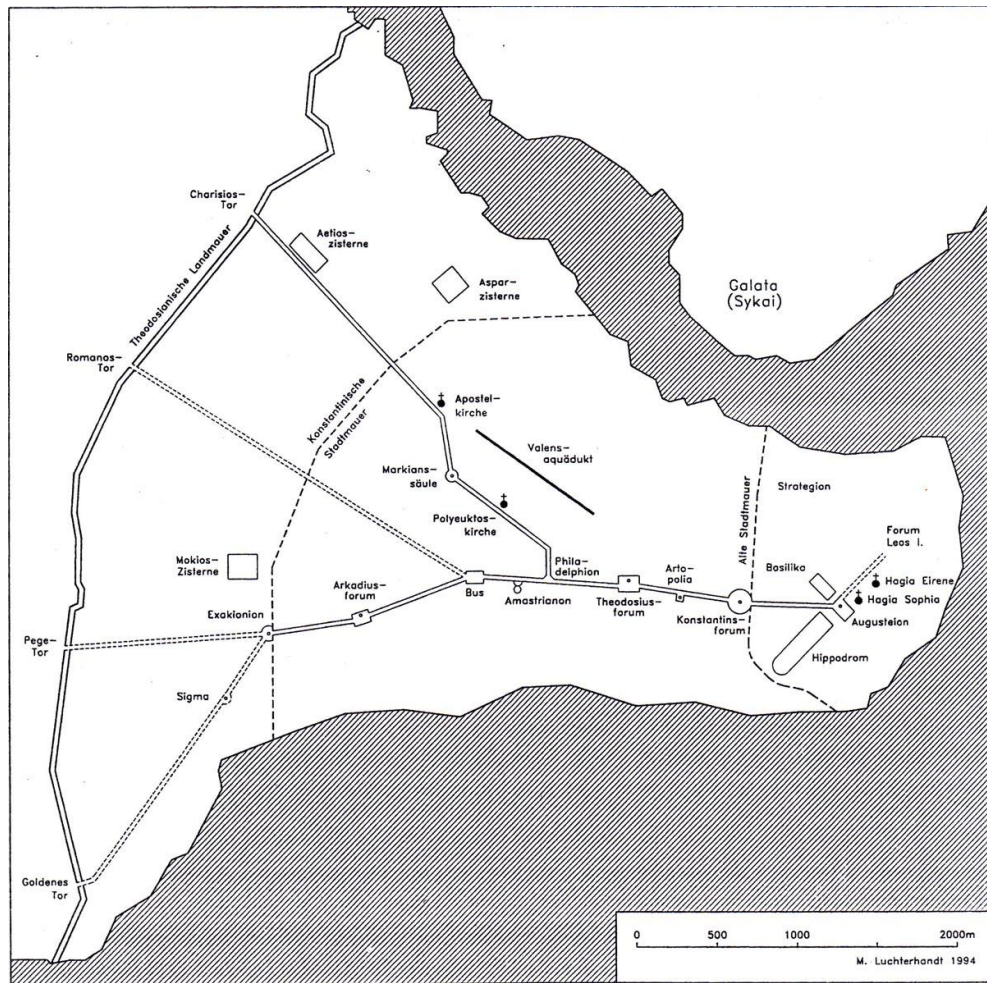
Şekil B.61: 1959’da Topkapı Sarayı’nın ikinci avlusunda yapılan kazıda bulunan basamak blokları, sütun gövdesi (a) ve korint sütun başlığı (b) (Müller-Wiener, 2007)

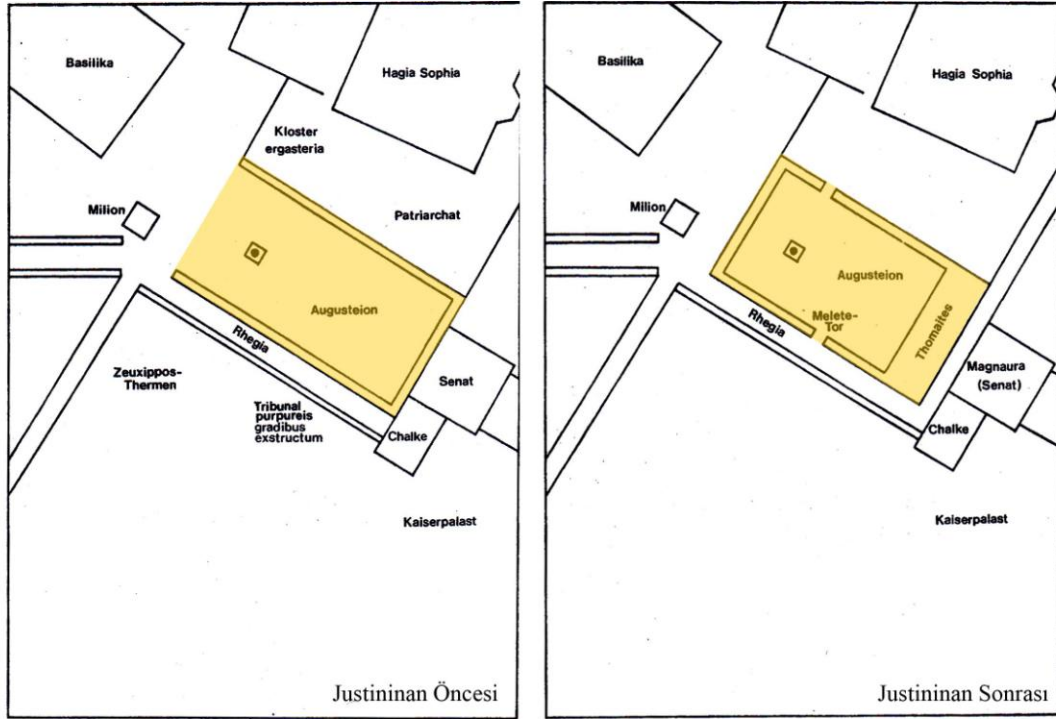

Şekil B.62: Barletta Heykeli, İtalya.

Şekil B.63: Leo Sütunu Rekonstrüksiyonu (Peschow, 1986)

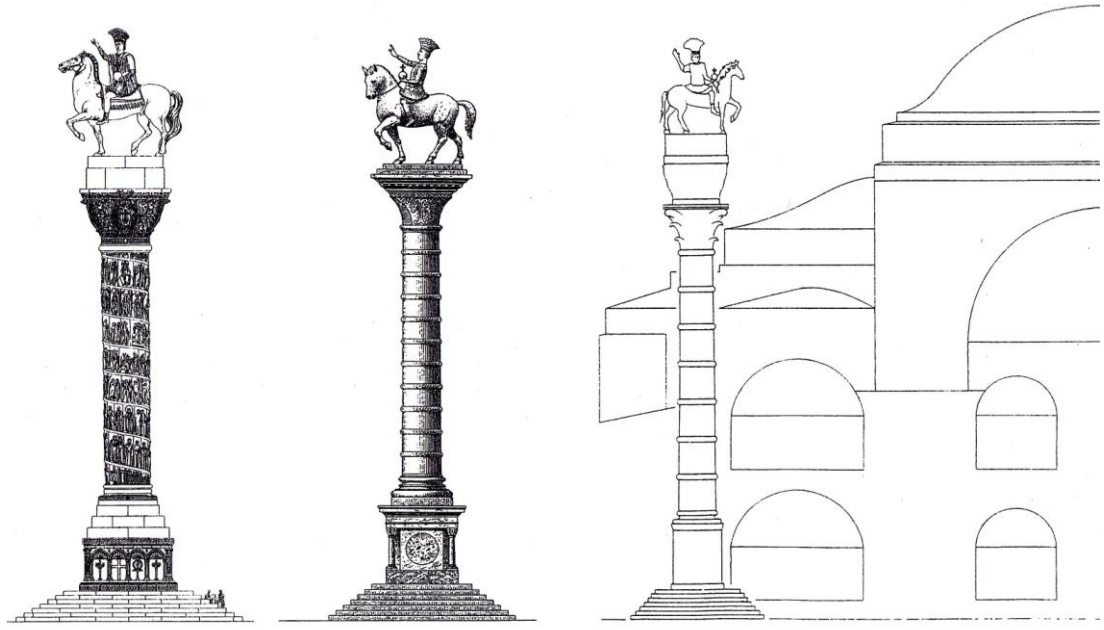

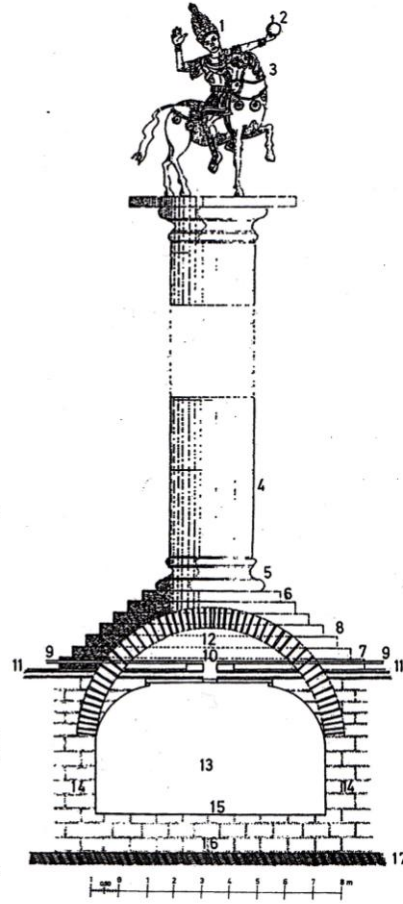
Şekil B.65: Iustinianus öncesi ve sonrası Augusteion

Şekil B.66: İmparatorluk Atlısı'nın çizimi. Budapest Üniversitesi Kütüphanesi.(Kollwitz, 1941)

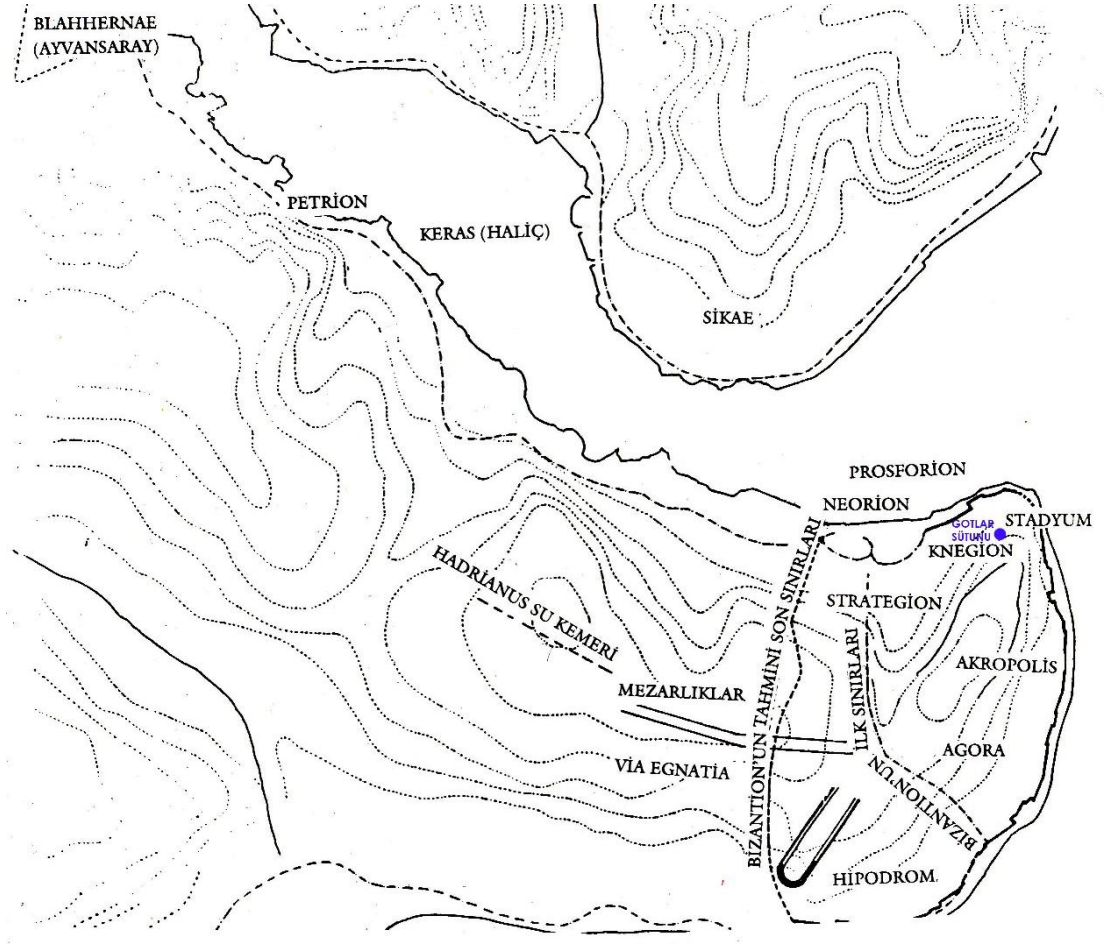
Şekil B.67: Iustinianus Sütunu'na ait C. Gurlitt, E.M. Antoniades ve R.H.W. Stichel'in rekonstrüksiyonları (Bauer, 1996)

1. Akhilleos ya da Ares kıyafetinde tasvir edilmiş Iustinianus;
2. Dünya;
3. Iustinianus'un "Dosi" adlı atı;
4. Sütün gövdesi;
5. Sütün kaidesi;
6. Krepis;
7. Stylobat;
8. Basamaklar;
9. Dolun kanalları;
10. Haznenin ağız;
11. Boşalım kanalları;
12. Hazneyi koruyan ve üzerindeki sütuna statik destek veren kemer yapısı;
13. Hazine bölümü;
14. Çevre duvarları;
15. Taban;
16. Temel yapısı;
17. Olasılıkla kaya ya da sağlam bir zemin oluşturan altyapı.

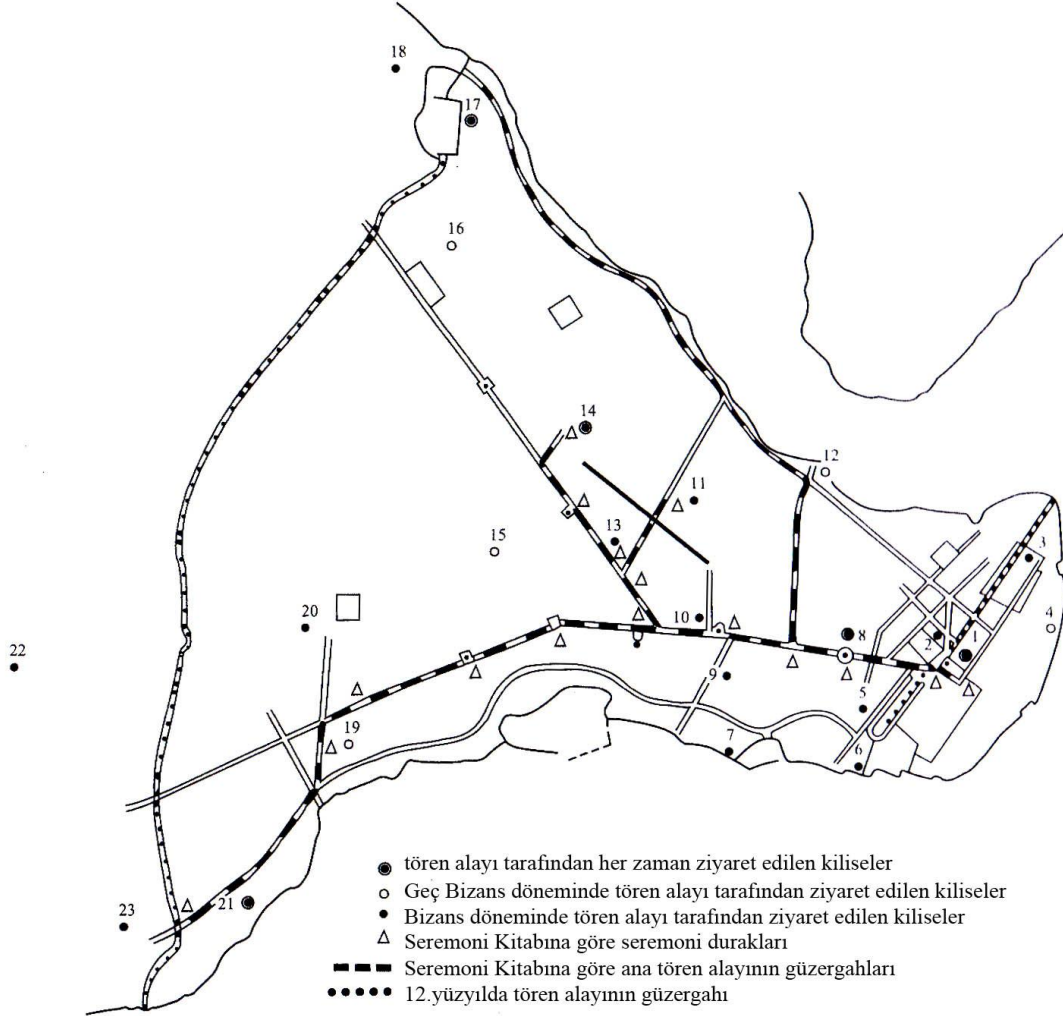
Şekil B.68: Iustinianus Sütunu rekonstrüksiyonu (Düzgüner, 2005)

Ek C: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Biçim Analizi ve Kentteki Konumları

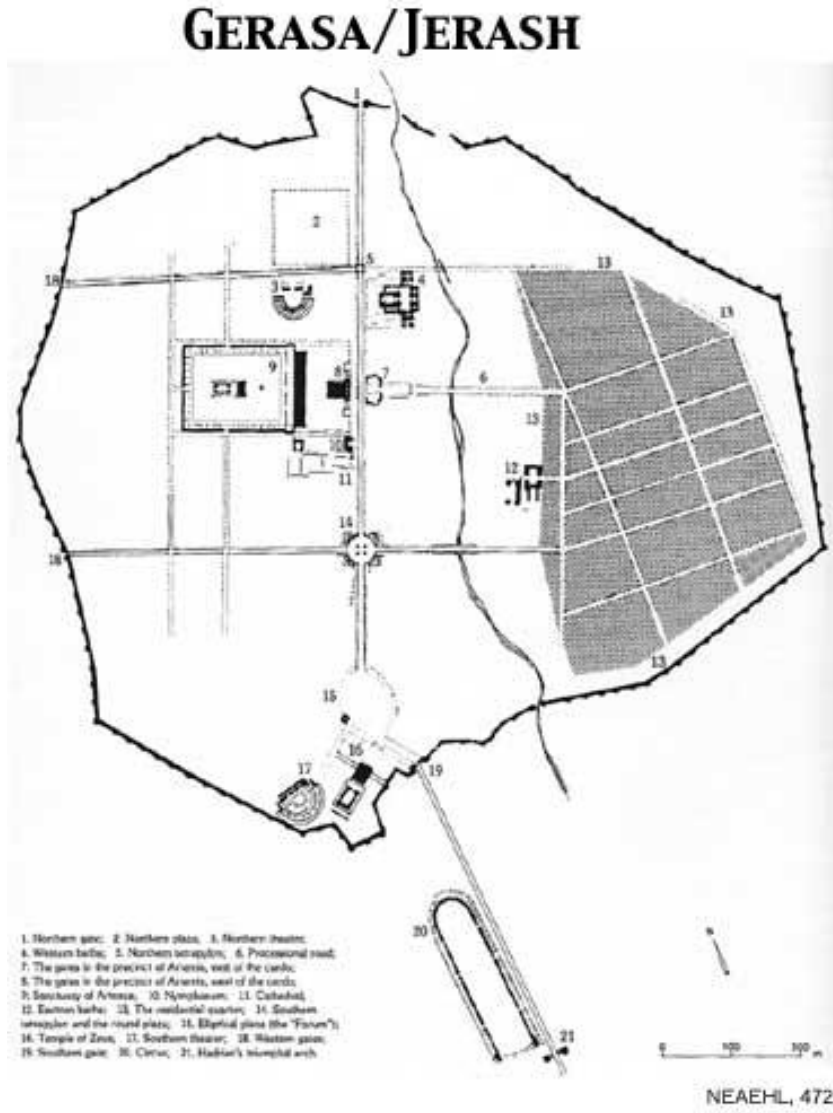
Şekil C.1: Byzantion Döneminde Konstantinopolis'teki Dikilitaşlar.

Siyah çizgiler en çok değinilen tören alayı güzergahlarını; üçgenler, Seremoniler Kitabı'nda geçen törensel merkezler ve haçlar da İmparatorlar tarafından ziyaret edilen kiliseleri ifade eder.

Şekil C.4: Bizans döneminde tören alayları. (Berger, 2001)

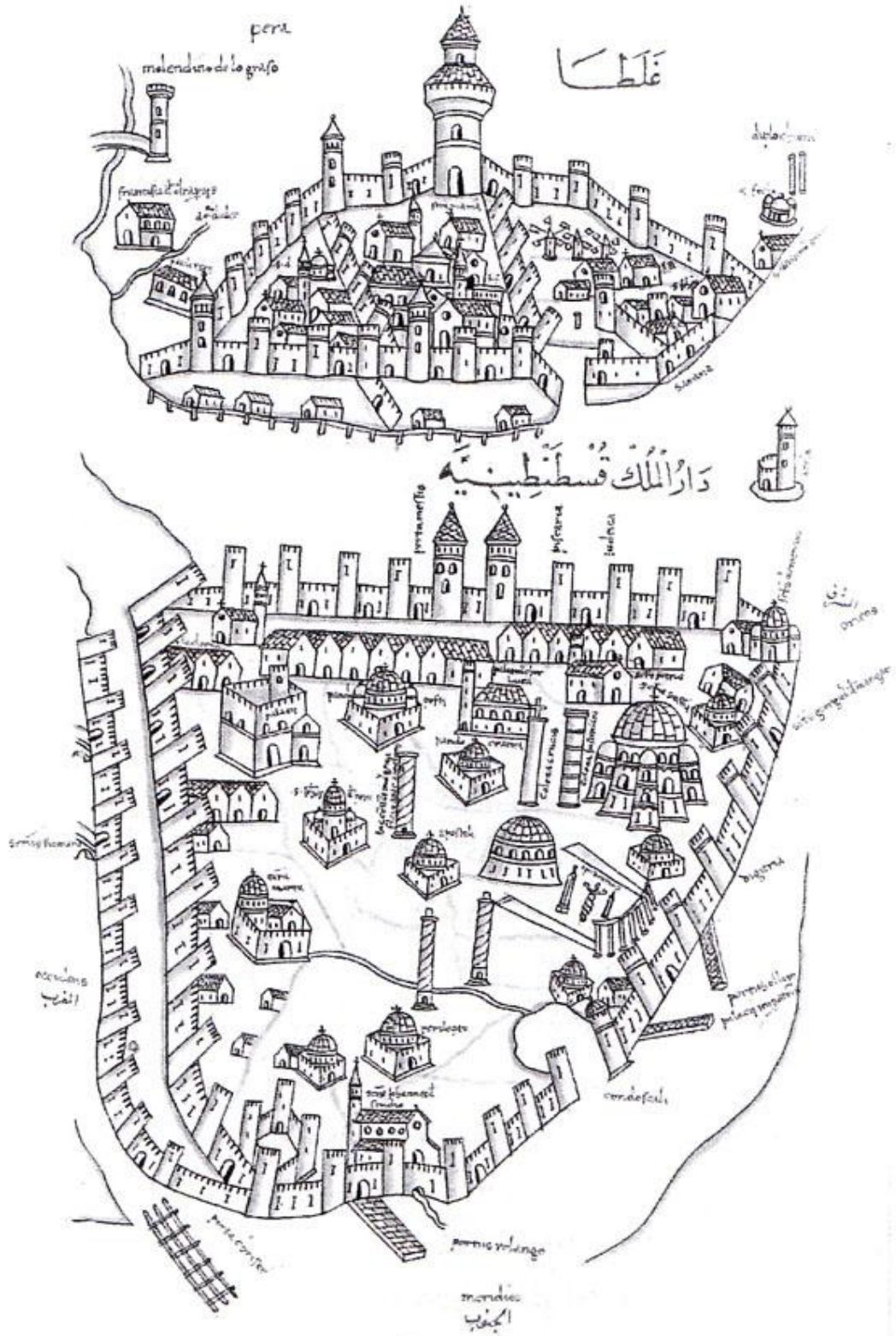
Ek D: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Günümüze Kadar Geçirdiği Değişimler

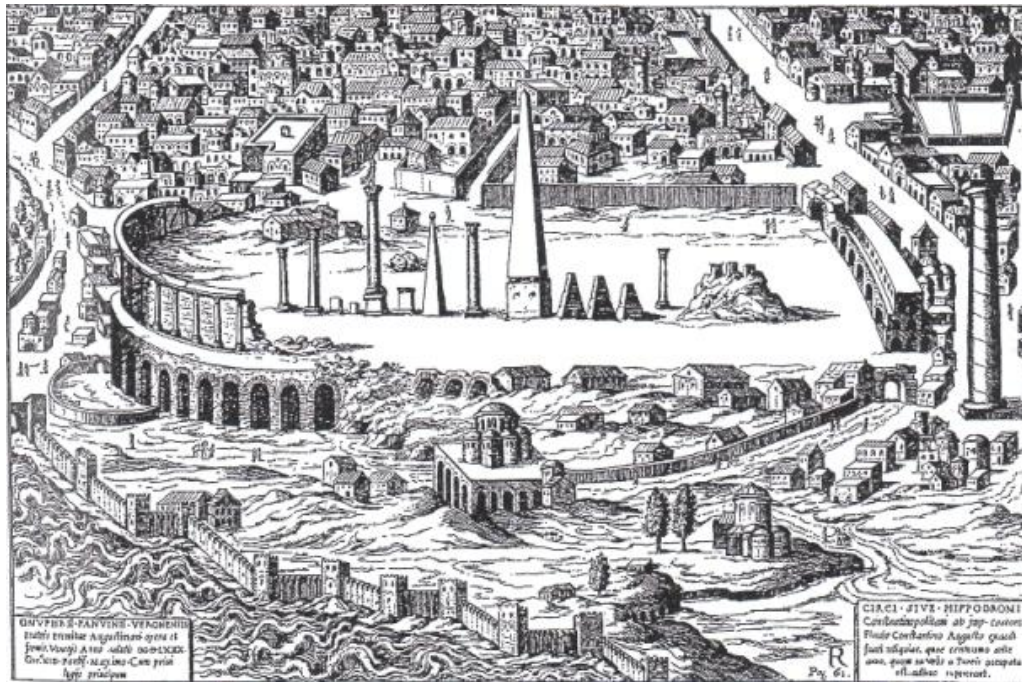
Şekil D.1: Jerash, Antik Dönem (Ürdün)

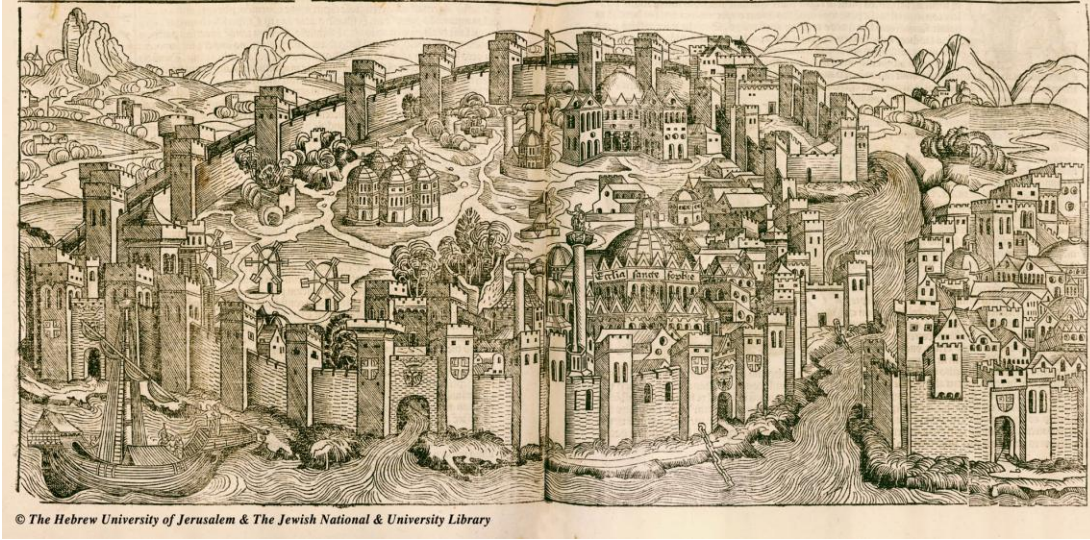

Şekil D.2: Palmira (Suriye)

Şekil D.3: Konstantinopolis manzarası. (Buondelmonti, yaklaşık 1420, *Liber insularum archipelagi*) MS Lat. 2383, folyo 34v. Fransız Milli Kütüphanesi, Paris.

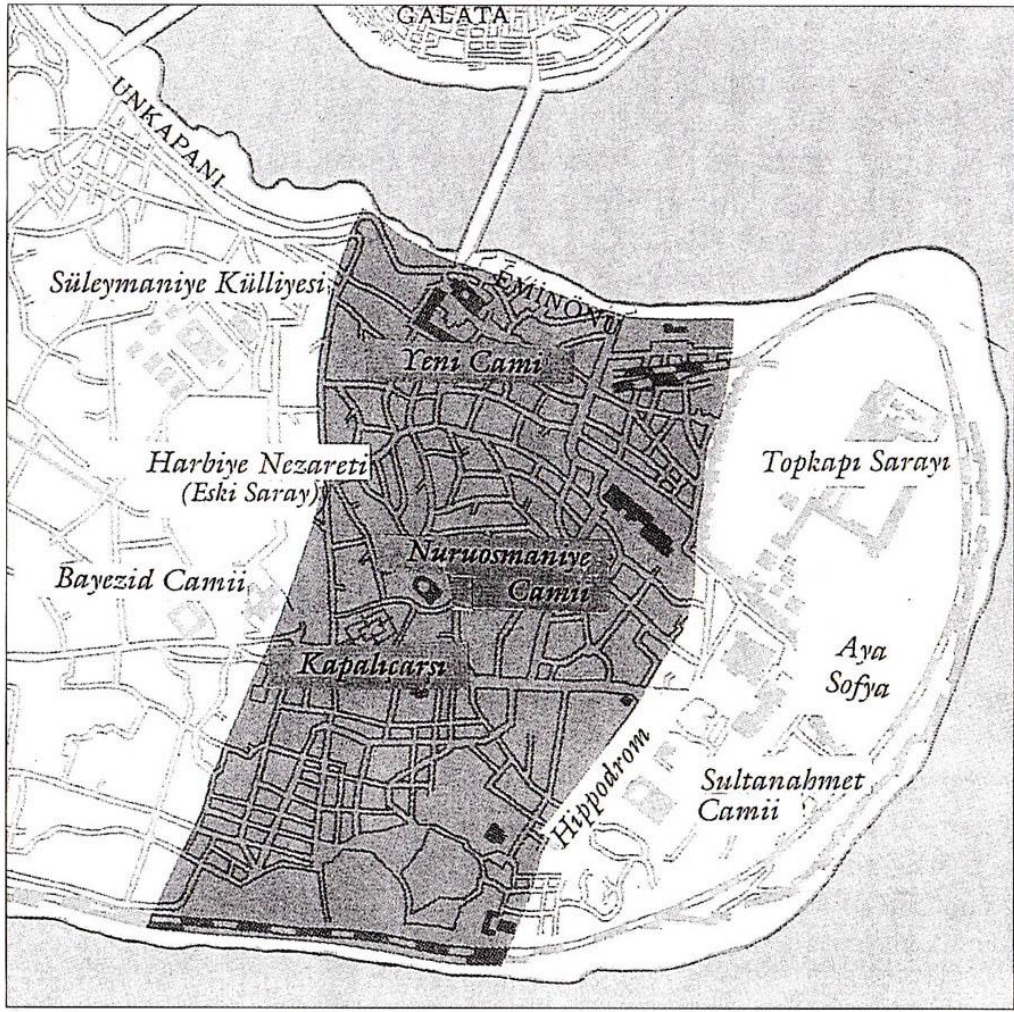

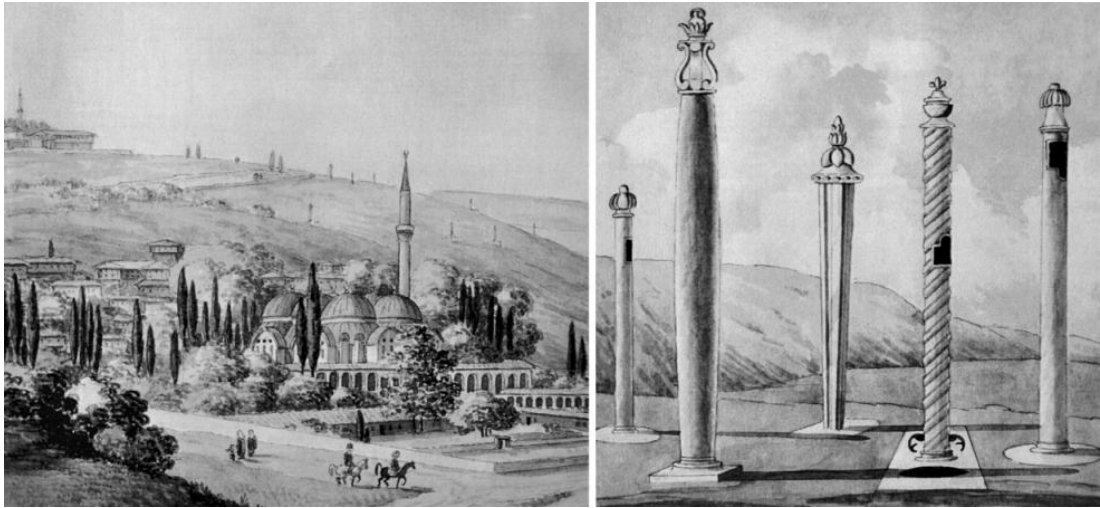
Şekil D.6: 1493 tarihli Konstantinopolis gravürü (Hartmann Schedel, Liber Chronicarum, Nürnberg 1493)

Şekil D.7: Osmanlı Devrinde Çemberlitaş ve çevresi

Şekil D.8: 1865 Hoca Paşa yangının yayıldığı alan. (Çelik, 1996)

Şekil D.9: Löwenhielm'in suluboya çizimi (Acar, 2006)

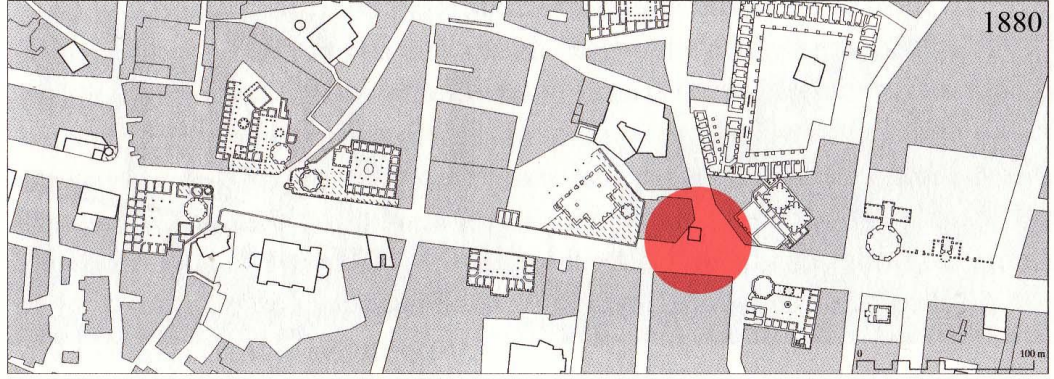
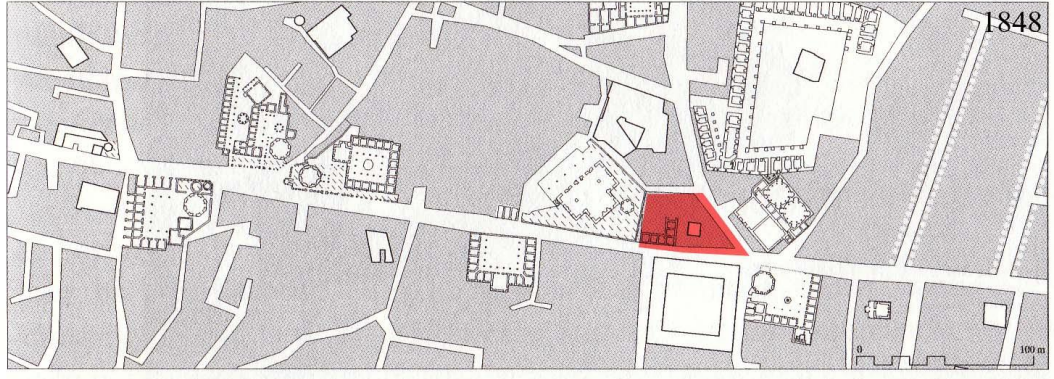

Şekil D.10: Teşvikiye’deki nişan taşları (Acar, 2006)

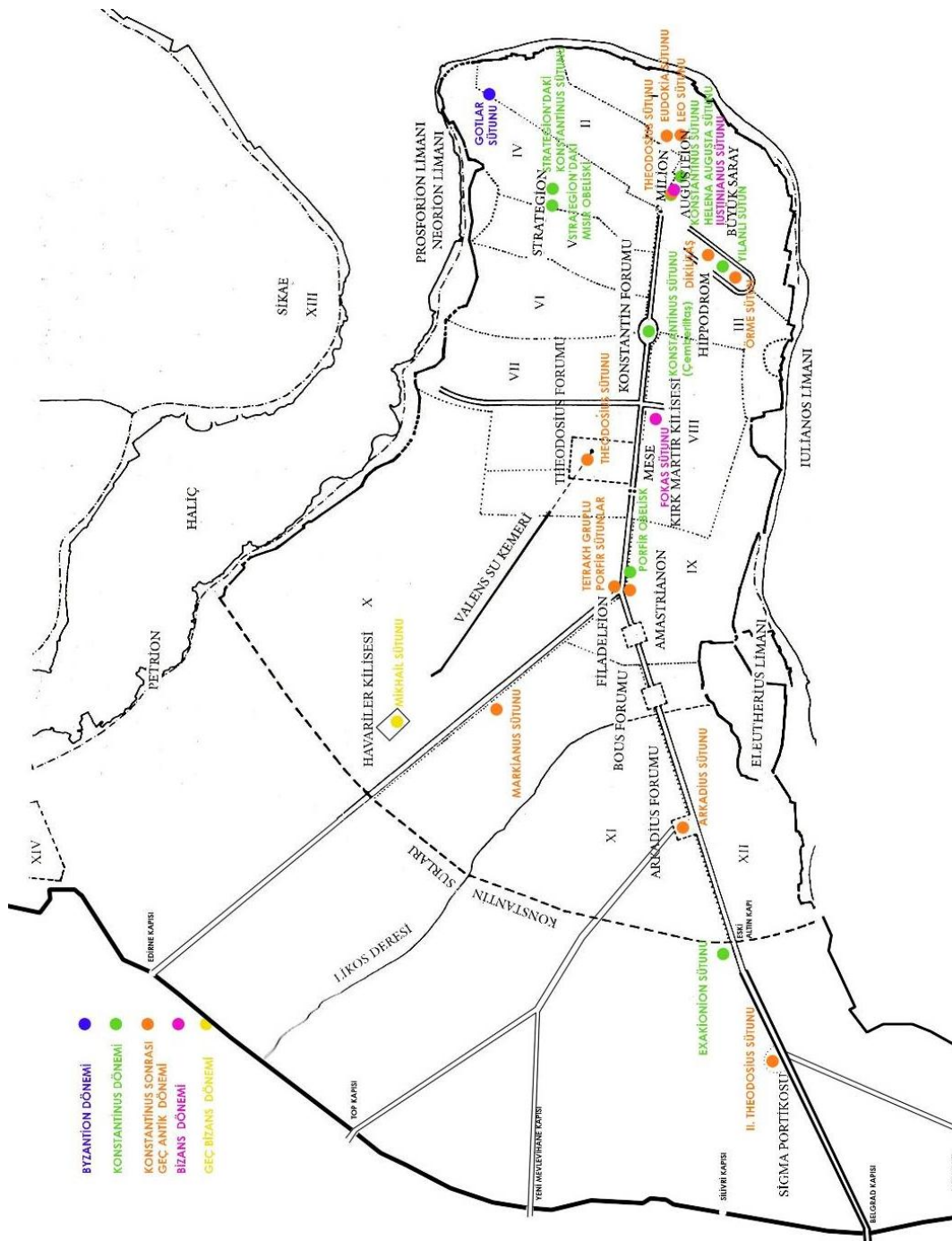
Şekil D.11: Nişan taşı örnekleri: (Acar, 2006)

- a. Sultan II.Mahmud onuruna, Okmeydanı.
- b. Sultan II.Mahmud onuruna, Okmeydanı.
- c. Sultan II.Mahmud onuruna, Okmeydanı dışında, Ayazağa.
- c. Sultan II.Mahmud onuruna, Topkapı Sarayı.

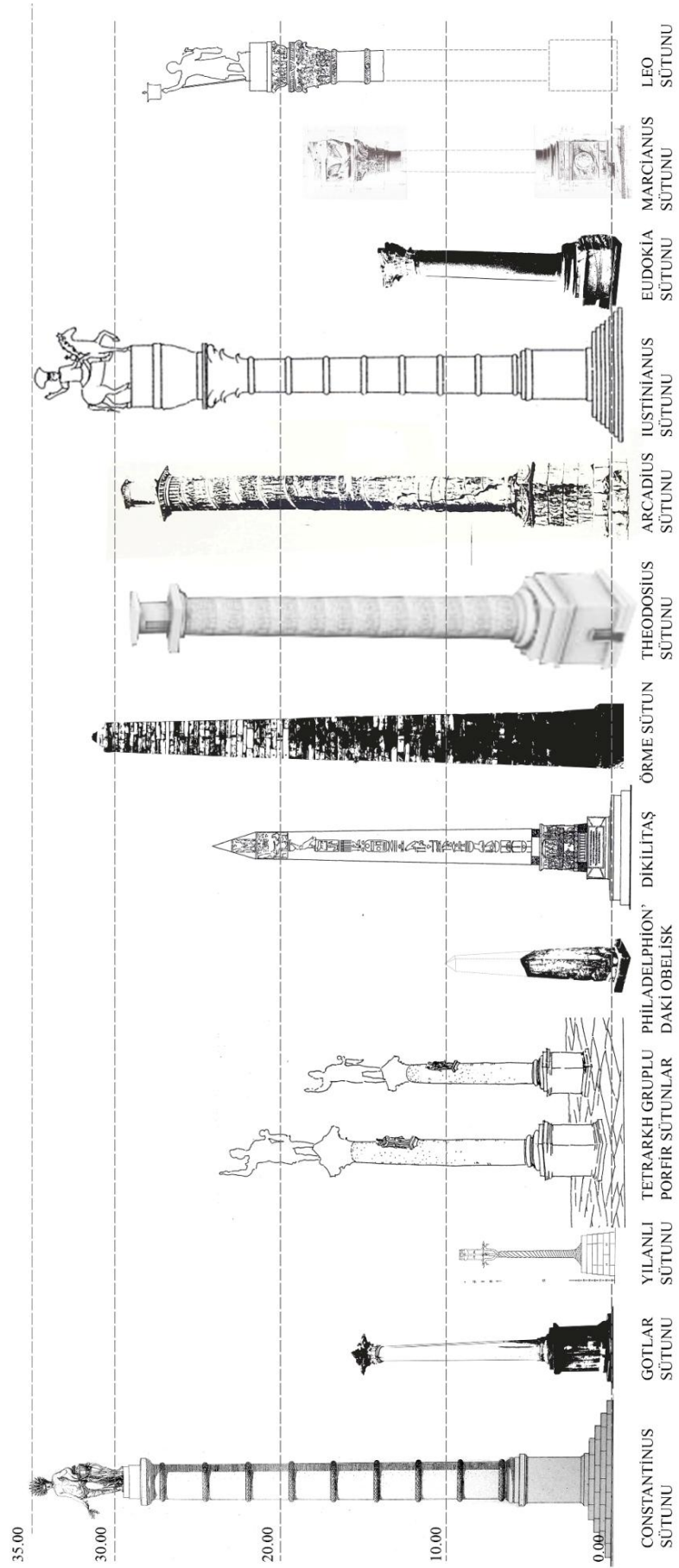

Şekil D.12: 19. yüzyıldaki Yol Genişletmeden Önce ve Sonra Çemberlitaş Çevresi.
(Cerasi, 2006)

Ek E: Konstantinopolis Dikilitaş Haritaları

Şekil E.1: Konstantinopolis'teki Dikilitaşların Harita Önerisi.

Şekil E.2: Konstantinopolis'teki Sütunlar ve Yükseklikleri.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Bediha Ulutürk

Doğum Yeri ve Tarihi: Varna, Bulgaristan 1981

Lisans Üniversitesi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

İş Deneyimleri: Ütopya Mimarlık (2006-2009), Eksen Mimarlık (2004-2005), Tuşba Mimarlık (2005-2006).

